

A szerkesztőség címe (Írott Szó Alapítvány)

1092 Budapest, Ferenc krt. 14.

Levelezési cím: **1450 Budapest, Pf. 77.**

Számlázási cím: **1062 Bp., Bajza u. 18.**

Telefon/fax: **413-6672, 413-6673**

Szerkesztőségi mobil: **(70) 388-7034**

Központi e-mail cím és előfizetés:

info@magyarnaplo.hu

Elérhetőségünk a világhálón:

www.magyarnaplo.hu

www.facebook.com/magyarnaplo

Kiadja az Írott Szó Alapítvány

(1092 Bp., Ferenc krt. 14.)

és a Magyar Napló Kiadó Kft.

(1062 Bp., Bajza utca 18.)

Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt.

(1097 Bp., Táblás u. 32.)

Előfizetésben terjeszti

a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletága

(1080 Bp., Orczy tér 1.)

Előfizethető valamennyi postán,

a kézbesítőknél, e-mailen (hirlap@posta.hu),

faxon (303-3440)

Egy évre 7500 Ft, fél évre 3900 Ft.

További információ: 06-80-444-444

Nyomda: Pannónia Nyomda Kft.

(1139 Bp., Frangepán u. 16.)

**A folyóirat megrendelhető
szerkesztőségünkben is:**

• személyesen:

1092 Budapest, Ferenc krt. 14. I/5.

• levélben: **1450 Budapest, Pf.: 77.**

• telefonon: **06-1-413-6672**

• e-mailen: **info@magyarnaplo.hu**

Cenzúra-készítés

Ifjú korunkban sokat harcoltunk a cenzúrával, egész életünket megkeserítette, bosszúhadjáratának begyógyíthatatlan sebei most már mindhalálíg elkísérnek engem is. Ezért, amikor főszerkesztőként a cenzori piros ceruza volna az üdvös megoldás, többnyire visszariadok tőle. Ez az önmegtartóztatás azonban néha furcsa félreértésekhez vezet. Ez történt most is.

Májusi számunkban örömmel közöltük Tüskés Annának Vitézy László filmrendezővel készült beszélgetését, amelyben a népi irodalom értékei mellett tesz hitet, Illyés Gyula művészi és emberi nagyságát méltatja – s ami számomra épp olyan kedves volt, Sinka István jelentőségére is felhívja a figyelmet. A beszélgetés vége felé azonban olyan – megítélésem szerint megalapozatlan – kijelentésekre ragadtatta magát, amelyeket olvasva azonnal a piros ceruzához nyúltam: „Úgy gondolom, hogy a mostani irodalom nem elég átütő ahhoz, hogy a filmes, az olvasó, a néző, a nép lelke rezonálni tudjon rá tévéjátékfilmben. Az írók nem veszik észre, hogy mi van a nép lelkében, ezért nem tudnak olyat csinálni, amely ott rezgéseket, felismeréseket váltana ki.” De bármennyire megalapozatlannak és hamisnak ítéltam ezt a sommás kijelentést, mégsem húztam ki.

Úgy éreztem azonban, hogy szó nélkül sem hagyhatom. Főként azért nem, mert nem egyedi véleményről van szó. Túl sokan hangoztatják szinte szó szerint ugyanezt. Amikor azonban arra kerül a sor, hogy bizonyítani kéne állításukat, egy-két posztmodernnek nevezett divatkönyvön kívül semmit nem tudnak érvként felhozni. A modern népiség vagy az újrealizmus körébe sorolható művek közül még a címét sem ismerik egynek sem, és ha egy-egy író nevét hallották is, olvasni tőlük sem olvastak semmit. Vagy csak – a legismertebbek esetében, mint Jókai Anna, Szilágyi István, Ferdinandy György, nem tudok másra gondolni – úgy tesznek, mintha nem olvastak volna.

Egyáltalán nem oktató szándékkal teszem, de mindazoknak, akik láthatatlanul is elfogadják ezt a véleményt, szeretném felhívni a figyelmüket – csak mutatóban – néhány könyvre. Nagy Zoltán Mihály *A sátán fattya*, Kontra Ferenc *Drávaszögi kereszték*, Majoros Sándor *Az eperfa nyolcadik gyökere*, Bertha Zsolt *Kalef* című regényét vagy Ferenczes István riportnovelláit nem ártana kézbe venni, belenézni esetleg Marosi Gyula, Csenger Levente, Molnár Vilmos újabb novelláskötetei közül egyikbe-másikba, vagy fellapozni Mezey Katalin legújabb prózakötetét, az *Ismernek tégedet* még az ítélethirdetés előtt. Saját könyveimmel nem akarok előhozakodni, de nélkülük is sokáig folytathatnám a sort.

Akit érdekel, milyen művek születnek a modern népiség, az újrealizmus jegyében manapság, születtek a közelmúltban, ne a televízióra, a napilapok kulturálisnak nevezett rovataira, itt-ott megszólaló megmondó emberek véleményére hagyatkozzék, nézzen be inkább a Magyar Napló könyvesboltjába. Könnyű odatalálni: a Nagykörúton a Széll Kálmán tér felől a Boráros tér irányába haladó villamosról a Corvin negyednél kell leszállni, s a magállóval szemben a József körút 70-ben több kiadó (mások mellett az Antológia, Felső Magyarország, Kortárs, Művelődés, Magyar Napló, Orpheusz, Széphalom Könyvműhely) könyvei között böngészve, olvasgatva könnyű eldönteni, kinek van igaza. **Oláh János**

Szerkesztőbizottság: Jókai Anna (elnök),
Báger Gusztáv, Horváth Antal,
Kalász Márton, Kő Pál, Nemes Attila,
Salamon Konrád, Szakály Sándor, Vasy Géza

Főszerkesztő: Oláh János
E-mail: olahjanos@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7035

Munkatársak:

Berta Zsolt
(Magyar Napló Könyvesbolt,
Budapest, VIII. ker. József krt. 70.,
Józsefvárosi Galéria)
Mobil: (70) 421-9580
magyarnaplo@magyarnaplo.hu

Bíró Gergely
(olvasószerkesztő, próza)
E-mail: proza@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7031

Bornemissza Ádám (tördelőszerkesztő)

Cech Vilmosné
(gazdasági ügyintéző)

Csontos János
(Nyitott Műhely)

Gilányi Magdolna
(szerkesztő, rendezvény szervező)
E-mail: gilanyi.magdolna@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-8147

Parragi Zoltán (ügyintéző)
E-mail: parragizoltan@magyarnaplo.hu

Réger Ádám (Könyvszemle, szerkesztő)
E-mail: regeradam@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7032

Szalai Judit
(szerkesztő, Versmaraton,
Magyar Napló-hajójút)
E-mail: szalaijudit@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 421-7962

Szentmártoni Anikó
(szerkesztőségi titkár, terjesztés, előfizetés)
E-mail: szentmartonia@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7030

Zsiga Kristóf (könyvkiadás)
E-mail: zsigakristof@magyarnaplo.hu
Mobil: (70) 388-7033

Zsille Gábor (vers)
E-mail: vers@magyarnaplo.hu

Borító: **Oláh Mátyás László**

*

A címlapon: **Lehóczky Ágnes**
(Fotó: **Jamie Lepiorz**)

Meg nem rendelt kéziratot nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza. Minden felbélyegzett,
válaszborítékkal ellátott levélre válaszolunk.
Mutatópéldány kérhető a szerkesztőségben.

Oláh János: *Cenzúra-késztetés* 1

SZEMHATÁR

Lezsák Sándor: <i>Arckép a Lepketáborból</i>	3
<i>Házipálinka, 1987-es évjárat</i>	4
Erős Kinga: <i>Nem szól senki érttem?</i> <i>A Szegény Sudár Anna huszonhat év távlatából</i>	5
Babus Antal: „ <i>Látom a sorsomat e népben</i> ” <i>Illyés Gyula: Magyarok</i>	8
Kodolányi Gyula: <i>Üzenet Lászlóffy Csaba után</i>	17
Bertha Zoltán: <i>Búcsú Lászlóffy Csabától (1939–2015)</i>	18
Böröndi Lajos: <i>Cseh Tamás; Elhúzódo tűzszünet</i>	20
Arany Piroska: <i>Majd holnap</i>	21
Bucz Hunor: <i>Útravaló; Dalocska</i>	26
Kabdebó Lóránt: <i>Klasszikus magyar író a színpadon</i> <i>Határ Győző A ravatal című komédiája</i>	27
Pap Éva: <i>Holdpor</i>	29
Finta József: <i>Bánfihunyadi házak; Utolsó nyár. Vármás; Kalotaszeg</i>	36
Szakolczay Lajos: <i>Az időutazás mint boldogságélmény</i>	37
Ughy Szabina: <i>Merülés; Feloldódás; Egyhelyben; Ki helyett?; Háló</i>	41
Hemera Annette: <i>advent; életüröm idők otthona; hagyaték</i>	42
<i>babák-bábok</i>	43
Alexa Károly: <i>Csűrös Miklós emlékezete</i>	44
Feliks Netz: <i>Elemek; Kései versek; Lányomhoz</i>	48
Zsille Gábor: <i>Eltávozott a nagykövet. Feliks Netz emlékére</i>	49
Lehóczky Ágnes: <i>Délibáb panoráma</i>	50

NYITOTT MŰHELY

Nagy Gábor: *Az emlékezés struktúrája*
Beszélgetés Lehóczky Ágnessel 51

KÖNYVSZEMLE

Máriás József: <i>Az írás minden korban – közösségi vállalkozás</i> <i>Cseke Péter: Borongós ég alatt; Erdélyi értékhorizontok</i>	57
Kelemen Lajos: <i>Végül Isten és gyermekei fesztenek</i> <i>Iancu Laura: Míg kabátot cserél Isten</i>	61
Papp Máté: <i>Gulliver Majomországban</i> <i>Szikra János: Közép-európai nyár</i>	64
Ferdinandy György: <i>Határeset</i> <i>Lévay Anikó: Borderline személyiségzavarom van</i>	65
Takács Tamás: <i>Változatok az életre</i> <i>Urbán Péter: Paradicsommadár</i>	66
Zsille Gábor: <i>A világégés árvái</i> <i>Apák és apanyomok, szerk. Kósa Csaba</i>	67

SZERZŐINK 68

Számunkat Finta József alkotásaival illusztráltuk.

LEZSÁK SÁNDOR

*Arckép a Lepketáborból**Novemberi esőben, szélben,
éjszaka a helyi rendőr**zseblámpával malteros
arcomba világít.**Csapzottan, mézfoltos
viharkabátban didergek,**mert nincs nálam
a személyi igazolványom.**– Igazolja magát!
Mit keres erre felé?**Ki maga? Mit visz
a csomagtartón?**Honnan hozza azt a fándlit?
A vízmértéket és azt az
ácsszekercét? –**Mondom a nevemet,
a rendőr szánakozva nevet.**– Tanár úr? Csak most látom!
Maga az? Éjjel kettőkor?**Reggel az első órája
a fiammal lesz.**Ha nem kerékpárral volna,
most hazavinném.**Vigyázzon az úton,
mert nagyon csúszik.**Magának eső nélkül is
csúszik az út! –**Igen, gondolom,
a Széchenyi körút nem sétatér.**Hazáig Pilinszkyt mormolom,
azt, hogy „Sztavrogin visszatér”.*

Házipálinka, 1987-es évjárat

*Borovi fenyő,
ez még borovi fenyő,
csettint elismerően
az ablakra
Fábián, az öreg asztalos,
és amikor arról beszélek,
hogyan tudom,
a sátoros találkozó hajnalán
egy üveg pálinkát
tett titokban a kertkapuhoz,
és előhozom a felismert
csatos üvegét,
akkor morcosan mondja:
– Nekem maga
ne köszönjön semmit!
Azt a pálinkát én főztem,
de az Apám küldte maguknak,
akit '45-ben
Szabadka mellett
egy istállóban
magyar társaival együtt
a partizánok agyonverték.*

Fák

ERŐS KINGA

Nem szól senki értem?*A Szegény Sudár Anna huszonhat év távlatából*

Van három nőalak irodalmunkban, akikhez különösképpen ragaszkodom. Ezek közül kettőt férfi álmodott papírra, s elevenített meg bravúrosan: Kárász Nellit és Kurátor Zsófit. Mellettük Sudár Anna alakja az, aki iránt olvasóként a legmelegebb rokonszenvet érzem, mert sorsa a mai napig úgy szólít meg, hogy egyszerre váltja ki az azonosulás és a másik iránti érzékenység, a részvét érzetét, talán azért, mert az ő alakja is példája annak, hogy körülményei ellenére miképpen őrizheti meg az ember maradék méltóságát.

A Hitel 1989-ben közölte azt az interjút, amelyben Jókai Anna így vallott a regény keletkezéséről: „1982 táján valamelyest mérleget készítve arról, miről szoltam, ami fontos volt, és miről nem, a legégetőbbben a kisebbségi sors, az elszakított magyarság tragédiájának saját műben való megszenvedése hiányzott. (...) Amikor már írtam a *Szegény Sudár Annát*, tudtam, mit írok, miért és hogyan. A szellemi készülődés szakasza volt a gyötrelmesebb.” 1987-ben fejezte be a regényt, amely végül 1989-ben jelent meg. Sütő András találóan nevezte a legjobb erdélyi regénynek a könyvet. S egyet is kell értenünk vele, ha a regény értelmezési lehetőségeinek egyik pillérjére és kiindulópontjára, arra a történelmi szituációra gondolunk, amelyben a mű játszódik, nevezetesen a Ceaușescu-diktatúra legdrasztikusabb időszakára. Magam mindezidáig nem olvastam hasonló pontossággal megírt korrajzot erről az időszakról. Pedig számos kísérlet született már, közülük olyan is akad, amely huszonnyolc nyelven lett regényszenzáció – itt Dragomán György *A fehér király* című művére gondolok, bár kolozsvári a szerzője, mentes az erdélyiségtől, a transzilván sajátosságoktól. A novellafüzér egy diktatúrában játszódik, amely csupán utalásrendszerében azonosítható a Ceaușescu-diktatúrával, végső soron bármilyen totalitárius rendszer-

re vonatkoztható, s meglátásom szerint ez a behelyettesíthetőség a sikerének titka. A *Szegény Sudár Anna* húsba vágóan mutatja be a diktatúra, az elnyomás természetrajzát, azt az alattomos folyamatot, amikor az alapvető testi szükségletek kielégítése válik az ember elsődleges napi feladatává, szinte életcéljává, s a naponkénti túlélésbe belefásulva zuhan bele a holnapba. Ezek a külső körülmények látszólag nem kedveznek sem a szellemnek, sem a léleknek, mégis ezeknek a körülményeknek a szélsőségessége teszi lehetővé, hogy az író az emberről érvényeset mondjon.

Huszonhat évvel a diktatúra után e könyvet olvasni különleges élmény. Dokumentumértéke vitathatatlan, hiszen akik ebben a rendszerben éltünk, újra átéljük annak valóságát, akik pedig nem éltek benne, rácsodálkozhatnak, szörnyülködhetnek rajta. S bár hangsúlyozom, a *Szegény Sudár Anna* regény, fikció, mégis a benne ábrázolt hétköznapi élet, a vég nélküli sorban állások, az élelmiszerhiány, az energiaszolgáltatás esetlegessége, az orvosi ellátás hiányosságai, az ügyeskedés, a feketézés, a cserekereskedés, a plasztikus részletességgel megírt hétköznapi valóban dokumentumértékűek. „Annyira nincs étvágyam, hogy a kenyéradagom se fogyott el. Kálmus leveses, kenyeres: ma este pirított kenyérkockát teszek a levesbe, szereti.” Másutt ezt olvassuk: „Holnap május elseje. Munkaszünet. Kálmust már reggel ötre berendelték. Balázst Ankuca elviszi magával a felvonulásra. Arra számít, hogy gyerekkel talán korábban megszabadul.” Az apró megfigyelések is papírra kerülnek: „...már napok óta lesem a szemeteskocsit. Ez a délelőtti szórakozásom. Újabban itt hagyják a szemetet a kapu előtt rohadni”. Sokáig folytathatók az ezekhez hasonló idézetek, hiszen a regény műfaja napló, s ezáltal a szerzőnek módja és lehetősége adódik minden apró részletet lejegyezni, amit végig – a könyv előnyére – ki is használ. A hétköznapi gondjain túl a regény páratlan értéke, hogy képes bemutatni a kisebbségi lét sajátos kihívásait, az asszimiláció kísértését, a magyarként való megmaradás küzdelmeit. Sudár Anna rajongva szeretett unokája vegyes házasságból született, anyja román, ugyanakkor nincs ellenére, hogy gyermekét magyarként tartják számon. Mégis minden külső körülmény arra utal, hogy a kisfiú a magyar identitását már-már reménytelennek tűnő küzdelmek árán sem sikerül majd megtartania. Hiánypótló e mű azért is, mert végtelen precizitással mutatja be annak a folya-

Elhangzott az Írók Alapítványa – Széphalom Könyvműhely *A spirituális hagyomány folytatása és megújítása Jókai Anna irodalmában* című konferenciáján, 2015. május 16-án a Duna Palotában

matnak egy lehetséges forgatókönyvét, amely az aszsimiláció, az elrománosodás (elszlovákosodás stb.), a nemzetiségi lét észrevétlen feladásához vezet. Hiszen környezetünkben ismerünk erre számos példát: a százkét évet megélt dédnagyanyám, aki csak magyarul beszélt, már nem tudott szót érteni vegyes házasságból született ükunokájával. Jókai Anna könyve ezért is fontos mű, mert kristálytisztán megfogalmazódik benne a tény, hogy a magyarság elsősorban vállalás. És olykor áldozathozatal. „Mami... de mamikám. Melyik felem magyar, és melyik felem román?” – kérdezi az ötéves kisfiú, aki anyai, román nagyanyjától, Bábustól teljesen más értékrendet, mintát, nyelvet tanul, mint apai nagyszüleitől. „S akkor én irtózatosan, rémületesen megsajnáltam. Megsajnálalak, Balázs, hanyatló életem rendező csillaga. Van az a keleti mese. Amit Brecht is feldolgozott. A kaukázusi krétakör. A versengők középre állítják a zsenge fiúcskát – s aki nagyobb erővel húzza magához, az anyai jog azt illeti. De ehhez a gyereket szinte ketté kéne tépni... akkor inkább vigye el a másik! Vigye el a másik? Nem, élet-virág-szerelem. Ha én le is mondanék rólad, mi nem tehetjük. De ráncigálni se foglak! Állj csak szépen egyenesen, nézzél a tiszta, bátor okos szemekkel jobbra-balra... de ne csak nézzél, lássál is, növekedj fel, aztán majd te döntsél, felelősen... megcsókoltam a füled tövét, az izzadt homlokodat a tenyeremmel leitattam. Te csak légy jó... jó ember... egyelőre ez a legfontosabb.”

S bár a könyv dokumentumértéke jelentős, meglátásom szerint nem ez teszi időtállóvá. Legalábbis most újraolvasva egyre erősebb ez a meggyőződés. A lélektani vetülete, a spiritualitása az, amely ma is érvényessé teszi lapjait, s az én könyvespolcomon Hamvas *Karneválja*, Mészöly Miklós *Megbocsajtása*, Ottlik *Budája* társaságában helyezkedik el, közvetlenül az *Iszony* és a *Gyász* mellett. Sudár Anna a negyvenes éveit vége felé járó nagymama, akinek két fia közül a – jellemében és temperamentumában hozzá jobban hasonlító, s ezáltal, még ha be nem vallottan is – kedvesebb házassága révén Magyarországra költözött az otthoni üldöztetések miatt. Anna bánata az otthon maradt szeretett Kálmi fia, korai vegyes házassága, melyből mégis öröme, Balázs unokája született, akit ő rajongva, szinte beteges szeretettel imád. A naplójának is Balázs a motorja, hiszen Anna miatta kezd el írni a füzetbe, s reméli, egyszer unokája olvassa majd sorait. Anna élete, pontosabban szellemi élete félbetört, amikor nem tanult tovább.

Férjez ment, s a családjának élt, nagy szeretetben. Balázs nem csupán új szintet hoz életébe, de szellemi kalandot is. Hiszen a kisfiúval való törődés, ahogy annak értelme mindinkább kinyílik, arra ösztönzi, hogy mind többet plántáljon bele a maga szellemi értékeiből. „Élet-virág-szerelem. Látod, most miattad örülök annak, hogy itthon vagyok, pedig milyen nehezen szoktam meg, milyen nehezen és fokozatosan építettem le – építették le velem a vágyakat, hogy ha nem is mentem egyetemre, de azért lehessek valaki, csinálhassak valamit, aminek értelme van, ami segít ezt a tébolyt, a dolgokat elviselni. (...) És én mindent elkövetek, hogy majd a részletekre is emlékezz, Isten engem a kedélybetegségtől talán megóv, nem tér vissza az a szörnyű, mély melankólia, ami Farkas megkínzása és elmenekülése óta csak-csak betaszított a gödörbe... ebből te engemet két kis kezdeddel kihúztál, az angyal ember képében jelenik meg, nemhiába hiszem és hirdetem”. Az angyalka nem csupán megjelenik, de lényé teljesen betölti, kitölti Anna lelkét. Lassan bontakozik ki a naplóolvasó előtt az a lelki folyamat, amelynek velejárója, hogy a kisfiú nem csupán célt, reményt ad Annának, de a nő minden egyebet is neki rendel alá. Mind emberi szeretetkapcsolatait, mind istenszeretetét. Ő ezt felismeri magában, s ügyel rá, hogy érzéseit, szándékait ne adja ki magából. A célja mégiscsak nemes.

Bár a naplóírás óhatatlanul lineáris elbeszélés, mégsem egy ok-okozati fejlődésregény ez, sokkal inkább egy identitást konstruáló aktus. Sudár Anna, miközben saját történetének igazságát mondja, észrevétlenül tart tükröt maga elé, hiszen a saját életének tragikumát mégiscsak a napló által teremtett világába belefeledkezve képes elmondani. A tények és az álmok szigete a napló. Anna a tengerparti nyaralásra készülve unokáját kiviszi az állomásra, hogy ne legyen számára ismeretlen a vonat látványa, az utazás módja. Sokáig elmaradnak, s erről így ír: „Kálmus papa meg is szidott, hogy miért csavargunk olyan későig, amikor a gyermeknek már régen ágyban volna a helye. De meg akartam neked mutatni az esti vonatokat tovasuhanó fényablakait, a tőlünk függetlenül létező sok-sok emberrel, azt akartam, hogy megérezd a hangulatát, hogy mindannyian jöttünk valahonnan, és valahová megyünk, s éppily hihetetlenül gyorsan és suhanva történik ez az egész életnek nevezett dolog velünk, ezért kellene a megálló, az ejtőzések, találkozások, búcsúk – persze minderről nem beszéltem neked, a négy és fél éves gyerekeknek, ennyi

sütnivalóm maradt, hogy még úgysem értheted, amit magam is csak homályosan... de a kép, a hangulat megül a lélekben.” S bár naplóról beszélünk, mégis ügyesen szétválasztható benne a megélt életvalóság és az elbeszélte történet különbsége, hiszen a napló élettörténeti fordulópontok közé rendeződik, amelyekben az egyén identitása új értelemképző eseménnyel szembesül. A fájdalmas felismerés, hogy a saját élet nem folytatható másban. „Benned akarok élni. Halál nélkül átlényegülni. Befejezés nélkül folytatódni” – írja Anna korábban, majd fokozatosan születik meg a kijózanító felismerése, miszerint a saját élet nem folytatható másban. Ez a külső és belső eseménysor hozza meg a Keresztes Szent János által „a lélek sötét éjszakájának” nevezett alászállást, amelyből az olvasó főképpen a zavartságot – a rövid, központosítás nélküli vagy szaggatott bejegyzések is ezt erősítik és érzékeltetik – érzékeli. Tudjuk, hogy Sudár Anna lelki alkotásából fakadóan nyitott a transzcendensre, hiszen a könyv legvidámabb

részében, a Gyilkos-tavi kirándulás beszámolójában a következőt olvassuk: „Itt érzem csak igazán, Annó-kám, hogy milyen kicsi és milyen semmi az ember” – mondja a férje, s a nő ezt a megjegyzést fűzi hozzá: „én fordítva érzem! Felnézek – kétoldalt a mászhatatlan meredély, szinte a végtelenségig elzárva az eget. Középen – irdatlan magasságban – egy szabálytalan, keskeny szelet kékség, szabadság a börtön felett! Nézem, nézem, a nyakam megmerevszik, furcsa zsibbadás áll a tagjaimba, s határozottan érzem, hogy ki kell innen repülni. És ki is tudnék röpdülni, egyenesen a kék ragyogásba, fölé, fölé mindeneknek – csak itt kéne hagyni ezt a testet, ezt a ballasztot. Én a testem nélkül képes lennék a szakadékból kiszállni.”

Fák II.

A *Szegény Sudár Anna* lélektani, spirituális regény, amely plasztikusan, nagy pontossággal és értéssel mutatja be a külső események hatását a lélekre (Balázs Bukarestbe költözésének, ezáltal elvesztésének traumáját). A már emlegetett „lélek sötét éjszakája” alászáll Sudár Annára is, s az olvasó e zaklatottságban és tusában érzékeli, hogy a lélek az Istennel való misztikus egység megélése után hirtelen Isten jelenlétének teljes hiányát tapasztalja meg. Ezekből a rezignált naplóbejegyzésekből látjuk, mennyire más az útja a szemlélődő misztikusnak és annak, akit Isten a világban tevékenykedve tökéletesít és egyesít önmagával. Anna útja az utóbbi, de éppúgy át kell élnie a lélek stációit, mint a misztikusoknak,

ahhoz, hogy végül elengedje Balázst. Amikor Anna arra panaszkodik, hogy az öt éves gyerek mindent elfelejt majd, amire tanította, Petru, a román erdei ember, a bölcs öreg azt feleli: „A kicsi ember nem azt felejt el, amit tanult, legfeljebb azt, akitől tanulta.” S amennyire fájó szavak ezek Anna számára,

éppen annyira vigasztalóak is. Anna naplója nem kelti a befejezettség illúzióját, hiszen ismételt bejegyzései azt sugallják, hogy nehezen hagyja abba az írást, az önvizsgálatnak és az imádságnak ezt a fajtáját, amelyet lelkének belső szobájába húzódva folytat. Anna most már egyedül Istennek ír, s költők szavaival táplálkozik, mint aki tudja, hogy mást nem is tehet, mert:

„több a kevés a soknál,
és több a csönd a szóknál,
és csupa seb vagyok már,
s már nem szól senki értem,
s én nem értem. Nem értem.”
(Szilágyi Domokos)

BABUS ANTAL

„Látom a sorsomat e népben”

(Illyés Gyula: *Magyarok*)

Illyés Gyula szabadkozással kezdi az első ízben 1938-ban¹ megjelent *Magyarok*-t. Biztosítja olvasóit, hogy bár könyvének alcíme naplójegyzetek², ő – természetesen – sohasem vezetett naplót. Mentegetőzése annál meglepőbb, mert az 1929–1983-at felölelő időszakból naplójegyzeteinek nyolc vaskos kötete látott napvilágot. A *Magyarok* az 1933–1938 közötti hat esztendő termése, de mindössze negyvennyolc bejegyzést tartalmaz. Illyés nem volt a műfaj megszállottja! Szabadkozásának vélhetően az a magyarázata, hogy naplójegyzetei valójában nagyrészt publicisztikai írások és esszék. A *Magyarok* nem is füveskönyv³, mert ki látott már olyan füveskönyvet, amely velős, szellemes, testet-lelket gyógyító aforizmák helyett harminc lapon át sorskérdéseket feszeget! Később, felesége tanácsára, „gyógyszerül” – Illyés megfogalmazása – *szabályos* naplót is vezetett, de ezekben sem kívánt krónikás lenni, „szándékosan került a világ eseményeinek napi említését.”⁴ Másrészt feltehetően kisszerűsége miatt határolódott el a napló műfajától. 1938-ban már léhaságnak tekintette saját nyavalyáit teregetni a világ elé, minden idegszálával az őt útjára bocsátó közösségért, a magyar népért élt. Illetve egészen kivételes dolgot sikerült megvalósítania. Önéletrajzi ihletésű prózát művelt, de magánéletén, személyes élményein keresztül a magyarság élete is elének tárul: „Látom a sorsomat e népben”⁵ – írta –, de a mondat megfordítva is igaz: látjuk a nép sorsát Illyésében. A kötet címválasztása telitalálat, hűen tükrözi életérzését: már-már rögeszméjévé váltak a magyar sorskérdések.

Az írás Illyés Gyula *Magyarok* című, kiadónk gondozásában hamarosan megjelenő kötetének utószava

- 1 Az életműsorozat *Itt élned kell* kötetében 1939 a megjelenés éve, de 1938. december elején már kritikák jelentek meg a könyvről.
- 2 Az 1976-os, még Illyés életében megjelent *Itt élned kell* kötetben hiányzik az alcím, de a szabadkozás az előszóban megmaradt.
- 3 Papp István: *A magyar népi mozgalom története 1920–1990*. Budapest, Jaffa Kiadó. 2012. 125.
- 4 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1977–1978*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó. 1992. 9.
- 5 Illyés Gyula: *Magyarok*. In *Itt élned kell*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó. 1976. 1. köt. 375. A továbbiakban: Illyés Gyula: *Magyarok*.

A *Magyarok* szinte mindegyik darabja önállóan is napvilágot látott folyóiratokban, napilapokban. Illyés maga is említette ezt, mégsem tüntette fel se folyóiratbeli címüket, se bibliográfiai adataikat. Ezzel nemcsak a filológusokat látta el jócskán munkával, hanem könyve hatását is tompította. Tudniillik egynémely „naplójegyzete”, lévén a magyar irodalmi publicisztika és esszé csúcsteljesítménye, hatalmas hullámokat vert első megjelenésekor, és ha nem ismerjük a körülötte fellángoló vitákat, az általa felkorbácsolt indulatokat, a történelmi helyzetet, csak töredékes képet alkothatunk a *Magyarokról*. Ha azonosítjuk a folyóiratbeli címeket, megjelenési adatokat, nagy vonalakban végigkövethetjük a népi írói mozgalom első hat évének főbb eseményeit.

Az egyke

Illyés kötetindító jegyzete a naplóírás szabályai szerint a hely és az idő megjelölésével kezdődik: *Észak-Baranya, július*. Nem akármilyen szerénység, de egyben önbizalom is kellett ahhoz, hogy először a Nyugat 1933. szeptemberi, 17–18. számában megjelent *Pusztulás. Úti jegyzetek* című, sodró erejű, nevezetes esszéjét így álcázza. Hiszen, a Baranya megyei egyke-kérdést feltáró beszámoló túlzás nélkül határok Illyés életében, de egyben a magyar irodaloméban is: „Költő pályafutásom első öt-hat éve alatt legfeljebb az irodalmi körökben szereztem valami hírnevet. Nevemet egy véletlen folytán kapta föl némileg a hír. (...) hosszabb úti jegyzetet közöltem a Nyugatban a dunántúli magyar falvak vésszes elnéptelenedéséről (...) A beszámoló országosat csattant, sőt áthangzott a határokon is.”⁶

A magyar irodalom történetében pedig azért mérföldkő a *Pusztulás*, mert a körötte felizzó vitához köthető a népi írók akkor már három-négy éve alakuló, formálódó nemzedékének mozgalommá megszerveződése. Sokan innentől számítják a XX. század legfontosabb magyar irodalmi mozgalomának kezdetét. Sajnos, a *Pusztulás* sírkő is, mivel ekkor hasadt ketté irodalmunk népi és urbánus táborra.

1933 nyarán Illyés két hétig Baranyában, Zengővárkonyban, Fülep Lajos református lelkésznel vendégeskedett.⁷ A látottak, tapasztaltak meggyőzték róla,

6 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1929–1945*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó. 1986. 86.

7 Fülepnek az egyke-kérdésben játszott szerepéről, Illyésre tett hatásáról részletesebben lásd: Babus Antal: *Illyés Gyula és Fülep Lajos az egyke ellen*. In Babus Antal: *Tanulmányok Fülep Lajosról*. Tatabánya, 2003. 268–282.

hogy házigazdája nem sötéten látó, károgó varjú, hanem réalpolitikus. Fülep vesszőparipája évek óta a Dunántúlt pusztító egyke-kérdés volt. Félreverte a harangot, világgá kiáltotta, hogy a baranyai és ormánsági magyarság hamarosan kipusztul, és helyét az egykével meg nem fertőzött, szaporább németek foglalják el, a területet pedig bekebelezi az egyre mohóbb német birodalom. Pestre visszatérve Illyés rögvest munkához látott, és felkavaró élményeit a Nyugatban tette közzé. A cikk kisebb földrengést idézett elő a magyar szellemi életben. A Nyugat ankétot rendezett az egykéről, a vitacikkek egymást követték. Illyés, Fülep és az egykéről hasonlóan gondolkodók két tűz közé kerültek: támadta őket a hivatalos politika és a polgári-liberális ellenzék is. A hivatalos politika részéről Kovách Alajos, a Magyar Statisztikai Hivatal elnöke a statisztikához nem értő, de egyébként jóhiszemű költő képzelődésének nevezte a *Pusztulást*, Braun Róbert a Századunk polgári-liberális szociológusa pedig károsnak. A vitába az egyházak képviselői is belekeveredtek, az írók is hallatták hangjukat, maga Babits is megszólalt. Babits viselkedése jellemző volt a korabeli értelmiségre. Amikor Fülep 1931-ben elé tárta a helyzetet, annak ellenére lázalomnak vélte szavait, hogy unokatestvére, Buday Dezső az elsők között, már 1909-ben adott hírt a baranyai egykéről.⁸ A *Pusztulás* azonban Babitsban is felébresztette a veszélyérzetet, és azt írta, hogy „csak azok nem osztoznak az Illyés pesszimizmusában, akik az egész dolgot Pestről és könyveken át nézik.”⁹ Illyés fővárosi baloldali és polgári liberális barátai éppen így nézték, és nemhogy nem osztották pesszimizmusát, de ellene is fordultak. Illyés érdemei egy szempillantás alatt semmivé foszlottak, mintha 1926-ban, a Rákosi-perben nem ő tolmácsolt volna a L’Humanité tudósítójának, mintha Sallai és Fürst perének idején nem emeltek volna ellene vádat a halálbüntetést ellenző röpirat miatt, mintha nem is lett volna tagja a Magyarországi Szocialista Munkáspárt irányította Új Föld illegális szerkesztőbizottságának. Hevesi András, akit egyik legjobb barátjának hitt, éles cikkben támadta meg. Illyésnek az volt a főbűne, amit Pestről írt: „az országnak tán fővárosa volt, a nép mindig idegennek tudta.”¹⁰ Az elmérgesedett vitában Illyés sem hagyta magát, keményen vissza-

vágott: „Megkérdeztem tőle s társaitól, hogy mit tudnak ők a magyar népről; erre persze csak dadogni tudtak, de dühük és támadásuk azért nem fog elmaradni.”¹¹

Fel kell tennünk a kérdést, miért robbant Illyés cikke nagyobb, mint másoké? Hiszen ő maga is többször hangsúlyozta, nem övé az elsőség érdeme: „A Dél-Dunántúl bajait előttem már Fülep, Kodolányi és Németh Imre is feltárta.”¹²

A *Pusztulás* hatásának egyik oka Illyés prózájának erejében rejlett. Erre a *Magyarok* egyik kritikusa is felfigyelt: „Fülep Lajosnál szemléletesebben, Szabó Dezsőnél elevenbevigőbben mutatja fel a pusztuló magyar falvak helyébe települő német életet...¹³

A másik ok a megváltozott történelmi körülményekben keresendő. 1933 tavaszán hatalomra került Hitler, ami Magyarországon is végzetes folyamatokat indított el. A hazai németek körében ugrásszerűen megnőtt a Harmadik Birodalom vonzereje, erőteljes disszimilációs folyamatok indultak el, kézzelfogható valósággá vált – ami pár évvel korábban Fülep szájából még riogatásnak tűnt – a Dunántúl elszakítása.

Illyés az egyke elsődleges okát az egészségtelen birtokeloszlásban, a földosztás elmaradásában látta. Ahol kisbirtokok vannak, ott virágzik az egyke. Mint írta: „Az egyke oka pusztán anyagi. Nem a szegénység az oka, hanem a szegénységtől való félelem, tehát végeredményben mégis a gazdasági megnyomorítottság.”¹⁴ Hogy ne kelljen több gyerek között szétosztani a verejtékkel megszerzett, a család megélhetését éppen hogy biztosító talpalatnyi földet, a házaspárok csak egy gyereket engedtek világra jönni, a többit „elhajtották”. (Fülep e rengeteg egyéni tragédiához vezető gyakorlat miatt vezette vissza erkölcsi okokra az egykét.) A táborra szerveződő népi írók előtt nem volt kétséges, hogy az egykét földosztással és betelepítéssel lehet orvosolni. Az ország más tájairól sokgyermekes magyar családokat akartak átköltöztetni a kihálófélben levő falvakba, hogy megakadályozzák a németek terjeszkedését. Mozgalmuk zászlajára két szót írtak: földosztás és telepítés.

11 Fülep Lajos levelezése III. Budapest. 1995. 195.

12 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1929–1945*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó. 1986. 114.

13 Bóka László: Illyés Gyula: *Magyarok*. Az Ország Útja, 1939. január. (1. szám, III. évf.) 60.

14 Illyés Gyula: *Magyarok*. 33.

8 Buday Dezső: *Az egyke Baranya vármegyében*. Budapest. 1909.

9 Babits Mihály: *Elfogy a magyarság?* In B. M.: *Esszék, tanulmányok II*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó. 1978. 426.

10 Illyés Gyula: *Magyarok*. 29.

A Válasz és az Új Szellemi Front

1934 májusában a népi írók saját folyóiratot alapítottak, a Választ. A kezdeményező Németh László volt, s ő Fülep Lajost és Gulyás Pált hívta meg szerkesztőtársaknak. A Budapest, Zengővárkony, Debrecen háromszög azonban életképtelen volt, némi vajúdas után 1935-ben Sárközi György vette át a lap szerkesztését. Fülep azzal indokolta kiválását, hogy a Válasz megszűnt a magyar sorskérdések lapja lenni, átvedlett irodalmi lappá, amiből már van éppen elég, újabbra nincs szükség. Fülepek azonban csak részben volt igaza, mert például Illyés a Válasz következő számaiban közölte folytatásokban a *Puszták népét*, amely legalább annyira szépirodalmi mű, mint amennyire magyar sorskérdéseket feltáró szociográfia. A *Puszták népe* egyik-másik részlete, témája fel-felbukkan a *Magyarok* lapjain is, de az átfedés csekély.

A Válasz fórumot biztosított a népi íróknak, ahol kifejhették gondolataikat, javaslataikat, de kézzelfogható gyakorlati, társadalmi hasznot nem hajtott mozgalmuknak. Pedig ők erre tették fel az életüket: fel akarták emelni az ország lakosságának egyharmadát, a nincstelen magyar népet. Nem szereptévesztés ez? Az irodalom feladata ez? „Olyan országban, ahol erre másban sem erő, sem bátorság, sem a lelkiismeret sarkalása – válaszol Illyés –, ott neki (az irodalomnak – B. A.) kell vállalnia. Magyarország ilyen.”¹⁵

Forrott, pezsgett a magyar irodalmi élet, a népi írók maroknyi csapata óriási energiákat mozgósított. Csak néhány dolog felvillantására van hely: Németh László írta egyszemélyes folyóiratát, a Tanút, Sinka István a himnuszait, 1935 őszén elindult a Kelet Népe, egy évvel később Veres Péter megjelentette *Az Alföld parasztságát*. Illyés műhelyében pedig olyan nagy klasszikus művek születtek meg, mint a *Puszták népe* és a *Petőfi Sándor*. Ez utóbbi mindössze két hónap alatt! Bámulatosan termékeny volt, a munkabírása pedig elképesztő. Hosszú írói pályájának ezek a leghősiesebb évei.

A népi írók azonban nem érték be irodalmi sikerekkel. Türelmetlenek voltak, társadalmi, politikai eredményt akartak, mert járták az országot, és saját szemükkel látták a nép szörnyű nyomorúságát. („A népen változatlanul a dolgozókat értem; – írta Illyés – a magyar nékem először burgonyakapálás, vagy patkóalapálás közben mutatkozott be...”¹⁶) 1934

elején halvány remény ébredt bennük. Zilahy Lajos ekkor ült a Magyarország napilap főszerkesztői székebe, és ő Kodolányi Jánost és Szabó Lőrincet szerkesztői álláshoz, Féja Gézárt rendszeres közlési lehetőséghez juttatta. Németh László pedig a Magyar Rádió irodalmi osztályának vezetését vette át. Zilahy egy évvel később amerikai útja és az új miniszterelnök, Gömbös Gyula reformelképzeléseitől ösztönözve meghirdette az Új Szellemi Frontot. Pár nappal később, 1935. április 16-án Zilahy villájában, a házigazda kezdeményezésére a népi írók találkoztak a miniszterelnökkel. Bár kételkedtek Gömbös politikájának őszinteségében, mégis vállalkoztak a találkozóra, mert Gömbös szakított elődjének, Bethlen Istvánnak a klérus, a földbirtokosok és a nagytőkések érdekeit kiszolgáló politikájával, s a középosztályra támaszkodó reformokat ígért. Az írók bárkivel hajlandók voltak szövetségre lépni, aki a földosztásban, a telepítésben, az egyke-kérdésben gyakorlati lépésekkel kecsegtette őket. Illyés kertelés nélkül fogalmazott: „a magyar népnek segítség kell, s ha nem is mindegy, kiktől jön a segítség, mégiscsak másodlagos szempont lehet, első a segítség, különben ez a nép megfullad.”¹⁷ A népiek persze tudtak Gömbös fajvédő, szélsőjobbos múltjáról, de egy beszélgetés nem kötelezte őket semmire. A találkozó miatt azóta is szitoközön zúdul rájuk, jóllehet sem elvi, sem gyakorlati engedményt nem tettek, keményen Gömbös szemébe mondták kritikájukat. A találkozó és az Új Szellemi Front körül parázs vita bontakozott ki, melybe többek között Kodolányi János, Bálint György, József Attila is bekapcsolódott. A népi írók helyzetét legvilágosabban Szabó Lőrinc foglalta össze: „Amíg tíz-tizenöt éven át az ország szociális lelkiismeretét rázogattuk, legfeljebb jobb felől volt baj. Amikor kiderült, hogy a magyar nép megújhodását és megmentését akarjuk, rögtön jelentkeztek a baloldali támadások. S amikor most, már csak a szociális gondolat propagandája szempontjából is, örvendetesnek tartjuk a tényt, hogy a kormányhatalom – formailag legyűrve a szövethetzett és kibővült reakciót – szintén a magyarság szociális és kulturális megmentése felé mutat akaratával, egyszerre két oldalról roppannak ránk a sortüzek. »Jobb« és »bal« egyaránt felvonul.”¹⁸

17 Idézi Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom*. New York, Püski. 1983. 168.

18 Szabó Lőrinc: „Jobb” és „bal” és a reformok. Hozzászólás az Új Szellemi Front vitájához. In Szabó Lőrinc: *Emlékezések és publicisztikai írások*. Budapest, Osiris Kiadó. 2003. 374.

15 Illyés Gyula: *Magyarok*. 124.

16 Uo. 365.

A népiek valóban a harmadik oldalt, a harmadik utat képviselték.

A találkozói Gömbössel nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket. Németh László már másnap otthagya a Rádiót. Illyés bő egy hét múlva a Magyarországon, *Reform és irodalom* című cikkében azt fejtegette, hogy az írók igényeit semmiféle politika nem tudja kielégíteni, két hónap múlva pedig, ugyancsak Zilahy lapjában, *A telepítés útja*¹⁹ című cikkében látszatintézkedésnek nevezte a költségvetés telepítésre szánt összegét. Címüktől megfosztva, 1935. októberi és novemberi naplójegyzetnek „maszkírozva” mindkét cikk bekerült a *Magyarok* kötetbe.

A Márciusi Front

Jellemző az értelmiségi csoportok megosztottságára és az értékrendjeik közötti különbségre, hogy 1937 elején egy fővárosi lap körkérdést intézett ismert közéleti szereplőkhöz, nyilatkozzanak, mely reformokat tartják a legsürgősebbeknek. A lesújtó eredmény éles hangú cikkekre készítette Illyést: az ötvenkét kiválóság közül a földreformot csak kettő említette, a telepítést pedig egy sem. A szellemi színvonalat az egyik politikai kijelentésével illusztrálta: „Eltiltanám a rúzszt és kötelezővé tenném a háztartást.”²⁰ Ilyen fokú közömbösség után a népi írók baloldali szárnya, Erdei Ferenc, Illyés Gyula, Kovács Imre, Sárközi György, Veres Péter, valamint egyedüli jobboldaliként Féja Géza Márciusi Front néven új szellemi-politikai mozgalmat indított. Csatlakoztak hozzájuk a budapesti Egyetemi Kör kommunistákkal rokonszenvező tagjai (Donáth Ferenc, Pataki Ernő, Pollner György), és a debreceni Egyetemi Kör illegális kommunistái (Losonczy Géza, Ujhelyi Szilárd és Zöld Sándor) is. Programjukat 12 pontban foglalták össze, amelyet Kovács Imre olvasott fel 1937. március 15-én a Nemzeti Múzeum lépcsőin. Egyebek között demokratikus átalakítást, gondolat-, szólás-, sajtó-, gyülekezési és szervezkedési szabadságot, a nagybirtok kisajátítását, a monopoltőke korlátozását követelték. A jelképes helyszín és időpont kiválasztásában Illyésnek, Petőfi rajongójának volt döntő szava. A harmadik reformnemzedék egyértelműen jelezte, hogy kiket tart elődeinek, kiknek az útján jár. A kommunistákkal inkább kapcsolatban, mint szövetségben voltak a népiek,

az együttműködés taktikai jellegű volt. A kommunistáknak a 12 pont megfogalmazásába sem volt beleszólásuk, ez egyértelműen látszik a 12. pontból, amely közös nevezőre hozza a pánszláv és germán imperialista törekvéseket. Illyés a Nyugat hasábjain, *Írók a tömeg előtt* címmel számolt be az eseményekről, arról is, hogy nagy megkönnyebbülésére a rendőrség nem engedte neki elmondani Petőfi versét, *A nép nevében*, mert nem kértek rá előre engedélyt. Elmélkedik a magyar sajtótörvényről, hogy az író mindent megírhat, majd otthon szorongva várhatja, mikor nyúl utána a büntetőtörvény. Erre csak egy év múlva került sor: a Márciusi Front újabb, 1938-as programnyilatkozatáért Féja, Erdei Ferenc, Illyés, Kovács Imre, Sárközi György állt bíróság előtt. Mindnyájukat fogházbüntetésre ítélték, Illyés egy hónapot kapott.²¹ A *Magyarok*ban ez a cikk az 1937. márciusi naplóbejegyzés.

A fentebb említett három cikk is arról tanúskodik, hogy a *Magyarok* nem esti csendben, a nap lezárásaként rögzített gondolatok füveskönyve, hanem a politikai csatározások adok-kapokjának lenyomata, egy első vonalban harcoló író esszé- és cikkgyűjteménye.

Népi vagy népies?

A *Magyarok* cikkei azokban az években születtek, amikor a *népi* és *népies* szavak közötti jelentésárnyalat még nem volt annyira erős, mint ma. A *népies* szóhoz ma főként azért társulnak negatív érzelmek és képzetek, mert a hitleri Németország *völkisch* szavára emlékeztet. Az 1930-as években is megvolt már ez a különbség, csak nem olyan mértékben, mint ma, és természetesen Illyés is tudott róla. A népi írók csoportjába – írta – „természetesen nem csupán azok tartoztak, akiket népieseknek neveztek, először megvetésképp.”²² Ennek ellenére Illyés szinte csak a *népies* szót használja, a *népit* csak elvétve. Egészen pontosan, a *Magyarok*ban harminckilencszer illeti mozgalmukat a *népies* jelzővel. A *népi* huszonkétszer fordul elő szókapcsolatokban (népi állam, népi öntudat, stb.), valamint összetett szavakban (népismeret), de a népi írók mozgalmához kötve egyszer sem. Illyés szóhasználata azért is furcsa, mert a többi népi író következetesen *népinek* nevezte magát.²³ A jelentés-

21 Salamon Konrád: *A Márciusi Front*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. 157.

22 Illyés Gyula: *Magyarok*. 371.

23 Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom*. New York, Püski, 1983. 132.

19 Illyés Gyula: *A telepítés útján*. Magyarország, 1935. június 14. 3.

20 Illyés Gyula: *Reformok vagy a szavak sorsa*. Nyugat, 1937. 2. sz. 162.

különbség Gombos Gyula-féle magyarázatának fényében ez érthető is: „az egyik jelleg és tartalom, a másik mindennek az utánzata, erőlködés és mimikri, hogy olyan legyen, mintha...”²⁴ A népi írók azért is népinek nevezték magukat, hogy mozgalmukat megkülönböztessék a XIX. század népies irodalmi irányától, amely semmi más célt nem tűzött maga elé, mint a nép életének bemutatását irodalmi eszközökkel. Illyésék ennyivel nem érték be, nekik nyíltan vállalt, az irodalmon túlmutató céljaik is voltak.

A népi(es)ség divatja

1934 tavaszán Németh László *Sznobok és parasztok* című cikket közölt Zilahy Lajos Magyarországon. A műveltség kontra östehetség örök vitájában szolt hozzá az akkortájt elburjánzó östehetség-kultuszhoz. Rendkívül szemléletes példákkal állította pellengérré mindkét típus szélsőségeit. A „sznob” „Ha magyar könyvet érint meg, megnézi a kezét, nem piszkosodott-e be, de elpirul, ha be kell vallania, hogy nem olvasta még Donne költeményeit.” Ellenben a „parasztok” gondolatai, „mint villámsúlytott madarak esnek le Hegyeshalomnál”. Az ellentétek ilyen elfajulását a magyar kultúra szégyenének tartotta, és arra hívta fel a figyelmet, hogy legnagyobbjainkban műveltség és őserő, ha tetszik, európaiság és hazai jelleg. Nyugat és Kelet mindig harmonikusan megfér. Végkövetkeztetése egyértelmű: a „sznoboknak és parasztnak kár ma annyira agyarkodniuk egymásra. Egy betegség jól megférő tünetei ők.”²⁵ Németh László olajat öntött a tűzre, heves támadások keresztüztüzebe került. Nemcsak a „sznobok” támadták, hanem Móricz Zsigmond és Féja Géza is. Másfél évvel később ebbe a még mindig parázsló vitába nyúlt bele Illyés, amikor a Magyarország 1935. karácsonyi számában a népiesség merő külsőséggé, divattá válását kifogásolta *Nép és népiesség. A nagy divat és a még nagyobb vesztély*²⁶ című cikkében.

Miután fiatalkori, szürrealista, avantgárd korszakát maga mögött hagyta, Illyés élete végéig tárgyilagosságra, józanságra, mértékletességre, kiegyensúlyozó szerepre törekedett. Szinte megszállottan küzdött a magyar nép felemeléséért, de mindig volt ereje és

bátorsága hibáival és erényeivel együtt szemlélni népünket és történelmünket. Egyik elindítója, motorja volt a népi írók mozgalmának, de ez nem gátolta meg abban, hogy elfogultság nélkül, nyilvánosan is bírálja a mozgalom vadhajításait. Ilyen vadhajítás volt az östehetség-kultusz, és ilyen a népiesség csupán külsőségekben megnyilvánuló divatja. Éppen azért bírált, mert szíven viselte a népi östehetségek sorsát. A *Magyarok* végén „Népi rokonszenvből a fiatal népi költők, minden városba kerülő ifjú népi származék okulására”²⁷ újra felmelegítette a témát. Elrettentő példaként Jeszenyin sorsát állította eléjük, hogy lám, még egy vitathatatlan lángelme is belepusztul, ha bedől a kiégett sznobok és entellektüelek hízelgésének.

Mellesleg a népiesség nem „mucsaí” magyar jelenség volt, az 1930-as években Európa-szerte divattá vált. És nem is csak a Harmadik Birodalom misztikus, rossz emlékeket ébresztő völkisch-mozgalmában! Például, Franciaországnak is megvolt a maga népies mozgalma: „*Populisme*-nak hívták, és megfelelt annak az általános népies áramlatnak, amely – a leningrádi Jeszenyin és a sevillai Lorca antennái között – Európa csaknem minden országában kiszikráztatott egypár életművet.”²⁸ A *populisme* – populizmus – az 1920-as évek végén indult, fő képviselői Eugène Dabit és Louis Guilloux voltak. Illyés ismerte, olvasta őket, Dabi *Hôtel du Nord* (1929) című regénye az ő fordításában jelent meg 1958-ban *Külvárosi szálloda* címmel. Egyébként, Illyéshez hasonlóan Dabit és Guilloux is járt a kommunista „minta-országban”, 1936-ban tagjai voltak a Szovjetunióba látogató, André Gide vezette francia írócsoportnak.

A francia és a többi populizmus is más volt azonban, mint a magyar népiesség. Illyés felteszi magának a kérdést: „De van köze a magyar népiességnek ahhoz a népiességhez, melyek most Európa-szerte járnak? Nyilván semmi.”²⁹ Azt is rendkívül egyszerűen és világosan kifejti, hogy miért. Azért, mert az európai populisták íróknak csak irodalmi céljaik vannak, a magyarok pedig a nép sorsán is javítani akarnak: „Az országban (...) amely a föld, a híres földkérdés miatt nem tud mozdulni, ott a népiesség, ami nekem a nép anyagi és szellemi helyzetével való foglalkozást jelenti, nem új és nem régi. Ott a népiesség nem

24 Idézi Borbándi, i. m. 133.

25 Németh László: *Sznobok és parasztok*. In *Életmű szilánkokban*. Budapest, Magvető és Szépirodalmi Könyvkiadó. 1989. 1. köt. 323–325.

26 Sajnos, a *Magyarok* kötetben Illyés ezt nagyon beszédes címet is elhagyta.

27 Illyés Gyula: *Magyarok*. 336.

28 Illyés Gyula: *Iránytűvel*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó. 1975. 1. köt. 587.

29 Illyés Gyula: *Magyarok*. 129.

kérdés, hanem állapot. Ott nemcsak az népies, aki ősi nyolcasban ír, ahogyan nem szükségszerűen népies, aki abban ír. De szükségszerűen mindenki az, aki »jobbra tör«. (...) Népiesség annyi, mint magyarság. Az a magyarság, melynek álomképe a legjobbaink képzeletében élt, akik közbe legjobb európaiak is voltak. Oly nehéz ezt megérteni?³⁰ Nehéz, sokan ma sem értik!

Nem menekülhetsz

Ha valaha voltak írók, akiknek az irodalom öncél volt, a fiatal Illyés és dadaista, szürrealista barátai voltak azok. Ők találták ki az automatikus írást, amely hadat üzent a hagyományos irodalmi formáknak, minden logikának, minden tudatos szerkesztésnek: „Semmi rejtegetnivalóm: kezemben a toll, de fogalmam sincs, mit fogok a következő sorban írni”. Illyés ezen mondata is igazolja, hogy ízig-vérig azonosult Cocteau, Tzara, Éluard, Breton világával. Verseiket, szövegeiket elsőként ő fordította magyarra, és maga is írt szürrealista verseket franciául. Barátai arra számítottak, hogy örökre Franciaországban marad, és francia költő lesz.

Miután 1926-ban hazatért, rövid ideig még az avantgárd bűvületében élt és írt. 1926-ban Kassák is hazajött bécsi emigrációjából, és Dokumentum című folyóiratot alapított. Illyés, a négy szerkesztő egyike 1927-ben a *Budapest és a Budapest környékén lévő m. kir. Távbeszélő Hálózatok előfiz. és nyilv. állomásainak betűrendes névsora* című könyvről, magyarán, a telefonkönyvről írt bele ismertetést. El tudta volna akkor bárki is képzelni, hogy pár év múlva ugyanez az ember írja meg a *Pusztulást?* Aligha, mert a kört, amelyben mozgott, nem lehetett parttalan nemzeti felelősségérzettel, „magyarkodással” vádolni. Idős korában Illyés nyilatkozott is erről: „Kassák körében beszélhettem minden nép sajátos, tehát nemzeti bajairól is, csak a magyarokéről szólni volt még ott is gyanús maradiság”³¹. Amint az is gyanús volt, aki a Nyugatban publikált, mert a Nyugat és a Dokumentum esztétikai elveit egy világ választotta el egymástól. Barátai árulásnak is tekintették, amikor Illyés 1928-ban szerzőként jelentkezett a Nyugatban, a hagyományos, a klasszikus irodalmi formák lapjában.

30 Uo. 129–130.

31 Illyés Gyula: *Az eligazító*. Fülep Lajos. In: *Fülep Lajos emlékkönyv*. Budapest, Magvető Kiadó. 1985. 181.

Lelkiismeretét a szülőföldjével való újabb találkozás, az ott tapasztalt borzasztó nyomor sarkantyúzta, ennek hatására hagyott fel az irodalmi játszadozással. Lelkiismerete foglya lett. Szinte árulónak érezte magát, hogy kiszakadt a népből, hogy immár nem osztozik sanyarú sorsában. Ez vált legfőbb életérzésévé, erről vallott életműve egyik legfelkavaróbb, legszebb versében, az 1933 októberében keletkezett *Nem menekülhetszben*. A *Magyarok* naplójegyzeteinek is ez az egyik alapélménye, tizenhatszor használja a lelkiismeret vagy lelki furdalás szót. Ha békében akart élni önmagával, nem dughatta a fejét homokba, meg kellett szólalnia: „Távollétem (franciaországi évei – B. A.) alatt falvak inogtak meg, süllyedtek még mélyebbre a nyomor és az egyke örvényébe. A szegénység, a tudatlanság, a türelem nagyobbodott, vagy csak az én tekintetem lett élesebb? Egyre megy; a látvány kiáltó volt, hazugság lett volna minden szavam, ha nem arról beszélek, ami előttem van. Így fedeztem fel szülőföldemet, a Dunántúlt, a magyarság dermesztő helyzetét, a külső és belső veszedelmet.”³²

Nemzetkarakterológia és hazaszeretet

A XIX. század Európában a nemzeti öntudatra ébredés kora. A múlt, az elődök, a gyökerek keresése nálunk is nagy szellemi teljesítményekre sarkalló erő volt. Elég csak Kőrösi Csoma Sándor és Reguly Antal kutatóútjaira utalni. De sarkallt nagy vitákra is! A magyar östörténet tudósai ekkor szakadtak két táborra, ekkor kezdődött a ugor–török háború. Bartók és Kodály munkássága ugyanebbe a vonulatba kapcsolódott be, az 1906-ban megjelent közös kiadványuk, a *Magyar népdalok* volt az első lépés a sajátosan magyar, ősi, népi gyökerekből táplálkozó zene megteremtésének irányába. Az építészeten Lechner Ödönnek jutott úttörő szerep, az ő munkásságából pedig elsőként Fülep Lajos vont le művészetfilozófiai következtetéseket. Fülep 1916-ban a Szellemi Tudományok Szabadiskolájában képzőművészetünk nemzeti elemeiről, magyar jellegéről tartott előadásokat. A sor hosszan folytatható.

Az 1930-as évek közepétől egyre többen tették fel a kérdést: ki a magyar, mi a magyar? A felfokozott érdeklődést nyilvánvalóan a történelmi helyzet, az aggodalom szülte, mintegy ellenreakció volt ez a Harmadik Birodalom faji politikájára. Prohászka Lajos 1936-os nemzetkarakterológiai esszéje, a *Vándor és*

32 Illyés Gyula: *Magyarok*. 122.

bujdosó nagy vitát gerjesztett. Karácsony Sándor is ekkoriban kezdte keresni a sajátosan magyar érzésképességét. 1939-ben Szekfű Gyula szerkesztésében jelent meg a *Mi a magyar?* tanulmánykötet, amelyben a korszak jeles művészei, tudósai – Babits Mihály, Kodály Zoltán, Gerevich Tibor, Szekfű Gyula – keresték a választ a címben feltett kérdésre.

A *Magyarok* megjelenése idején nagy divat volt a fajelmélet. Tudósok, írók német mintára faji alapon vizsgálták a népek testi és lelki vonásait. Illyést is szenvedélyesen izgatta a magyar identitás kérdése, saját könyvéről azt mondja, hogy „Minden szakasz azt feszegeti, vagy arról szól, hogy mit jelent magyarnak lenni.”³³ Illyés 1938-ban Gál István lapjában, az Apollóban, *Szellemi fajkutató* című esszéjében mondott véleményt a fajelméletéről: „Sikert kívánok a tudományos kísérleteknek, melyek a testalkat, a vérképlet alapján rokonítják a fajtákat és népeket. Bár már túl lennénk rajtuk.”³⁴ Ehhez nem kell magyarázat, Illyést taszították a vérgőzös elméletek, nem úszott együtt az áltudományos árral. Elítélő véleményét nem napi politikai náciellenes dac szülte, Füleppel együtt már öt évvel korábban feltették maguknak a kérdést: „Mert mi a nép? Másfél órai vita után érkezünk el oda, hogy – bár vannak más ismérvei is –, mégis csak a nyelv.”³⁵ Amikor a fajvédelem volt a jelző, ő a nyelvet tartotta a magyar azonosságtudat legfontosabb elemének.

A másik meghatározó identitásképző elem a történelmi sorsközösség: „A legnagyobb testvéresítő erő, természetesen, mégis a közös sors, amelyen rendszerint közös nyomorúságot kell érteni. A történelem ezzel az erővel szokott nemcsak néprétegeket, de egész nemzeteket is egyesíteni.”³⁶ Illyést is a közös nyomorúság sorsközössége kötötte össze az egykézű paraszttal, de sohasem más népek rovására akart segíteni rajtuk. Szemtanúja volt a magyar falvak kihalásának, a németek terjeszkedésének, de a *Pusztulásban* volt ereje papírra vetni, hogy „*Nem a németek gyarapodása, hanem a magyarok pusztulása nyugtalanít...*” A *Magyarok* egyik kritikus is felfigyelt példás türelmére: „Szabó Dezsőnél elevenbeavágóbban mutatja fel a pusztuló magyar falvak helyébe települő

német életet, de nincs ellenséges szava, nem politikai pecsenyesütögető...”³⁷

1938-ban Párizsból hazafelé jövet újra nekigyűrődött a kérdésnek, hogy mik is a magyar jellegzetességek. Könyvének utolsó lapjai felelnek meg leginkább a naplójegyzetek műfajának, itt idézi fel párizsi emlékeit, és az sem véletlen, hogy éppen itt elmélkedik erről a megoldhatatlan kérdéstről. Tudja, hogy ingoványos terepen jár, nem kinyilatkoztat, nem bizonygat, hanem megfigyeléseit, megérzéseit osztja meg olvasóival. Egyik, szerinte sem különösebben eredeti, de mégis elgondolkodtató meglátása szerint poétikus nép vagyunk: „Költői nép, hadd írjam le tizedszer is. (...) A nép csak azt az eredményt, azt az érvet fogadja el, amit versben a szájába rágtak. Ez igaz; magatartásának sajátos nemzeti szabályai nem paragrafusokba vannak foglalva, hanem rímekbe.”³⁸ Mint az ilyen jellegű megállapítások, ez is vitatható, de érvek és tények is szólnak mellette. Csak egyet említek. 1848. március 15-én egy vers szította fel a forradalom tüzét, a népet a *Nemzeti dal* hevítette. Száz évvel később az *Egy mondat a zarnokságról* – Domokos Mátyás parádés telitalálata szerint a XX. század *Nemzeti dala* – játszott hasonló szerepet. Véletlen lenne, hogy Petőfitől éppen az *Egy mondat a zarnokságról* költője vette át a stafétabotot, ő, aki a *Nemzeti dal* költőjéről a legjobb életrajzot írta?

Illyés a magyar népet a többtől megkülönböztető számos egyéb vonást, tulajdonságot is latolgat, felsorol – türelmes, zárkózott, szemérmes, kiváló tájékozódó képességű, nyelve férfias –, de egyikből se próbál magyar felsőbbrendűséget, kiválasztottságot koholni: „Nem tagadom le, hogy a magyar fajta tetszik nekem, tetszik már arcra és termetre is, tetszik tehetsége, ötletessége, líraisága miatt, melyeknek nem egy tündöklő példáját ismertem meg itt is, tetszik még fatalizmusa miatt is... De azért még nem merném állítani és épp a vállalt tárgyilagosság nevében, hogy különb akármelyik népnél.”³⁹

Amikor a német ár újra előtéssel fenyegetett bennünket, Illyés azzal nyugtatta honfitársait és magát is, hogy a „politikai uralom következményeképp a közigazgatás, az oktatás, sőt az egzakt tudományok is mutatnak némi germán hatást. A *szellem* azonban, a magyarságnak nevezhető lélek mindig konokan

33 Illyés Gyula: *Magyarok*. 9.

34 Uo. 189.

35 Uo. 18.

36 Illyés Gyula: *Naplójegyzetek 1929–1945*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó. 1986. 53.

37 Bóka László: Illyés Gyula: *Magyarok*. Az Ország Útja, 1939. január. (1. szám, III. évf.) 60.

38 Illyés Gyula: *Magyarok*. 367.

39 Uo. 31.

ellenáll.⁴⁰ Irodalomunkból vett példákkal érvel, mert azt tartja a magyar lélek leghívebb tükrének. A XIX. század magyar írói, utazói meg sem álltak Németországban, mentek tovább a Szajna, vagy még tovább a Temze partjára. Ady, korának legnagyobb hazafija nem Münchenben, hanem Párizsban lélegzik szabadon. Még a német földön született lutheranizmust is a magunk képére formáltuk egy francia reformátor, Kálvin János révén, és létrehoztuk a magyar vallást, a kálvinizmust. A magyarok tisztelik a német alaposágot, a fegyelmet – mondja –, de német irodalmi hatás nincs. Jóleső érzés Illyés érveit olvasni, de úgy vélem, hogy valamiről megfeledkezett: a germanizmusokról. A magyar nyelvre – a magyarság legfőbb identitásképző elemére – leselkedő legalattomosabb, és éppen ezért legfőbb veszélyt korábban ő maga is a germanizmusokban látta.

Az Európában tomboló nacionalista türelmetlenség idején így vall: „Nem sovinizta vagyok! – ismétlem egyre –, ember vagyok és minden ember, minden nép szenvedése egyformán fáj. Ha családomé, nyelvtestvéreimé, a népé, amelyből kiszakadtam, melyben élnem kell, egy fokkal jobban fáj: a fájdalom még ebben az esetben sem fog elvakítani. Megvetem és semmi jót sem várok olyan törekvéstől, mely egyik nép boldogulását a másik rovására akarja kiharcolni.”⁴¹ Pilinszky János szerette idézni Simone Weil megható gondolatát a hazaszeretetről: „A hazát egyedül részvéttel szabad és lehet szeretnünk.”⁴² Illyésnek nem csak fentebb idézett gondolatai, de egész életműve arról tanúskodik, hogy ő éppen így, részvétellel szeretete hazáját, népét.

„...na és ha elvész a magyar nyelv? – írunk németül!”

Mivel a magyar nyelvet tartotta a magyarság megmaradása legfőbb zálogának, árgus szemekkel figyelte változásait, vizsgálta állapotát. Szívügye volt a nyelvhelyesség. Nemcsak az egyke, hanem a nyelv-ápolás, a nyelvédelem terén is Fülep Lajostól kapta a legerősebb ösztönzést. 1933 nyarán Zengővárkonyban kajánul figyelték egymás beszédét, és könnyörtelenül lecsaptak a magyartalanságokra. A nyelv állapotából Fülep is, Illyés is a nép lelki-szellemi állapotára vont le következtetéseket. A helyzetet kétségbe-

ejtőnek találták, és támogatták a Kosztolányi vezette nyelvművelő mozgalmat. A legfőbb veszélyt nem az idegen szavak elterjedésében látták: „A nyelv nem a szavakban él, hanem izomzatában, mely a szavakat rendezi. Szavunk még volna, de fordulatunk, kifejezésünk, amelyben a nyelv csillog, az már alig. (...) Nyelvében él a nemzet? Hát akkor rémülhetünk csak meg igazán.”⁴³

A *Pusztulás*ban Illyés keresetlen szavakkal bírálta a fővárosi nyelvet, amivel dühös támadásokat vont a fejére. Kiderült, hogy aki aggódik a magyar nyelvért, az nacionalista és sovinizta. Illyés a rá jellemző higadtsággal cáfolta és utasította vissza a képtelen vádat: „Sovinizmust ebben csak az az újkori elvakultság láthat, amely az anyanyelvhez való ragaszkodásban is nemzeti türelmetlenséget szimatol.”⁴⁴

A fővárosi értelmiség nemcsak erkölcsi, de értelmi színvonaláról is kiállította a látteleletet azzal, ahogyan az Illyés megpendítette nyelvi gondokhoz-bajokhoz viszonyult. Illyés beszámolt egyik ismerősével – akinek a nevét indokolatlan kíméletességből elhallgatta – folytatott beszélgetéséről: „...na és ha elvész a magyar nyelv? – írunk németül! Szóval meggyőztem nyelvünk jövőjéről is. Ezt csak illusztrációképp jegyzem fel: 1933-ban nagyjából ilyen volt a pesti ifjúság egy részének irodalmi szelleme. Ők így voltak kozmopoliták, »felvilágosultak«.”⁴⁵ Lehet-e ezek után csodálkozni azon, amit Illyés a fővárosról mondott: „Először éreztem, hogy Budapest nincs Magyarországon; fölötte, alatta vagy mellette van, tudja a jó isten, hogy tulajdonképpen hol is van, ha egyszer szellemissége után meg kellene helyét keresnünk.”⁴⁶

Illyés azokat a prózaírókat kedvelte, akiknek a nyelvén átütött a költőiség. Ő maga is így írt! Lenyűgöző szókinccsének bősége, fordulatainak választékossága, nyelvi ízeinek különlegessége. 1938. augusztus 10-ei nyúlfarknyi bejegyzésében legfőbb ellenségéről, az ostobaságról elmélkedik. Sziporkázó, áradó nyelvi bőséggel, találékonysággal nevezi nevén a jelenséget: ostobaság, butaság, dőreség, balgaság, botorság, badarság, bárgyúság, hülyéink, tökfész, mulya, félküllős, debatter-hájfejű, kerge, hígvelejűség, oktalan, eszelős, együgyű, kelekótya, csajbókos, művészoborkás, háborodottság, málé, oktondi, töksi, bangó, golyhóság, mamlaszság, bogarasság, tökkelütött, eszement,

40 Uo. 192.

41 Illyés Gyula: *Magyarok*. 69–70.

42 Pilinszky János: *Egy lírikus naplójából*. In *Szög és olaj*. Budapest, Vigilia. 1982. 400.

43 Illyés Gyula: *Magyarok*. 18–19.

44 Uo. 130.

45 Uo. 97.

46 Uo. 16.

őrült, csábult elméjű, téboly, észficamodottság, fajan-
kó, bódi, félvödrös, együgyűség, meglódult, gügye,
futóbolond. Ne gondoljuk, hogy a tudománya abban
állt, hogy rokon értelmű szavak szótárából szép sor-
jában kimásolta a szavakat; két-három mondatban
az ostobaság mindegyik megnyilvánulását be is mu-
tatta, jellemezte is.

Ha el is fogadjuk Illyés és Fülep tételét, hogy
a nyelv szelleme nem a szavakban él, e szokavalkád
után bátran kijelenthetjük: de, azokban is!

A hunoktól a halszagú rokonokig

Illyést gyermekkorától fogva szenvedélyesen érde-
kelte a magyar őstörténet. *Hunok Párizsban* című
önéletrajzi regényében elmondja, hogy Párizsba ér-
kezvén, lelki támaszt keresve, első útja a Pantheonba
vezetett. Nem a franciák halhatatlanjainak sírjánál
cövekelt azonban le, hanem a nagy elődöt, az Attila
hun királyt ábrázoló festmény előtt. Illyés gyermek-
korában a nép körében, különösen a kulturális góc-
pontoktól elvágott pusztán még nem eresztett gyökeret
a finnugor-elmélet, a fejekben, lelkekben a hun–ma-
gyar rokonság hagyománya élt. A finnugor rokonság-
ról minden bizonnyal csak az iskolában és későbbi ol-
vasmányjaiból szerzett tudomást. Illyés nem szégyellte
a halszagú atyafiságot, bármerre járt a világon, örült,
ha „szegény rokonokra” bukkant, mindig nagy szere-
tettel beszélt róluk – a *Magyarok*ban is. Oroszországi
úti beszámolójában is élénk, színes lapokat szentelt
uráli rokonainkkal való találkozásának. Nemhiába
készült nyelvésznek, a szaktudósok alaposágával is-
merte a finnugor nyelvészetet és őstörténetet, és ami
ennél sokkal lényegesebb, érdekfeszítően írt és be-
szélt róla. Száraz szakkönyvek után üdítő élmény
Illyés bámulatosan lényeglátó, világos, logikus, élet-
szagú „őstörténeti” fejtegetéseit lapozgatni.

A *Magyarok* egyik 1935-ös cikkéből tudjuk, hogy
ifjúkorában hőskölteményt tervezett írni a magyarok
bejövételéről: „A Kárpátok úttalan hágóin, havas eső-
ben ereszkedik a bizonytalan jövő felé egy didergő
szekérsereg – ezzel a látomással indultak az esetlen
alexandrinusok.”⁴⁷ Gyermekkori tervét 1953-ban vál-
totta valóra, versbe szedte a honfoglalást. *Árpád* című
versében szinte szó szerint tárul elénk a fejében csak-
nem húsz évvel korábban felderengett látomás:

*Halmot is alig látott az a nép még
s most: égbebökő sziklák és csucskok!
Eső s – október végén! – hó suhog;
jégrög csusszantja a riadt ló léptét.*

*És nincsen út! Csak összegyűlt lucskok
a szurdikokban. Se ösvény, se lábnyom.
Török a kerék köves patakágyon;
bukik a sík földhöz szokott tulok.*

Irodalmi arcképek

Ha a népi írók közül meg kell nevezni a legművelteb-
bet, szinte mindenkinek azonnal Németh László jut
eszébe. Ez rendjén is van, hiszen világviszonylatban
is kivételes ritkaság, hogy egy szépíró egyformán já-
ratos legyen mind a természet-, mind a társadalom-
tudományokban, és még tucatnyi idegen nyelvet is
ismerjen. Németh László káprázatos műveltsége el-
homályosítja a többiekét, nem tudatosul bennünk
eléggé Szabó Lőrinc, Féja Géza, Kodolányi János,
Illyés Gyula nagy kultúrája. Vegyük például Illyést!
Anyanyelvi szinten beszélt franciául, de ezen kívül bá-
mulatosan széleskörű irodalmi, történelmi, nyelvészeti
ismeretei is voltak. Párizsi éveiben a szakszervezet-
ben nemcsak franciát tanított, hanem csillagászatot,
ásványtant, drámaírást, összehasonlító finnugor nyel-
vészetet is. Ismereteinek tágassága is ámulatba ejtő,
de még inkább lényeglátó képessége, szemléletes gon-
dolkodása. A Petőfi-kutatók nyilván több szakköny-
vet olvastak a költőről, mint ő, de Illyés életet lehel az
eseményekbe, az ő Petőfije él. Parádés 1848. március
15-e eseményeinek bemutatása *Március magyaráza-
ta* című cikkében. Logikai láncra fűzi, és a szaktörté-
nészeknél sokkal érzékletesebben világítja meg a pes-
ti vásárra felsereglett vidéki magyarok kulcsszerepét
a forradalmi eseményekben. Ha nem lett volna vásár,
aligha tört volna ki a forradalom, mert Pestet ekkor
főként német polgárok lakták, és ők nem voltak for-
radalmi hangulatban.

A *Magyarok* kisebbik hányadában Illyés irodalmi
esszéi olvashatók. Az embert és művészt nagy erővel
látató portrék Fazekas Mihályról, Kölcseyről, Ady-
ról, Petőfi és Arany barátságáról. Bizonyos értele-
mben tehát olvasmánynapló is a *Magyarok*, irodalmi
portréi a nyilvános tanulás gyümölcsei.

Könyvészeti, szövegfilológiai megjegyzések

Már volt szó róla, hogy kötetbe gyűjtve cikkeit, jegy-
zeteit, Illyés elhagyta eredeti címüket, bibliográfiai

47 Uo. 107.

adataikat, csökkentve ezzel külön-külön a cikkek és a kötet erejét is. Igyekeztem ezt a hiányt pótolni, igyekeztem kideríteni a negyvennyolc cikk megjelenési adatait. Négy esetben nem jártam sikerrel. Az Illyés-filológiának tömérdek adóssága van, de elsőként és legsürgősebben Illyés Gyula életművének régen esedékes bibliográfiáját kellene elkészíteni.

1940-ben és 1943-ban, ugyancsak a Nyugat Könyvkiadónál jelent meg a *Magyaroknak* az első kiadásával tökéletesen megegyező második és harmadik, úgynevezett propaganda kiadása is. Minden azonos – szedéstükör, lapszám stb. –, mindössze annyi az eltérés, hogy az első kiadás két kötetben jelent meg,

a második pedig a két kötetet megkülönböztetve, de egybekötve, ám a második kötet elejére kicsit zavaróan azt nyomták, hogy harmadik kiadás. A Szépirodalmi Könyvkiadó életműsorozatában az 1976-os kétkötetes *Itt élned kell* első kötetébe került a *Magyarok*, 1994-ben pedig a szekszárdi Babits Kiadó gondozásában látott újra napvilágot.

Illyés az előszóban az alábbi sorokkal bocsátotta olvasói elé munkáját: „Legszebb jutalmam az lenne, ha a könyvet kielégítetlenül tenné le, nemcsak kielégítetlenül, de lelkifurdalással. Ha szomjat oltanék belé; ügyem az ő ügye.” Ennyivel a *Magyarok* mostani kiadója is tökéletesen elégedett lenne!

KODOLÁNYI GYULA

Üzenet Lászlóffy Csaba után

„Barbár! Földöntúli szelíd ízek után futó”

(Álom a Szent Jobbról)

Hová lettél, könnyű léptű, kedves mutatványos ember, kinek kezei mindig csordultig tele szóval, s belőlük fényes légvárakat varázsolsz? Merre jársz, barátom, ki a világot kaleidoszkópon nézed, finom fordulattal új rendbe rántva a törött szócsillámokat? Láttattál bennük varázsos Kolozsvárt, az enyémet is, melyet álmokban bejárok. S nyel-tél savanyú mosóbenzin-füstöt, fuldokoltál málló betonkocka-ketrecek között.

Ha megláttál olykor, félrevontál lelkesen, s könyvvel ajándékoztál meg engem is, te mesés bőségű magvető. Hívtál, menjek le hozzátok. Ígértem, s nem mentem. A szó s a tett bennem mélyebben ül, súlyosabban figyel, s csak akkor moccan, ha hasad a föld, hasít szerelem, halál, születés. Reméltem, hogy érted ezt. Tudod, hogy a kézzorítás átadja, amit majd elmond egyszer a vers.

Ámítás volt-e varázslatod? Nem: az egyetlen, ami való, s lényegként lebeg a zagyva karavánszeráj felett. Csupa Fellegvár, csupa Házsongárd, csupa Donáti-kert. Bűvös világod: neki nyílik a nők szíve s öle, neki ajánlják fel magzatukat s álmaikat. Élni csak ott, abban a varázslatban lehet s érdemes.

BERTHA ZOLTÁN

Búcsú Lászlóffy Csabától

(1939–2015)

Legyen Veled, drága Csaba, az Úr mindörökké, s adjon lelkierőt és enyhítő vigaszt családodnak és kedveseidnek. És pihentessen Téged is a Házsongárd, mint annyi nagyszerű elődödet és szellemi társadat Szenczi Molnár Alberttől, Apáczai Csere Jánostól, Kós Károlytól, Reményik Sándortól, Dsida Jenőtől Szabédi Lászlóig, Szilágyi Domokosig, Hervay Gizelláig, Bálint Tiborig, Sigmond Istvánig – és testvérbátyád Lászlóffy Aladárig. Hiszen Kolozsvár – ahol nevelkedtél, éltél, munkálkodtál hűséges ragaszkodással – a magyar lélekben továbbra is az, ami volt, ami lehet, vagy minden ellenére mégis lehetne. Idézve Tőled: „Apáczai uram betűit éppoly buzgalommal / lehet megolvasni miként a tetveket / ha valameny-

nyi testamentum elkallódna / a Házsongárdban mint rovásjeleket egymás mellé / kell illeszteni a sírköveket s a soron következő / áldozatok arca is ott fehérlik mint örök hó a / harc nélkül hőkölő bástyafalon / olyan ez a város amilyen nem lehet / talán épp azért olyan – nagyon” (*Koloswar*). A híres-neves valóságos és spirituális Erdélyi Panteonba kerültél immáron mint az erdélyi és egyetemes magyar kultúra kortárs kiválósága, aki lélekben itt kell, hogy légy velünk, mert műveiden keresztül továbbra is energiát, reményt, életakaratot sugárol ránk. Volt egy versed, egy régi költemény, amelyben a jelképes boltívet, az erkölcsi tartóoszlopot soha meg nem roppanó építményként láttattad: „e boltív minden jóslás ellenére / kitartott / nem szakadt be / csak elporladt” (*Jövendölés*). És helytállva Te is így viselted szenvedéseidet, betegségeidet, az utolsó pillanatokig fáradhatatlanul kitarva a művészi munka felemelő értelmének megbizonyításában. Példa és tanítás lett életed és műved. Olyan, amely egyszerre köt a bennünk és emel a fő-

löttünk lakozó értékekhez. Ezért is gyászol Téged az egész magyar íróársadalom, a Kárpát-hazai és a világmagyság minden szegletében – a székelyudvarhelyi Erdély Magyar Irodalmáért Alapítványtól a nagyváradi Partiumi Írótaboron át a budapesti Napút folyóirat és Napkút Könyvkiadó köréig – akik csak legutóbb is szívből jövő kitüntetésekkel díjazták munkásságodat. És folyóiratok, könyvkiadók szerte a Kárpát-medencében a Helikontól a Korunkig, a Magyar Naplótól az Agriáig, a Kortártól a Tiszatáig – és felsorolhatatlanul a többiekig, hiszen Te számtalan helyen megjelentél, és meghatározó jelenlétedet, műveidet mindenütt örömmel fogadták.

Lászlóffy Csaba életműve a végtelen nyitottságra, a lenyűgöző enciklopédikus műveltségre, a szuverén és termékeny műfajteremtő szenvedélyre, az üdítőn mindenre figyelő szemléleti és artisztikus tágasságra is kivételes példa volt és marad. Lírai, prózai, drámai, esszéisztikus, publicisztikai írásainak rengetege (és lankadatlan műfordító, szerkesztő, irodalomszervező aktivitásának számtalan eredménye)

a folytonos megújulás és felfrissülés lendületével született. Félszáznál is több kötete korszakokat ível át és fog össze. Az erdélyi irodalom hatvanas évekbeli vérátömlesztésében is a legkiemelkedőbbek közé tartozott, s utána is végig, a mindenkori emberi, nemzetiségi, kisebbségi magyar megaláztatás és kiszolgáltatottság évadainak felrázó krónikásként, majd újnál is újabb formák, műfajok sajátos hangú kikísérletezőjeként. Válogatott vagy gyűjteményes könyve alig is látott napvilágot: mert folyton az új kihívásokat kereste. S mennyi még, ami kéziratban maradt! Hallatlan sokszínűséggel és magával ragadó áradással játszott a költői, epikai, drámai műformákkal, a keserű, ironikus vagy groteszk tónusokkal, az abszurd legkorábbi közép-európai változataihoz kapcsolódó színjátéktípustól a lélektani sorsregényig, a példázatos novellától az idővibráló történelmi elbeszéléssig, a zsolnártól a szonettig. Élő vagy elfeledett hagyományokat elevenítve, örökítve tovább, és újakat, csak rá jellemzőket nyitva meg. Ezért is tudtak és

Lászlóffy Csaba (Lugosi Lugo László felvétele)

tudnak műveire idősebbek és fiatalok egyaránt rezonálni, ezért figyeltek fel például drámáira is oly sokan Írországtól Amerikáig. S a színházak mellett ezért játszották már diákszínházak is oly szívesen őket – a nyolcvanas évek legelején is. Ő is él tehát az ifjú szívekben, ez bizonyos. És ebbe a sziporkázó szövegmindenségbe és nyelvi gazdagságba a magyar és a világkultúra hatalmas dimenziói sűrűsödnek bele. Történelmi személyiségek, művészfenomének, múlt- és jelenbeli géniuszok sorjának elfogyhatatlanul, ezerféle válságos, küzdelmes, hadakozós helyzetben. Szárguldozó tekintet és életmegvilágító írói szellem élénkíti meg őket, s pszichológiai éleslátás és bölceleti távlatosság rajzolja alakjukat. Érzékletes és elvont megjelenítésmód, tárgyias-absztrakt ábrázolás, plasztikus és sugallatos esztétikai hatásművészet egyszerezre. Közben pedig folyvást féltve emberi létünket, nemzetünket, európaiságunkat; a szellemet az erőszakától.

„Költő vagyok? Kit érdekelne? / Az ember rég nem önmaga, / ha még annyit sem ér az elme, / mint bár a valuta szaga. // Hittük mindig: a humanizmus / humusz alól is feltör a / fényre. (...) Szemünket elfedte a hályog; / illúzió a hit s remény, / eltűnt időkben botorkálók: / s ha bűnként húz le, nem erény. // Európa, gyilkos hecc s mételey; / hány hullá/dék/gödöröt koholt. / Bomlott agyat riaszt a kétely: / az értelem csak szolgálta volt! (...) Stábok, spiclik – kicsi/nagy banda, / zabálnak és ürítenek. / Habzó történelmi halandzsza / határolná be létedet. // Megzárult proféták, varangyok, / szókészletük másfél arasz; / meg se kell húzni a harangot, / mind saját magára szavaz. // Keresztes munka volt idáig / eljutni. Ma övök a lét. / A tökély korának, úgy látszik, / fűjtak megint – romlás a tét” (*Ars poetica*). Súlyos szavak, riasztó látletel

ez. És mégis, kedves Csaba, drága Barátunk! Minket s a jövő nemzedékeit nemcsak érdekelnek, hanem nyugtalanítva eszméltetni is fogják írásművészeted különleges remeklései. Mert ott található bennük és mögöttük a szinte páratlan polihisztor, aki voltál, s a tevékenyen életigazító emberség, a hiteles és tiszta

személyiség elidegeníthetetlen és eltagadhatatlan aranyfedezete is. Hogy igaz szülőföld-szeretettel lehet a világszellem történéseit is romlatlanul fürkészní, hogy az apróságokban is mindig tükröződhet a teljes igazság. Az az igazság is, amelyet hajlíthatatlan gerinccel vállaltál és életveszélyes bátorsággal hangoztattál a legsötétebb diktatúra poklában is. Makulátlan, folttalan jellemű magyarság és emberség megmaradásának, erkölcsi felegyenesedésének biztos záloga. S az is, hogy közben sosem ítélkeztél a nálad gyarlóbbak, esendőbbek fölött. Megértetted az emberi természetet, magatartás- és lélekvizsgáló tekinteteddel

Erdély

a mélyére hatoltál, s magad így emelkedtél a művészi igazmondás magasába. Mindig küzdöttél az elviselhetetlen körülmények igazságtalansága, embertelensége, gonoszsága ellen. Mindezt a harcot méltóságra intő nyíltszívűséggel, tágkeblűséggel, segítőkészséggel, jóakarattal vívtad. Tájakat, vidékeket, régiókat, generációkat átölelve, biztató figyelemmel az érték-megtartó szellem mindenféle rezdülésére.

Egyik kedvenc kifejezéssel szólva „esedékes” találkozásunk most szörnyedelmesre sikerült. De hiszem, hogy igaz emberek és igaz magyarok találkozására egy másik szférában új reményeket jelent majd. Ezzel a hittel búcsúzva Tőled, imádkozva kérem, hogy a Fennvaló Úristen kísérje és vigyázza utadat!

(*Kolozsvár, Házsongárd, 2015. április 17.*)

BÖRÖNDI LAJOS

Cseh Tamás

*Csak a másik oldalra mentél
Mi itt maradtunk nélküled
Azt játsszuk most hogy éltél
S élünk mi is veled*

*A szépben ott a rút is
Nélküle nincsen szép se
Csak egy lobbanás az élet
Vagy egy lobbanás se?*

*A másik oldalra mentél
Árnyékban maradtunk mi
Minden mit gondoltunk eddig
Semmivé vált a semmi*

*Csak átúsztál a túlpartra
Ott hunyorogsz ha játszol
És ömlik a dal csak ömlik
Az elnyűtt régi gitárból*

Elhúzódó tűzszünet

Június 4.

*Pipacsok kiömlött vére
Nemzeteké is aztán
Bosszú vagy háború vége
A bársonyasztaloknál*

*Bosszú lesz ez inkább
Olyan népirtás-féle
Zöld posztón vöröslik Versailles
Pipacsok tűzpiros vére*

*Vonat tulipános táj
Hosszan beszívott béke
Kulisszák eltolható kert*

*Kéklík fent az ég kékje
Az egész csupa báj
Pedig kiirták: vége*

ARANY PIROSKA
Majd holnap

G. Mária néni (1903–1984) emlékére

Naphosszat ott ül Mária a hársfák alatt, a háza előtti lócán. Az utat nézi, várakozik, türelmesen. Télen hátán a kockás nagykendőjében, nyáron csak abban a kék kartonruhájában. A járókelők ismerik, oda-köszönnek:

– Jó estét, Mária, na, mi újság Marciról?

– Még semmi, lelkem, majd holnap jön, vagy holnapután. – Mária hangja bizakodó.

Szélárnyékos helyen a domb hajlatába simul a ház. Onnan be lehet látni a fél falut. Jó hely ez a várakozó anyának, a bábaasszonynak.

*

Tapasztalt, furfangos és bölcs legyen, aki bábaságra vállalkozik. Mária nem tudta még az elején, hogy ez lesz a sorsa. Bába? Akármilyen, de bába, na, az soha. Az élet így hozta. Már a kezdet is intő jel lehetett volna, hogy észnél legyen.

Hideglelős borzongás fogja el, ha eszébe jut az az este, amikor ő ment el lányfővel a bábához. Megátkozta Molnár Pistát, amíg a sötét utcán kerülgette a sáros, ragadós, latyakos gödröket. Ez nem lehet igaz, csak egy rossz álom. Fel fog ébredni. Hogy jutott idáig?

Régóta, kitartóan járt utána Pista. Hízkelkedve, kedveskedve udvarolt neki. Vállát átkarolta, kezét simogatta. Mintegy véletlenül mindig arra járt, amerre a lány. Márinak tetszett, nem is titkolta, de az anyjáiék eltiltották tőle. Leginkább az apja.

– Ez? Ugyan, ne nevetess! Mulató, dologkerülő, felelőtlen. Ami a legrosszabb, iszós is. Jóképű? Na, ne mondd már, hogy abból is meg lehet majd élni, édes lányom! Meg ne lássalak véle!

Akkor kellett volna szót fogadni. Késő bánat.

A farsangi bálon történt. Jaj, az a bál! Oda nem kellett volna elmennie. Mit elmenni! Nem kellett volna azzal még csak szóba se állni, nemhogy még táncolni. Molnár Pista nagyon tudott mosolyogni. Fehér fogait villogtatni. Mária ábrándozott: „Ez a Pista, ez a farkasfogú. Szeretne belém harapni.”

Tánc közben Mária nyakához hajolt, nem megcsókolt, hanem aprókat harapott a füle mögé. Mária jól esően borzongott az érintésétől. Ilyet még sohasem

érezett. Mit nem adott volna érte, hogy sokáig tartson. Ezért ment ki véle, akarat nélküli, amolyan „lesz, ami lesz” bódulatban. A táncból még nem lett volna baja. De a sötét ruhatárba nem kellett volna bemenni. Azt nem lett volna szabad. Mindent megengedni. És milyen hamar megtörtént! Mennyivel gyorsabban és iszonytatóbban, mint amit várt.

*

Utólag annyiszor elképzelte, mit szeretett volna. Egy kis csókos összebújás, szoros ölelés, hozzásimulni, az lett volna az igazi. Egy kis játékos, huncut harapdálás is belefért volna. De amit Pista vasakarattal véghezvitt, az maga volt a pokoli, megalázó, fájdalmas csalódás. Sem elmenekülni, sem kiabálni nem mert. Zavarodottan érezte, hogy jobban fél a botránytól, mint az együttlét kínjától. Azt nem is képzelte, hogy rossz vége lesz. Hiszen neki nem árthat ez a szerelmes Pista.

Ugye, amit tesz, szerelemből teszi? A szerelem ilyen? Valahogy nem így kellene ennek történnie. Saját magát hibáztatta. Mit tett rosszul? Nem így kellene szerelmeskedni. A többi lány, a regények, a versek a szerelemtől úgy beszéltek, hogy az maga a mennyország. Hát, ha ez a mennyország, ennél nem lehet sokkal rosszabb a pokol sem. Fojtott zokogással futott hazáig. Oda a tisztesség, az ártatlanság! Jaj, apám, ha megtudja, agyonver!

*

Összeszorított szájjal hallgatott a titkáról. Még szerencse, hogy korán jött a tavasz, nem voltak összezárva a házban, mint télen. Nem kellett örökké az anyja szeme előtt lenni. Az utcán, a kerti munkában, a barátnők között tettetett jókedvvel járt-kelt. Molnár Pistát kerülte. Mégis találkoztak az artézi kútnál. Nem lehetett onnan elsietni, míg a kanna tele nem csorog. A fiú olyan sértően bizalmaskodó cinkossággal hajolt felé, mint aki biztos a folytatásban.

– Hun mászkáltál eddig? Gyere ki este, a Tóthék háza mögé, a bodzabokorhoz. Hé! Hallottad?

Elvette tőle a kannafedőt, megmerítette, ivott. Nem villogott a mosolya, inkább mintha mérges lett volna. Rá sem nézett Mária. Nem lehetett szomjas, mert a felét kiöntötte, a fedőt visszaadta, füttyülni kezdett, otthagya Mária.

Molnár Pista úgy ment el, mint aki tudja, úgy lesz, ahogy ő akarja: „A buta tyúk! Ha egyszer engedte, engedi ez máskor is, többször is.”

*

Márit rémületbe kergette ez a néhány hét hiábavaló várakozás a bizonyosságra. „Az” történt övele a farsangi bálon, ami egy lánynak a legnagyobb szégyene. Attól kezdve se nem evett, se nem ivott. Apja-anya előtt hallgatott.

Abban biztos volt, hogy este nem megy ki a szigorúan megrendelt találkára. Helyette összeszedve minden bátorságát, elment a falu végén lakó keresztanyjához. A látóasszonyhoz, a bábához. Anyja legidősebb nővéréhez. Remegve lépegetett, a sáros utcán a gödröket kerülgette, és megátkozta azt a percet, megátkozta Molnár Pistát.

– Jaj, édes keresztanyám, segítsen rajtam!

Ahogy a lány belépett, a bába visszahőkölt, már látta rajta, hogy bajban van:

– Hát te? Itt? Így? – Sajnálkozva átkarolta, leültette. – Na, ne reszkess, ne sírj, hanem monddjál el mindent.

Türelmesen végighallgatta Márit. Meg sem vizsgálta.

– Drága gyermekem – mondta szomorkás szigorral –, tizenhét éves vagy, de nem csinálunk angyalkát. Azt megígérem, hogy elintézem, ne maradj magadra, hanem minél előbb elvegyen téged ez a zsvány. De még anyáddal, apáddal is beszélék előtte. Neked férjhez kell menned!

Tapasztalt, furfangos és bölcs legyen, aki bábáságra vállalkozik.

Ez a bába ilyen volt. Elment a Mária szüleihez. Hol keresetlen őszinteséggel, hol ravasz suttogással, ügyes érveléssel összehozta Mária és Pista lakodalmát. Nem Mária apját volt a legnehezebb meggyőzni. A fiú, Molnár Pista semmiképp nem akart még nősülni. Tagadni próbálta. Ő? Nem is volt a bálban!

Bíróság emlegetése, saját házzal való kecsegtetés... Na, rálett, hogy megházasodik.

De Mária is megismerte az urát. Akkorra már igazat adott apjának-anyjának.

Molnár Pista? A farkasmosolyú? Egy önző léhűtő, aki ételben, italban, szerelemben csak magára gondol. Dolgozni pedig valóban nem akar. Esténként iszogot a kocsmában. Az a nemes arcéle, villogó mosolya, amelyről Mária azelőtt ábrándozott... Ittasan? Nem lett vonzóbb a pálinkától.

Októberben született meg Marcika. Mária az első perctől imádtá. Akkor már ebben – az esküvő előtt megígért – házban laktak, itt, a domb hajlatában.

Mári nagyanyjáról maradt rájuk. Jó ház ez, jó helyen van. Innen jár Mária be a városba tanulni. Elszánta magát. Pistára hiába vár, attól, amennyit ő keres, éhen halhatnának. Mária ezért – a keresztanyja biztatására – beiratkozott a bábaképzőbe. Molnár Pista ingerkedett:

– Mit akarsz? Te angyalcsináló akarsz lenni? Hát a fiaddal se törődsz?

*

– A gyermek miatt ne aggódj, ellesz itt minálunk addig – mondta az anyja. – Te csak ne törődjél a Pista csúfondáros beszédével. Ha tanulsz, abból megélték.

Mári elvégezte az iskolát. Az öreg doktor szívesen vette a fiatal segítséget. Keresztanyja is büszkélkedett az ő bábautódjával. Csak Molnár Pista éretlenkedett gúnyolódva a felesége elfoglaltságával. Mintha a jobb módot sem vette volna észre.

*

Hogy repülnek az évek! Marci is nagyfiú, már kamaszodik. Mária végezte a dolgát, járta a házakat, ahová szülni hívták. Segített, ápolt, tanított, bátorított. A fiában volt minden öröme. Hazajövet, a gyermek már a kapuban várta. Mária mindennap hálát adott azért, hogy épp egy ilyen magafajta fia született. Vacsoráztak, beszélgettek, a gyermek lett az ő igazi családja. Még a gondjait is vele beszélte meg.

Merre járt azalatt az ura, mit művelt, nem akarta tudni. Megszokta, hogy panasz nélkül éljen, a maga kereste sorsa miatt. Ám az ura viselkedése kínzó szegyenérzettel töltötte el. Soha többé nem ölelte meg. Örök búsongása lett mindennapi, rejtett, magános kísérelője.

Elválni? Abban az időben? A faluban? Nem szoktak. Kire mit mért a sors, túrje némán. A tisztelendő sem tanácsolná, meg azután ki tudná kifizetni az ügyvédi költséget! Ez már így veszett.

Ez a nyegle, hányaveti Molnár Pista hamar észrevette, hogy az emberek is tudják, hogy őt az asszony tartja el. Mert míg az asszony becsületet szerzett, addig őt lesajnálták. Volt, aki szóvá tette:

– Né, te Molnár Pista, milyen szép új csizmát kaptál Máritól!

Ezt nem bírta elviselni. Hogy az asszony különbenála. Annál ő rátartibb volt. De dolgozni? Azt már nem.

Nem lelte otthon a helyét. Kocsmázott, ácsorgott, akárkivel szóba állt, csak teljen az idő. Pártfogót ke-

reset. Olyan lány személyében talált rá, épp a vasúti restiben, aki még nálánál is kevesebb becsületet szerzett. A faluban azt mondták rá: ez a Cila, akárki bábjája, csak intsél neki.

Ennek a Cilának segített az állomásról hazavinni a csomagját. Az eső csepergett, hideg szél fűjt, alkonyodott is, ezért aztán Cila behívta Pistát egy forró teára. Nem kellett kétszer mondania. A lány anyja a vendég elől elsomfordált a másik szobába, Pista meg végre hallgatóra talált, kipanaszkodta magát. Elmondta sanyarú sorsát a szerinte mindig mérges aszszony mellett, akit erőszakkal adtak őhozzá.

– Szegény István – suttogta Cila –, én megértem magát.

Amikor aztán Pista hazaindult volna a zuhogó esőben, Cila visszahúzta:

– Csak nem akar bőrig ázni?

Pista nem akart bőrig ázni. Ottmaradt Cilánál.

*

Ez a lány este jött, a sötéttel érkezett. Titokban, lehajtott fejjel, kisírt szemmel.

Suttogott, hogy Marci, a gyermek meg ne hallja.

– Az isten áldja meg, adjon valamit, ami segít rajtam!

Marci nagyra nyitotta a szemét. Nem jöttek ide eddig ilyen kéréssel. Mária megmondta, hogy soha nem tesz olyat senkinek, amivel árthat. Eszébe jutott, mit kérdezett az ura, amikor elment a bábaképzőbe. Nem, ő soha nem lesz angyalcsináló. Keresztanyja sem tett ilyet. Marcira nézett.

– Menjél be, kisfiam a szobába, ez most a felnőttek dolga.

A lány levette a nagykendőjét. Mária tapasztalt tekintettel mérte végig.

– Mit tehetnék én? Hiszen már látszik rajtad, te boldogtalan. Ez már élni akar! És élni is fog. Nem tudok, de nem is akarok beleavatkozni a dolgodba. Nem segítek, nem. Megesküdtem, hogy csak szent ügyet szolgálok, az életet. Menj innen, míg engem is hírbe nem hozol. Szüld meg a gyermekedet. Menj férjhez, aki tette, ahhoz.

A lány nem moccant. Az ajtót nézte, mint aki vár valakit. Aki jött is. Mária elutasító szavára mint végszóra megnyikkant a kilincs.

– De bizony, hogy segítesz, kedves feleségem!

Mária hátrahőkölt:

– Te vagy, Pista? Hát neked meg mi közöd van ehhez? Megdöbbenve kapaszkodott az asztal szélébe.

– Csak tán nem te... Ó, te szerencsétlen, hát soha nem férsz a bőrödbe! Molnár Pista, te himpellér, hát ezt a lányt is tönkretetted? Menjetez innen, engem ne kényyszerítsetek semmire. Én nem leszek esküszegő.

Molnár Pista most nem kiabált, sziszegve suttogta:

– De bizony, hogy leszel, kedves feleségem, te nagyokos. Értesz hozzá, megteszed! – megszorította a karját, hogy fájt. – Látod ezt – mutatta az éles törkését, amelyet mindig magánál hordott. – Nem öllek én meg, ne félj, kedves feleségem, csak ennek a jobb kezednek két ujját vágom le, amivel a pénzt keresed. Amivel bábáskodsz, kedves, kényes feleségem! Választhatsz. Vagy az ujjad, vagy megcsinálod. Cilának nem kell a gyermek, szabadítsd meg tőle. Most. Itt. Ma este.

Intett a lánynak.

– Fogd le a másik karját.

Majd egyre fájóbban szorította Mária karját. Kifejlesztette a tenyerét. Mária tudta, hogy nem pusztán fenyeget, ez képes lesz használni a törét.

Ha mást nem, elvág egy ideget, inat, és bénává teszi őt. Akkor mi lesz Marcival? Hogyan neveli fel? Itt, a falu szélén, a domb hajlatában kinek kiabáljon? A süket szomszédnak? Édes jó Istenem! Ez az éjszaka! Ennek az emlékét jó lenne elfelejteni. Félt. Remegett. Rémületében mit tehetett volna, csak annyit tudott kinyögni:

– Vidd el a fiút anyámékhoz. Azután gyere vissza segíteni.

És megtörtént, amit soha nem akart megtenni. Amiben nem volt gyakorlata.

A véres lepedőbe csavart csomagot Molnár Pista vitte ki és rejtette el valahova. Mária nem kérdezte, hova. Azt hitte, ha nem tudja, nincs is. Úgy tett, mint-ha nem volna semmi baj.

*

Azután takarítani kezdett. Forró vízzel mosta le az asztalt. Ahogy hajlongott, ki-kihagyott a lélegzete. Élesen nyilallott a gyomra. Az is lehet, hogy a szíve. Ilyen rosszul még soha nem érezte magát. Testi-lelki, soha nem mulandó nyomorúságot érzett.

Az akkor már hajnalodó éjszakában Molnár Pista vitte haza az össze-összezsukló, elaléló beteget. Eleinte csitítgatta, majd csöndes káromkodások közepette siettette, hogy még virradat előtt hazaérjenek.

– Csönd! Ne nyödj, senki ne halljon, ne lásson bennünket. Ezek a bűdös kutyák ne ugatnának! Felriasztják az egész utcát.

*

– Miért ugat így a kutya, nem tudok tőle aludni – morog az öreg a szomszédban. – Ki jár mifelénk ilyenkor késő este? Kimegyek, szétnézek. Sötétedik, de úgy látom, Márihoz jött valaki.

Hallod! Miért ég a lámpa a bábánál egész éjjel? Vendég lehet nála?

Ki az, tán csak nem az ura, az a részeges Mónárpista járkál kétszer is a kútra, éjnek évadján? Füstöl a kémény, mit főznek ezek ilyenkor? Oltsd el a lámpát, anyjuk, ne vegyék észre, hogy leskelődöm.

Mi az a jövés-menés a függönyös ablak mögött? Ne aludj, hé, várjuk ki a végét.

Tán mégis elbólintottam? Nézzed már, éjfél elmúlt, ezek még mindig fenn vannak.

Hallod, te, ásót hoz a kamarából, valamit ás a kertjükben Mónárpista. Mit ás ez ilyenkor, novemberben? Mindjárt virrad.

Mennek már a vendégek. Valami nőt hoz kifelé Mónárpista. De nagyon részeg lehet a nő, úgy kell támogatni. Nézzed má', jól nézünk ki, ezek már itt is isznak! Na, jól van, hagylak aludni, inkább én is lefekszem.

Az öregember még sokáig morog:

– Ásott. Csak azt tudnám, mit ásott el Mónárpista a kertben? Kincset ásott el az orgonabokor alá? Lopott ez valamit, azt rejtette el a földbe. Valami értékeset? Biztos, egész biztos! A hülye, legalább ne holdvilágnál tenné.

Azt hiszi, nem ásom ki? Holnap vagy azután, ha nem lesznek itthon. Énelöttem nem lehet titka ennek a léhűtőnek!

*

Tapasztalt, furfangos és bölcs legyen, aki bábaságra vállalkozik.

Vagy legalább óvatos. Ne bízza titkát senkire, és soha ne léha könnyelműre, aki csak tessék-lássék, felibe-harmadába végzi a dolgát.

Nem kellett a kíváncsi öregnek suttymban ásoogatni. Hamar meglátta az elföldelt csomag tartalmát, hamarabb, mint gondolta.

Mire Mária másnap este hazajött, az öreg azzal fogadta:

– Már itt jártak a csendőrök, pakolhatsz, Mária. Elzavartam a kutyákat.

– Mit beszél? Miféle kutyákat?!

– Azokat ott, az orgonabokor alól. A kikapart, sáros földön marakodó kóbor ebeket. Azok szoktak

ilyenkor késő ősszel beossonni a kertek alatt, élelmet keresnek.

*

Öt éve már nem tudnak semmit Molnár Pistáról, hol él, merre csavarog. Elmenekült valamerre.

Öt éve, hogy Cila vérmérgezésben meghalt.

Most szabadul Mária. Kalocsáról.

*

Marci sűrűn ki-kinéz az útra. Az anyját várja. Megnőtt, katonaköteles, kész legény, mióta a nagyanyja viselte gondját. Az öt év alatt alig látta az anyját. Leginkább karácsonykor, ha a nagyanyja bevitte hozzá. Marci izgatott, torkában dobog a szíve. „Már jöhetne! De ha jön is, ha hazajön anyám, máris el kell búcsúzni tőle, indulnom kell.”

Szekérrel viszik a behívottakat katonának. Felemeli a ládáját. Zöldre festett katonaláda. Oldalán fekete betűkkel: Molnár Márton. Viszi Marci a ládát. Alig bírja. Mi van ebben, amitől olyan nehéz lett? Miért reszket a lába? Miért könnyes a szeme?

– Julcsa néném, maga az állomásról jön? Anyámat nem látta?

– Nem, Marci fiam, evvel a vonattal nem jött. Tán csak majd a későbbivel.

Rázza a szekér, trappolnak a felszalagozott lovak, hangosak a legények, mintha vigadnának:

„Mikor mentem Galícia felé, még a fák is sírtak.” Marci próbál dalolni a többiekkel.

Vissza-visszanézett. A nagyra nőtt hársfák eltarták a hajlékot.

Marci nem Galíciában esett el. Azt csak a régi katonanóta mondja. Foksányba vitték őket, ott már sebesülten feküdt. Érezte, tudta, hogy neki vége. Az anyjának üzente egy falubeli katonakomával, hogy jöjjön el legalább a sírjához. Ide, Foksányba. A Kárpátokon túlra.

Mári jajveszékelt:

– A sírjához? Hiszen hazajön! Haza kell jöjjön! Jaj, ha akkor nem késem le a reggeli vonatot, ha a hivatalos ügyek nem marasztalnak délig, akkor minden másképpen történik. El se búcsúztunk! – jajong Mária álmatlan, büntudatos éjjeleken.

Hetekig, hónapokig, meddig még?

Nappaloként csodaváró, önámító, varázslatos képzelettel hitegeti magát:

„Ha bőjtölök, ha imádkozom, az hazahozza. Lehet, hogy ma este kopogtat... Hallga csak! Nem az

ő lépte kopog? Na, majd holnap reggel, vagy holnapután.”

Molnár Pista? Rég elkotródott az üres házból valamerre. Jajonghatott Mária, nem hallotta más, csak a hársfák az ablak előtt, meg a faluszéli végtelen mező.

*

Tavasszal Márit megszólította a falu új bábája.

–Te, Mária, azt hallottam, Tószeginé elment Foksányba, megkeresni az ura sírját, hogy a hamvait, ha lehet, hazahozza.

– Lehet már utazni? Mikor ment?

– Hát nem is tudom, csak most hallottam.

Attól kezdve Mária kuporgatott, vonatjegyre gyűjtött. Háta belegörbedt, csak a szeme égett, mint a lázbetegé. Aludni sem tudott az izgatott készülődéstől.

Végül elgyötörten csomagolt:

– Mennem kell, míg még tudok, míg birok!

Akkor útra kelt Foksányba. Úgy ment el, hogy senkinek sem beszélt róla.

A vonaton nagy tömeg tolongott, nagy csinnadrattával ünnepeltek az emberek.

– Vége a háborúnak!

Irigykedett? Könnyesen bámulta mások örömét.

*

A temető a hegyoldalon, az erdő szélén feküdt. A vasúti bakter feleségét, aki az utat megmutatta, visszaküldte. Egyedül, egyedül kell megtalálni Marcit.

Botorkált Mária a behorpadt, fűvel, borostyánnal, orgonabokorral benőtt, gondozatlan katonasírok között. Kidőlt-bedőlt fejfákon eső mosta, szél verte be-

tük. Kétszer, háromszor végigvizsgálta, heves szívdobogások között hajlongott bukdácsolva.

Nem volt köztük Molnár Márton neve. „Pedig itt van. De melyik? Úristen, hol a fiam?”

Kiégett, könnytelen szemmel, tanácstalanul álldogált, kezében szorongatta a koszorút.

Estébe hajlott a délután, a fenyőfák derekáig ért már az árnyék. Leült egy mohos kőre.

– Kisfiam, itt vagyok! Halod?

Hogy menjek haza? Haza? Az üres házba?

A kő mellett, ahol ült, a fejfán kivehető volt még a név: Pap Mihály, élt 19 évet.

Ez a Mihály gyerek, ő meg az anyját várja!

Letérdelt, és eltisztogatta a lehullott tüleveleket.

– Akkor legyen ez a tied, te tizenkilenc éves katonára – és a szalagos, feliratos koszorút Pap Mihálynak adta: „*Soha nem felejt el szerető anyád*”

Felállt. A lemenő Nap már a fenyők hegyét fenyegette, amint tétován elindult.

Hová? El nem tudta képzelni, mi dolga lehet még elárvult életében.

*

Bölcsesség, bármiféle furfang? Hasztalan. Hiába-valóság.

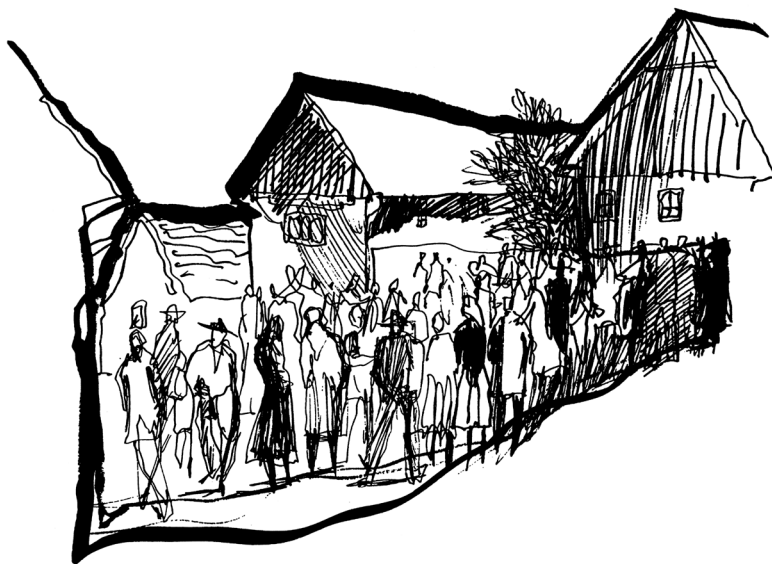
Hacsak...

Megtorpant.

– Nincs köztük! Hát ez az! Tudtam én! Nincs is meghalva az én fiam!

Ezzel nekilódult a tekervényes ösvényen lefelé.

– Jó gyerek az én fiam. Hazajön vagy holnap, vagy holnapután.

Erdély II.

BUCZ HUNOR

Útravaló

*Kavicsok, kőtömbök, göröngyök a múlt évtizedek.
Egy, csak egyetlen ősz világít vissza születésem előttre,
és a messzi jövőbe egyetlen ősz mint ősfárosz,
mint mennyei zuhatag,
mint égi nyilas.
Záporozó ölelések és könnyek sétája, meteoriteső
a Duna-parton, bokáig avarban.
Isonzó, Don és Corvin köz vérzik a rózsaszálban,
és a hősök visszahervadnak az őstenger partjára,
oda, ahol a víz és az ég csillagai közt
találkoztunk.
Mikor is?
Évezredekkel vagy évmilliókkal ezelőtt?
Ott, ahol ikerbuborékban várták testvéreink
a bazaltrobbanásokat,
ahol mélytengeri sikolyok tartották az eget,
és alámerült Észak Koronája.
Ott évmilliók torlódtak egybe,
ahol sóhajt a haza,
daccal süvít a hon,
és a hazám hú öleléssel teveled
átkarolja az anyaföldet,
a rögöt, a követ, a kavicsokat.*

Dalocska

*Házunk fölött angyal bazsalyog
Én meg a kéményben matatok
Csikó prüszköl bele a kürtbe
Feketén kojtolok is tőle*

*Ott messzi messze fönt volt a Nap
A sötéten át láthattalak
Szurok bárányok legelésztek
S a felet gondoltam egésznek*

KABDEBÓ LÓRÁNT

Klasszikus magyar író a színpadon

Határ Győző *A ravatal* című komédiája

Egyik kerek számú születésnapján, amikor a Miskolci Egyetem díszdoktorává avatta, elvittük megmutatni a felújított Miskolci Nemzeti Színházat a nagy írónak. Üres nézőtér. De mi a színpadra vittük fel, majd fényt kapott az enyhén felhúzott függöny elé kikísért néző, aki elkezdte a hanghatásokat próbálgatni. Megtetszett neki a szituáció, elővette egyik drámakötetét, és némely részletet felolvasott. Csak úgy játszásiból. Majd pedig elkomorodott. Nagy művészt kétszer láttam elkomorodni életemben: Barcsay Jenőt, akinek megmutatták az évtizedek óta ott pompázó Hincz Gyula-falrajzot az egyetemen, a maga csodálatos mozaikját pedig deszkák között raktározva méltatlan helyen fedezte fel. Csak ennyit mondott: „Ha én egyszer egy ilyen falfelületet kaphatnék!” El se ment az avatására. (Azóta persze a Könyvtár előcsarnokának nemzetközi hírességeknak mutogatott díszel! Csak később tudtam lecsalogatni a mestert Zsidai Jóska barátommal, a könyvtár igazgatójával, aki akkor Terplán Zénó, az egyetem ma már mitikus hírű valahai professzora és egyik vezetője társaságában nagy reverenciával fogadta.) És aztán hallottam Határ Győző sóhaját: annyi drámát írtam, és bár egyszer be is mutatnának közülük legalább egyet. Milyen jó lenne ezen a színpadon! Milyen „kevés”, milyen sokat jelenthetett volna e nagy embereknek életük során. Erre gondoltam, amikor megkaptam Bucz Hunor társulatának, a Térszínháznak a meghívását.

Gondolom, Győző is örült volna, ha hallja a szövegeket, a rendezői ötleteket, amint a maguk tűzijáték-szerű forgatagában elszórakoztatták a nézőket. És közben el is gondolkoztatták. Lehet, hogy akik nem jöttek el, azokat maga a cím riasztotta el. *A ravatal*. És hát egy szép glancolt koporsót szemlélni egész előadás alatt? Persze, meg lehet ezt is szokni. Hiszen mindnyájan így élünk ezen a földön. Végességünk tudatában. És így bohóckodunk, szellemeskedünk, gyilkolunk másokat, ugyanakkor szeretünk, szeretni akarunk, és dolgozunk is. Szóval: élünk. Ágálunk az élet színpadán, ahogyan azt a régiek mondták volt. Nos, ez az élet színpada vibrált itt egy előadás idejére.

Bűn és bűnhődés – visszhangozza az előadás Dosztojevszkij sugallatát és a rendező ötletességét. Mert hát, kedves nézők, bűnösök vagyunk, akár a többi nép, bűnösök vagyunk, akár a többi emberek. Persze, kis bűn – kis büntetés; nagy bűn... hát, ki tudja, milyen büntetés. Mert ha kiszámítjuk, egy Hitler–Sztálin formátumú tömeggyilkos is legfeljebb csak élete 4%-ában tömeggyilkos. A többiben éli a maga természetes és nem bűnös mindennapi életét. És ezt a mindennapi életet mutatja be ez a tűzijáték, ahol a bűnös sem bűnös, az ítélet-végrehajtó sem végrehajtó, a nézőközönség is „hajlik, mint a nád”, hol ezt élte, hol azt.

Élni tudni kell. Vajon tényleg lehet ezt tudni? A színpad két oldalán van két természetes, semmivel nem törődő lény: egy vízárús cigánylány (Szamosvári Gyöngyvér) és egy öreg székely atyafi (Szabó János). Az egyik a *Bibliából* kikeresett, vízzel kapcsolatos szavakkal árulja a friss-üdítőnek feltüntetett vizet – netán az „élet vizét”? A másik oldalon az öreg székely mint az élet közhelyeit durrogatja a legismeretesebb közhelyeket. Poénokat? Vagy élettapasztalatokat? Ez a két eltalált figura az élet színpada itt. Az általuk rögzített körülmények között élünk. Kell élnünk. Mert ha ők elnémulnának, akkor a tömeggyilkosok győznének. Akkor tragikus lenne ez az életmenet. De amíg ők megszólalhatnak, amíg megvan a lehetőségük az Édentől Keletre keretbe foglalni ezt az idevetült életet, addig megmarad a játéktér. Addig él az emberiség. Ők az igazi természetes emberek: primitívek, földszagúak, felszínesek – mégis a leginkább képesek az élet értelmét megmagyarázni ezzel a mindennapisággal a számunkra. Pedig közben ott sűröl mindnyájunkat egy maszkos balett-táncos, maga a halál angyala. Hajlékony, kedves mozgású, mindenre figyel, mindenkit kísér. A mozdulatlan ravatal kiegészítője a mozgékony emberkísérő. Meg sem szólal, mégis uralja a terepet, adja a darab metafizikumát (Mímes [lélektükör] – Vajai Flóra). A testi léttel szemben a szellemi csodát. Ők hárman a darab háromszögelési pontjai. Ebben a keretben játszanak az emberek a maguk bűneivel és mégsem bűnhődéseikkel. Ragyogóan összefogott színpadképen (Perger László), pontosan kiszámított világítási effektusokkal (Mészöly Géza), jellegzetes jelmezekkel jellemeket alakítva és átalakítva (Horner Anikó), nagyszerűen működő koreográfiával szinte a szöveget visszhangosítva, egyben alig észrevehetően az előadáshoz simuló zenével (Bucz Magor), amely valójá-

ban a metafizika mozgékonyságának, balettszerűségének kiegészítője.

Kezdődik egy hullá árverésével, amelyet a legnagyobb téttel maga a gyilkos vesz meg, ezzel magára véve egyúttal a temetés procedurájának végigvitelét (Csuka János). Mintha Auerbach lipcei pincéjében, a Faustban mulatoznánk, ahol Mefisztó vezényel – inkább asszisztál hozzá! –: „eladó az egész világ” (Árverező tanácselnök – Turi Bálint). A temetést fel lehet váltani szeretkezéssel, és minden pénzért megvehető, kikerülhető, elérhető (Valószínűtlenségi Kifogás [frigid szépség domina] – Papp Annamária; Filoméla, az áldozat lánya [szemérmes-buja] – Tímár Tímea). Csak egy nem: a hullá feltámasztása. Hiába jelenik meg Heródes Apostol (Kovács J. István), mint *Az ember tragédiája* római színében a mulatozó haladók között Péter Apostol, itt valami hiányzik a Feltámadáshoz. Hiányzik az „eszme”. Amíg a 100%-os életben képtelenek a résztvevők a 4% bűnüket a maga súlyosságában vállukra venni, addig hiába élnek a cigánylány és a székely öreg földjén, hiába vezetné őket a szellem metafizikája: ugyanolyan tehetetlenek, mint Heródes Apostol, és ugyanolyan hullák, mint a koporsó erőlködve fel-felemelkedni akaró bábuja.

Aki az életében a maga adódó bűnének súlyát nem tudja értékelni, addig a büntetést sem veheti magára.

Gyilkos – Csuka János, Heródes Apostol – Kovács J. István, Mimes (Lélektükör) – Vajai Flóra

Gyilkos és Mimes (Lélektükör)

Tengenek-lengenek, mint Villon akasztott figurái a szélben, Szász Endre metszeteiben. Sem életük, sem haláluk. Senkihez nem tartoznak, senkivel nem kapcsolódnak. Lengenek és üzletelnek a saját ravataluk körül. Temetetlen halottak, vagy inkább halott temetetlenek, ahogy a rendező itt meglepetti nagyszerű ötletelésével előttünk.

Határ Győző játszik a szavakkal, versszerű dallammal mondja a figurákból kilehelve a semmit, Bucz Hunor pedig ezeknek a szavaknak szöveget ad a szájába, lengeti előttünk. És hirdetik mindketten: ébresztő, ébredjetek. Az igazi metafizika: mindenki ébredjen bűnének formátumára. Vegye magára a büntetését. Akkor találkozhat azzal, aki minden mozdulatát árnyékként kíséri. Akkor már nem mögötte táncolna, hanem egyesülhetnének. De ez, itt, most, ezen a színpadon: lehetetlen. Pedig van rá lehetőség. Ezt a lehetőséget adta emlékül Bucz Hunor rendezése. Ezzel a lehetőséggel térhetünk vissza mindennapi életünkbe, amelyből ki szeretnénk licitálni magunkat. Lehetne? Lehet!

Páskándi után Határ Győző. Elfeledésre ítélt színpadi szerzők? Bucz Hunor rendezőként csodát tesz: a szójáték és szövegezés mestereit színpadra segíti, élő színpadot ad át nézőinek, felkelti érdeklődésüket, és nem engedi önmagukban távozni. Velük eresztí a metafizikát: vegyétek magatokra bűneiteket, mert ennek súlyát megérezve lehettek csak élő emberek.

PAP ÉVA
Holdpor

És eljött a július. 1943 júliusa, és mi felmentünk Apu után Budafokra. Kórházban volt ugyanis az Apám, s most Nagymamánál lábadozott.

Mentünk fölfelé a Lánc utca eső mosta kövein, Puci, Anyu, én. Mindig így mentünk hárman, fogta a kezünket. És ha csomagja is volt, akkor arra tettük a kezünket. Anyu huszonkilenc éves, testvérem öt, én négy éves múltam.

Süt a Nap, igazi gyönyörű nyáridő, ám Nagymama kint áll a kapuban – sosem szokott –, kezében egy kendő, sír, majd kitárja felénk a karját, s mint aki olyan gyenge, hogy nem bírja tartani, leejti.

Nagy baj van – gondoltam, és összeszorult a szívem.

De már oda is értünk, s a következőket hallom:

– Meghalt. Meghalt a Józsi.

Érzem, hogy Anyám megrogyan. De csak állunk, és nem tudjuk fölfogni, amit hallunk.

Betántorgunk a lakásba, és csak dőlnek tovább a szavak, mint tompa ütések, és minden egyes szó a legfájóbb rétegekbe mar, ahol a sohasem felejtés mélye van.

– Kint van a halottasházban. Ma reggel vitték el. Éjjel történt. Itt feküdt mellettem, egyszer csak megmarkolja a hajamat borzalmas erővel. Józsi! – mondtam. – Mi van veled? De nem tudott mondani semmit. Valami szorította, iszonyúan szorította belülről, és csak húzza, markolja tovább a hajamat, majd hirtelen elernyed. Egy kis vércsík jött ki a száján. Meghalt! Meghalt! – jajgatott kétségbeesve. – Itt, mellettem!

A ravatalozóban állunk, ahol megmutatják a kopersóban Apu holttestét. Én meg akartam érinteni. Szép, sötét ruhájában olyan volt, mintha élne.

– Pa... pa – akartam továbbmondani, de megláttam a szájából kifolyt vércsikot... Nem törölték le. Vagy ha letörölték, akkor újra folyt. – Papa! – mondom egészen természetesen. – Én vagyok itt, az Évi!

De néma csönd.

Egy kihűlt bolygó nem lehet olyan csendes, mint amilyen az emberi halál csöndje.

– Hát... – szólalt meg a halottasház gondnoka –, még fiatal volt. Ismertem jól a Pap urat. Csak a negyvenhetet töltötte be?... Legyen erős! Legyen erős! – ismételte egyre. Majd biccentve kicsit előtűnk, s meghajolva gyöngén, hivatalosan is elbúcsúzott: – Kedves, tisztelt asszonyom, fogadja őszinte részvételemet.

*

A lakásunk, amikor visszaérkeztünk Pápára, még üresebb lett. Egészen üres. Mintha kifosztottak volna bennünket.

– Jó lenne visszamenni Budafokra – mondogatta folyton az Anyám. – Mit keresünk most már itt?

És valóban. Keresztmamáék az egyetlen barátaink, akiket látogathatunk. Nos, azt meg is tettük. Elmentünk, hogy bejelentsük, hogy elmondjuk, mi történt.

A Korvin utca 13-ban laktak. Ez a ház a bábsütők egykori céhháza volt. Régi szépségéről azonban már csak kapuja beszél. Dombormű látható rajta: méhkaptár bőségszaruval. Kapualja boltozatán pedig eredeti ornamentális festés, gyönyörű színű ábrák, finoman hajlított vonalak, szemet és lelket gyönyörködtető kép. Bámultam ezt a mennyezetet. Ebben a kapualjban nem fecskék és galambok, hanem a művészet rakott fészket.

És bent a lakás! A szűk és hosszú bájos udvar oldalában pár lépcsős fölvezetéssel kétszobás, összkomfortos, alapincézett, csodás beosztású polgári otthon. Előszoba és kamra! Fürdőszoba és WC! Cserép-kályhák! Réz kilincsek, szép formájú ajtók! Az első szoba szögletes boltívvel kettéosztva, hátul háló, elől az ablakok felé nappali. A másik szoba is háló.

És ketten lakják! Ez a csoda: kettőjüké.

Ám akkor megpillantottam két fényképet a falon. Két finom fakeretben két gyermek arcképe tűnt elő. Már voltam itt valamikor, biztosan többször is, de sohasem láttam ezeket.

– Ibolyka és Dénes – szólalt meg mögöttem Keresztmama. – Ezek a mi gyermekeink. Bizony, bizony. Tüdőgyulladás vitte el mindkettőjüket.

– Nem élnek? – néztem rá csodálkozó tekintettel némán, majd kimondtam hangosan is a mondatot:

– Hát akkor olyanok, mint Apu.

Hallgatott Keresztmama. És annyira hallgatott, hogy elfelejtett megölelni.

Részlet a szerző azonos című regényéből, amely az idei Ünnepi Könyvhétre jelenik meg kiadónk gondozásában

Néztem Ibolyka törtfehér batisztruháját, komoly kis arcát, melegbarna szemét, szép barna haját. Déneske hívó, messze távolba néző pillantását, eleven, elszánt tekintetét.

Nincsenek.

Már nem fáj a szívem a lakásuk után. Még akkor sem, ha tudtam, hogy nekünk ilyen lakásunk sohasem lesz. De talán egész életünkben sem, soha – gondoltam csüggedten.

Legalább Nagymama mondta volna, hogy mehetünk a Lánc utca 8.-ba! De nem mondta. Pedig ki vigasztalja az embert, ki szeresse, ha nem mi egymást! A család. Együtt!

Úgy jöttünk el Keresztmamától, hogy még csak tanácsot sem adtak. Nem tudtak segíteni.

*

Pedig pénz nincs, állás nincs, hisz' Anyu hivatalosan sohasem dolgozott, még egy varrónői oklevele sem volt. Ennek ellenére varrni kezdett. Javításokat vállalt, s egyre jobban belejött. Kötött, horgolt is, ha hozott valaki fonalat. S főzött, mosott és takarított a lakásban.

Óvodába nem jártunk, mert miből fizette volna ki? Így csak otthon tartózkodtunk. Játszottunk az utcagyerekekkel, de az utca poklát át sem éreztük, pedig igazi vásott kölykök voltak a játszótársaink. Koldusszegények és mocskosak. Lassan úgy járkáltunk ki-be a házból a testvéremmel mi is, mint hasonló ágrólszakadtak, akikre senki sem figyel. Ugyanis Anyánk idejéből mindössze annyi telt, hogy ki-kinézett néha az ablakon, kereső és szigorú tekintettel, pusztán csak hogy megvagyunk-e még, aztán becsukta újra az ablakot.

És én egészen vakmerő lettem. Mászkáltunk és ugráltunk a tűzoltóság kőfalán, nem parancsolt le onnan bennünket az égvilágon senki se, hisz' a kapuk – afféle átjáróudvarként a Bástya felé – mindig nyitva voltak. De alig láttunk áthaladni valakit. Bújócskáltunk. Borzalmas sárgás-szürke gatyájukat mutogatták hivalkodva a lányok, föl-le, föl-le, ez volt minden, amit – úgymond – a korai szexualitás első megnyilvánulásaként elkövettek. Trágár szavakat kiabáltak, és meg voltak győződve arról, hogy ők most nagyon bátrak. Mind meg voltunk győződve, hogy bátrak vagyunk, mert nagyon is jól tudtuk azt, hogy nem játszótér ez a tűzoltóudvar.

Egyszer az egyik lánnyal elcsavarogtunk a mögöttünk lévő utcába. Ahol – ím! – egy óvoda volt. Hát ilyen közel van az óvoda?

A gyerekek éppen kint zajongtak a ház előtt, mi pedig elvegyültünk közöttük. Ám, amikor a fiatal óvónő kezdte összeterelni őket, a lány megijedt, és elszaladt. Én azonban gondoltam egyet, és maradtam. Sodródtam szépen velük befelé a házba, s máris egy szobában találtam magamat, ahol sok asztal és szék volt. Mindenki leült. Hozták poharakban a tejet, és hozzá egy szelet kenyeret. A nő megállt mellettem, de én nem emeltem fel a tekintetemet. Állt még egy kicsit, aztán úgy tett, mintha nem venné észre, hogy nem tartozom közéjük. Letette elém az enniválót. Akkor felemeltem a fejemet, és hálásan, boldogan elfogyasztottam az uzsonnát. Utána én is lefeküdtem egy pici ágyba, mert mondták, hogy most aludni kell. Amikor jöttek a szülők a gyerekekért, kísétáltam az ajtón, és hazamentem. Azaz futottam kialudva, megetetve, győzedelmesen.

És Anyám nem szidott meg! Sőt, örült annak a kis eleségnek, amit kaptam! Ez érthetetlen volt. Hiszen máskor sokkal kisebb dolgokért is haragudott és büntetett! S ahelyett, hogy ez örömmel töltött volna el, tévedhetetlenül éreztem, hogy csak azért végződhetett ilyen simán ez a kirándulás, mert még sincs rajtam igazán a zabla.

Óh, hol van egy Apa, aki megmondaná, mit tegyünk?

És mit ne tegyünk?

Egy nap vízért indultam a csaphoz, kezemben egy kis fazék, amikor a csukott konyhaablakon át intett nekem a házigazda. A csaphoz az egyenes folyosón végig, velük szemben kellett haladni. Annyira meglepődtem, hogy szinte lecövekelt a lábam. Csodálkozva néztem rá. Nem értettem, nekem szól-e az intés, hiszen az egész kapcsolatunk mindösszesen annyi volt velük, hogy Anyám minden hónapban bevitte nekik a lakbért, aztán már sietett is vissza.

Most még egyszer intett bátorítva, majd kitérte az ajtót.

Bementem.

Nem volt senki a lakásban.

Hatalmas nagy konyhában találtam magamat, négyszer akkora lehetett, mint a miénk. Egy félig elhúzott függöny mögött kád és vízcsap. Fent, magasan, a szomszéd házra nézvést hosszú, egyszárnyú kis ablak.

– Anyukádnak viszed a vizet? – kérdezte.

– Nem – mondtam –, csak úgy.

– Akarod látni a szobát is? – és meg se várva a választ, kinyitotta előttem az utcai szoba ajtaját. A kony-

hai nyomott szürkület után megcsapott a hirtelen világosság.

- Gyere csak, ne félj!
- Szép ugye?

A hatalmas képeket bámultam a falon. Az egyik egy félmeztelen nőt ábrázolt kanapéra dőlve, kezével virágokat babralt a hajában, másik keze a hasán. Átlátszó, bő selyemszoknya volt rajta. Bűvös tekintetével egyenesen rám nézett.

Fölugrottam a kanapéra, lóbálgattam a lábamat, és így kiáltottam fel:

- Én tudok bukfencezni ám!
- Na. Mutasd meg – mondta sürgetően, röviden.

Nosza, bukfencezni kezdtem. Nevetgéltem, hancúroztam, s akkor hirtelen rám szólt.

- Lecsúszik a bugyid!

Megfordultam, ő pedig elkapott. Kapaszkodva tartott szorosán maga előtt, aztán *odanyúlt!*

Olyan gyorsan történt az egész, hogy mozdulni sem tudtam. Kipirultan, megkövülten néztem rá, ő pedig mosolyra húzta el a száját. Ismerős és ijesztő volt ez a mosoly. Egy pillanatra a zsidó nőt láttam a bolt bejáratánál... Még mindig szorított, miközben kapkodva félresodorta a bugyi szarát, tenyerével szétfeszítette meztelen testemet, és simogatni próbált.

– Ez is jó, nem? – kérdezte merev, megkövült mosolyával közelebb dőlve.

Hatalmasat löktem a mellkasán, és kicsúsztam a padlóra.

Aztán villámgyorsan fölugrottam, szaladtam a konyhába, fölkaptam az edénykémet, s feltépve a konyhaajtót, kinn voltam.

Zavarodottan álltam.

Gyorsan odamentem a csaphoz, bevitettem a vizet a lakásba, és amikor Anyám hazajött, nem mondtam el, hogy mi történt velem.

*

Kicsérélődtek a lakók a házban.

Először is meghalt mellettünk Adél. Egy éjjel iszonyú bűzre ébredtem, és arra, hogy Anyám bekölnizett zsebkendőjét szorongat az orra alatt, majd nekem is odanyújt egyet. Puci távolabb, a heverőn aludt. Molnár Moser... megismertem az illatát, mindig ezt a márkát vették, míg még velünk volt az Apu. Halálillat most már. Ahogy világosodott, gyorsan öltözködni kezdett, fölverte a háziékat, és mondta, hogy csináljanak valamit, mert Adél akár három napja is halott lehet.

Így hát üres mellettünk a lakás. Anyám elábrándozott azon, de jó is lenne összekapcsolni a miénkkel, hiszen csak egyszerűen ki kéne nyitni a szekrények mögötti nagy szárnyas ajtót... de nem tudnánk két lakbért fizetni, még ha elfogadnák is az ötletet.

Mindig ezt hallottuk: *nem lehet*, és hogy: *nincs*. Nincstelenség...

Elnézegetve ezt a semmi szoba-konyhát, valóban, jobb jelzöt nem találhatunk.

Hokedlik a konyhában. Egy láda, asztal, kredenc és a sparhelt. Egy kisszekrény a vödör vízzel, zománcos bögre, lavór. A legolcsóbb, kommersz bútorok. Értéket csak a kredenc „alagútjában” elhelyezett tárgyak képviselnek. A lánykori réz kávédaráló, mazzár, mérleg a súlyokkal fadobozkában, habüst. Itt van a vekker is, amelyet Anyánk minden áldott este csörgésre állítva behoz a szobába, és leteszi az éjjeliszekrényre. A szobába... amely nem különb, mint a konyha.

Fekszünk Anyámmal a családi ágyban. Előtte asztal csipketerítővel, két fotel, az előtt pedig, a falnál, szemben Puci heverője. Na, ez még egy jobb darab! Ahogyan mondani szokták: igényes munka. Széles, szinte duplaágy-méret. Két végén a legömbölyített, finoman eldolgozott, fakeretű kárpitos támla kicsit kifelé hajlik. Egy Széchenyi emlékházban látható az „őse” gyönyörű, világoskék huzattal, hátsó támlával. Ezt a formát másolhatták szerényebb kivitelben a polgári családok számára megfizethető áron, évtizedeken át. Egy kis bieder-íz a tucatbútorok között! A két spalettás ablak a tükrösszekrényt fogja közre. Rajtuk a fényes fonalból horgolással bevont parfümszórók, tojás alakú pumpájukkal, bojtjal. Fényesrózsaszín bojt lógott a rózsaszín-üveg mennyezeti lámpaburából is, amelyet folyton néztem. Vajon ennek a dísznek mi célja lehet? Semmi. A leszállópályára került polgári világban az üveghez éppúgy hozzátartozott a selyem, mint a porcelánhoz a tüll.

Pasztellmintás falfestés, a legegyszerűbb, leghétköznapiabb mintás-hengeres technikája a szobafestésnek – a szegénység biztos garanciája.

Fejünk felett olajfestmény ritkás erdővel, hulló levelek, széles út, blondel-keretben. Apám lehetett vételezője.

Virágok a méteres szerteágazó favirágtartón. Az örök kukoricalevél, aszparágusz, esetleg a kényes fikusz.

És persze vaskályha. Mellette Anyám fotelje, vigasztalója.

S a megélhetésnek szinte egyetlen forrásaként a varrógép. Pedálos és Singer, amely előtt Anyám ült az ablaknál reggeltől estig. Szerettem hallani dalait, a fals Karády-foszlányokat, a gép halk surrogását, amikor a délutáni Nap melege és fénye szétárad a szobánk falán. Télen a gépet kivittük.

Éjjeliszekrények. Almazöld kislámpa, kaucsukkalapos. Almazöld oszlopon áll, lánykori. S mellettünk a két nagyszekrény. Rakodós és akasztós, mögöttük az ajtó! Melyet Adél is éppen úgy láthatott. Odaát... Ha megnyílhatna! De nem nyílik meg ilyen könnyen az ég. Itt a *Nincs* van, s a *Nem lehet* az úr.

Adél helyébe Dömötör néni költözött. Idős, fura öregasszony, afféle látnok – Zsuzsi lányával, aki maga volt az ördög. Folyton vándoroltak a ház körüli utcákban, és isten tudja, merre még, aztán hazatérve itt támogatja a sparhelt oldalát az öregasszony, szinte minden nap, hozva az összeszedett ételeket – és híreket!

Utóbbi jól jött, mert újságot Apu halála óta nem láttunk.

Evett és beszélt. Zsuzsi ritkán tartott velem, de amikor mégis átjött, meglopta az Anyámat. Elvitt pár damasztabroszt és ágyneműt, eladta, aztán mozijegyet vett rajta, és elhívott engem is a moziba, ahol csokoládés drabséval kínált.

Nem tudtam, hogy a saját holminkből vásárolt pralinékat eszem.

*

Hirtelen eltűntek a diákok is. És eltűntek Pelládyék.

Helyettük német katonákkal telt meg a lakás, és a folyosón az örökké csukott, titokzatos ajtót is megnyitották. Kiderült, hogy az nem más, mint a zajos család szobájának oldalbejárata.

1944 tavasza volt.

Egyszer, amint indultam a kapu felé játszani, a nyitott ajtón keresztül észrevettek. Behívtak és megkínáltak krumplicukorral, amit egy nagy tepsi-ben ők maguk sütöttek. Az összes katona tiszt egyenruhában ült. Nyugodtan és barátságosan néztek rám. Nem bántottak.

De pár nap múlva már nem voltak ott.

Egyre több repülőgép zúgott a fejünk felett.

S az események szédületes iramban követték egymást. Mégpedig olyan események, amelyeket senki emberfia soha még csak elképzelni sem tudott!

A ház előtt ordítottak az utcagyerekek, hatalmas pofával énekeltek egy dalt, újra és újra ugyanazt a dalt. Így szólt: „Éljen a Szálasi meg a Hitler, verik a zsidókat igaz hittel, / Egy rabi, két rabi, megdöglött

a főrabi, bátorság! Éljen Szálasi!” – így, egy b-vel ejtve a rabbit, mert azt sem tudták, hogy mit jelent.

– Ki az a Szálasi?

– Mit tudom én. Biztos valami népiértő – vágta felém türelmét vesztve az Anyám.

– És kiket irtanak?

– Jaj istenem, hát mindenkit.

Nem engedett ki többet. Félelem ült a szemében, tanácstalanság. Sztálin-gyertyák hullottak esténként hatalmas fénnel az égből, átvilágítva a sötét éjszakát. Dömötör néni azt mondta, Pesten nyár óta bombáznak. Már késő lett volna Adonyba utazni. Azt sem tudtuk, járnak-e egyáltalán a vonatok?

*

Egy este szirénázni kezdtek.

Majd ismeretlen, ijesztő, sürgető és fülsiketítő hang rázta meg a dermedt némaságot.

Ez volt a *bomba*.

Közvetlen közelre hullott, de én meg voltam róla győződve, hogy ide. Ránk. Vagy, ha nem is ránk, a következő már biztosan itt lesz, és agyoncsap.

Anyám összekapott bennünket, s mint a tyúkok, bebújtunk mindhárman a konyhaasztal alá.

– Uramisten, mitől védhet meg ez a deszkalap? – gondoltam, de ez volt minden, ami az eszébe jutott.

Odakint rohangáltak a folyosón, Zsuzsi hisztérikus kiabálását hallottuk, néhányan próbálták csendesíteni. Felhangzott Gimes hangja is: – Elsötétítés! Teljes elsötétítés! Senki ne gyújtson lámpát! – Kapkodás, kétségbeesett, éles és elcsukló hangok kíséretében újabb vezényszavak: – Le a pincébe! Mindenki le a pincébe! – miközben újabb bomba és... még egy! A szívem a torkomban dobogott, amikor is egy hatalmas, eszméletlen robbanás következett, hallatszott néhány kitört ablaküveg földre hulló, szanaszét repeső darabja, aztán csend lett.

– Le kell menni a pincébe – mondta Anyám, de szinte halálos nyugalomban.

Összeszedett a vaksötétben ezt-azt, pokrócokat, dunyhát, párnákat, s a ház népével együtt levonultunk. Senkit nem érdekelt, melyik pincerész az övé, egy fölkébe telepedtünk le mindnyájan, a legnagyobb. Ott töltöttük az egész éjszakát. Nem tudom, milyen fa- vagy deszkadarabokat sikerült a földre tennie, rá dunyhát, takarót, végül is kényelmes helyünk lett. De hiába lestük rettegve az újabb bombatámadást, mindenütt csend honolt. Egyetlen repülő sem jött közel. Csak távoli morgást hallottunk, és egyre távolabb! Elaludtunk.

Amikor már világosodott, az emberek mozgolódni kezdtek, kimerészkedtünk a folyosóra, aztán ki az utcára.

S ott döbbenetes látvány tárult elénk.

Szemben a fészter eltűnt az üres telek oldalában, hatalmas, mély gödör tátongott a helyén. Jobbra, az emeletes ház fele leszakadt, romokban, kibelevé állt a sarki „mintaház” is, nem volt már titok, bárki sétálhatna benne, nem voltak sem ajtók, sem ablakok. Szemét, roncsok, törmelék. Mindenki idegesen forgatta a fejét, ilyet nem látott senki sem. Alltunk az utca közepén, mint összetorlódt, szerencsétlen madár csapat valamely lakatlan szigeten, akiket összeterejt egy ismeretlen orkán, s most csakis egymásba kapaszkodhatunk.

Itt pusztítottak hát a bombák, s a mi házunk áll!

– Talán a tűzoltóságot akarták eltalálni – szólalt meg valaki halkán, bizonytalanul.

S átellenben a tűzoltóság, játékaink nélkülözhetetlen helyszíneivel, íme, állt!

– Na, de kik bombáztak itt? Az oroszok? – kérdezték tanácstalanul az emberek.

– Dehogya! Amerikaiak vagy angolok voltak.

Nem tudom, hányszor aludtunk még a pincében, amikor végre fölmerészkedtünk, s egy nap megismertük az első orosz katonát is.

Egy fiatal orosz közkatona egyszerűen berúgta a kaput, végigvágatott a folyosón, s minden ajtón ugyan ezen módon bement. Karimás nadrág volt rajta, csizma, vállán géppuska, amelyet folyton rángatott, ránk szegezte, majd vissza, előre és vissza. – Csak ijesztget – néztük fellélegezve a testvéremmel, mert látszott, hogy jobban érdekli mindaz, amit keres, mint a fegyvere.

A mi ajtónkat is belökte, és bement. Nem tudtunk egyebet gondolni, csak azt, hogy kilincset még sohasem látott! Anyám a városban volt. Mi szorosan a nyomában, szemünket le nem véve róla, minden mozdulatát lesve követtük.

Kitépte a konyhakredenc ajtaját, megtalálta a tányéron a csülköt – fogalmunk sincs, hol szerezte az Anyánk –, beleharapott, majd behajította a sarokba! Aztán nagyot lökve csizmájával a piciny ajtón, be a szobába! Valami „csaszi, csaszi” szót ismételve, egyenesen a tükrösszekrényhez ment. Ott volt az a fekete fa, világoskék selyembéléses, belül tükrös doboz, amelyben emlékeket és értékeket őriztünk. Abban volt Apánk egyetlen feketepecsétes aranygyűrűje. Kikotorta, felhúzta, nézegette, s mint aki jól végezte dolgát, zsebre vágta, és kicsörtetett az ajtón.

Mire Anyánk hazajött, az orosz eltűnt. Rémülten hallgatta a történeteket, hüledezett, hogy nincs meg a gyűrű, fejvesztve túrta tovább a doboz tartalmát, hiába. Testvérem mérgesen nézte, és összesen annyit mondott:

– Tudod, hogy háború van, ugye? Hát mért nem dugtad el ezt is a többi közé?... – Legféltebb kincseink ugyanis (a porcelán hajasbaba, az antik aranylánc medállal, egy széles bársonyöv, apróságok) a nagyszekrények egyikének legalsó, leghátsó fiókjának rekeszébe voltak rejtve.

Az oroszok betelepültek a városba.

Olyasmiket lehetett hallani, hogy a Kossuth utca boltíves épülete alatt és a Fő téren is üzletet nyitnak. Magazinokat. Ahol furcsa élelmeket lehet majd vásárolni. Dobozolva lesznek. A férfiakat munkaszolgálatra viszik – azokat is, akik eddig megúszták –, dolgozni kell teljesen ingyen, az asszonyokat pedig elviszik krumplit pucolni.

Több orosz katona is felbukkant később a házban, „csaszikat” kerestek, de volt, aki adott kenyeret és fekete kávét is. A kenyér téglá formájú volt és sötét színű, és mindkettő nagyon jó ízű. Azt a kávét azzal a kenyérral ma is megenném reggelire.

Egyszer bejött egy vad orosz a szokásos szerelésben, és majdnem lelőtte a házigazda menyét. Bandi bácsiék ugyanis ebben a háborús időben visszajöttek a szülői házba. Az ajtó nyitva volt, így mindent láttam. Gépfegyverével hadonászva követelt valamit az orosz, de a nő meg sem mozdult. Büszkén állt a konyhaszekrény előtt fejét hátravetve, szőke haja is hátra repült a homlokából. – No, lőj csak, lőj! – kiáltotta vakmerő könnyelműséggel, mint aki nincs is tisztában azzal, hogy élet vagy halál múlik ezen a pillanaton. Az orosz lecsillapodott, talán meglepődött, majd még egyszer rászégezte a fegyverét váratlanul és vadul, aztán leeresztette, és káromkodva elhagyta a konyhát. Azt mondták, kivégzik azt a katonát, aki lop vagy bántja a lakosságot.

Talán az orosz a gyűrűvel már nem is él...

Anyámat is elvitték egy reggel krumplipucolásra. Késő délután jött haza, mi addig egyedül voltunk a lakásban. De ahogy hazajött, már le is feküdt a heverőre. Emlékszem az arcára, amint gyötört szemét belefúrta a félhomályba, tanácstalanul kutatva valamit, mint aki nem tudja, mitévő legyen, majd elaludt.

Kimentünk.

Kiabálásra rohantunk be újra a szobába, hadonászik, furcsa hangokat hallat. – Retteneteset álmodik –

gondoltuk, majd igazán felébredt, kicsit felemelkedett, ránk nézett, olyan tekintettel, mint aki most lát meg életében először minket, aztán kimerülten visszaesett a párnára a feje. Lecsukta szemét.

– Megölöm magamat – sóhajtotta –, és titeket is. Mindhármunkat megölöm.

– De hogyan? – kérdeztem.

– Kiugrunk az ablakon, mit tudom én – mondta.

Elképzeltem, amint itt a kis ház ablakából próbálunk földet érni, ebbe ugyan nem lehet belehalni, de, ha egy magas, emeletes házban élünk, egészen biztos, hogy kidobált volna bennünket, aztán ő is utánunk ugrik.

Biztos, hogy megtette volna.

Később, felnőtt fejjel megtudtam, a krumplipucolás ebben az időben azt jelentette, hogy ott a tiszték végigmustrálják a nőket, aztán kiválasztanak néhányat, fölviszik az emeleti szobájukba, s azokat megerőszakolják. Talán többen is.

Ez történt hát az én Anyámmal. Egészen biztos, hogy ez történt.

Máskor is kellett menni krumplit pucolni. Szinte minden nap.

Egy este nem egyedül jött haza. Jött vele egy nagydarab orosz, tisztí egyenruhában. Nem volt durva kinézetű, leült, elővett egy piros, matt, gyöngyökkel sűrűn kirakott, téglalap alakú brosst, és letette az asztalra. – A tiéd – mutatta. Semmit sem érő bross volt, ezt így, ötévesen is meg tudtam állapítani, hiszen láttam már valódi ékszeret.

Az orosz nem ment el.

Anyám becsukta a külső ajtót a sötétben, aztán a belső ajtót is, és bent a szobában ágyazni kezdett.

Tehát az orosz maradni fog!

Testvérem mindig a nagy heverőn aludt, mi ketten Anyuval a családi ágyban. Megyünk a szobába, hogy lefeküdjünk, megyünk a duplaágy felé, és Anyám engem az orosz és maga közé fektetett. Odabújtam szoroson hozzá, de olyan kimerült voltam, hogy szinte azonnal elaludtam.

Reggel, amikor felébredtem, az orosz mellettem szunyókált a másik ágyban. Rémulten vettem észre, hogy testvérem nincs a szobában.

Nem tudta elkezdni ugyanis az első osztályt, mert '44 őszén nem indult meg a tanítás, így hát, amíg jó idő volt, szinte mindig kint játszott a sarokban, a konyhaablak alatt, ahová már korán reggel odasüt a Nap.

Hallottam, hogy Anyám a konyhában matat.

Egyszer csak az orosz átdobja a karját az ágyam felé, majd fölemelkedik. Ő is látja, hogy csak én vagyok ott, és hirtelen egész testével felém fordul. Majd hihetetlen gyorsasággal letépi rólam a takarót, szét-dobja föl húzott térdeimet, és fölém kerül.

Halálos félelemben feküdtem.

Egy pillanat alatt átfutott az agyamon, hogy amit akar, az túl van minden határon. Amit akar, az a *Nem szabad még, a Később*, de most a *Bűn*. Kotorászni kezdett a lábam között, aztán egy suta, nehézkes mozdulattal, mint aki részeg, föl nyomott az ágy támlájához. Már láttam a nemi szervét közeledni a hasam alá, amikor kiáltás hallatszott a konyhából.

– Évi! Évi!

Gyorsan visszazuhant az ágyra, mintha fordulna éppen, én pedig magamra kaptam a dunyhát állig, és csak fekszem, és nézem, ahogy belép az ajtón az Anyám.

Kicsit elidőzik a tekintete rajtunk, mintha megjelenne arcán a gyanakvás árnya... aztán lassan továbbmozdul üres és elhomályosult üvegszemmel.

– Lehet kijönni – mondja –, már befütöttem.

És kiment.

Mint a villám, ugrottam ki az ágyból, föl kaptam az Anyám varrta kisköntöst, és hátra sem nézve, rohantam a konyhába. De ő meg sem fordult! Csak tett-vett az asztalnál... Nézhettem a háta közepét. Sem nem mondott, sem nem kérdezett semmit. Így hát arról, ami történt, hallgattam.

Többet az orosz nem láttuk.

Krumplit pucolni sem kellett többé.

A férfiakat azonban továbbra is vitték munkaszolgálatra.

Egy nap lélekszakadva berohan a házba egy férfi, be egyenesen a házigazdáékhoz, és azt kiabálja a fiának:

– Bújjon el, Bandi, mert jönnek, és viszik az embereket robotra. Mindjárt itt lesznek!

Mindenki kiszivárgott a folyosóra, és csak álltak reszketve a lakók. Most már mindig, mindenki reszketett, mintha fertőző kór söpörne végig a házon, és ennek a reszketés az egyedüli ismertetőjele. Ily módon néztük hát, ki-kí a saját bejáratánál, amint Bandi bácsi egyszer csak kirohan az ajtón pizsamakabátban, hirtelenjében nem tudta, hova bújjon – hát felszaladt a padlásra. Hallottuk, hogy kattan a rigli, csapódik a lépcső, s ő rohan felfelé.

A kapu pedig nyílt, és már ott is volt a két ember. De nem volt fenyegető kinézetük, társalogtak barátságosan a házigazdával, aki – távolabbról nézve úgy

tűnt – ismeri őket, mert teljesen nyugodtan válaszolt.

S akkor én, kitépve magamat Anyám szorításából, a padlásajtóhoz rohantam, és határtalan örömmel, diadalmasan fölkiabáltam:

– Bandi bácsi, tessék lejönni, nem azok!

Totális döbbenet támadt. A lakók lemerevedve álltak, Gimes felém kapta a tekintetét tehetetlen és hitetlen arckifejezéssel, és látszott rajta, hogy fogalma sincs róla, mit kellene most csinálni?

A két ember egymásra nézett, de szinte zavartan, aztán a padlásajtó két oldalához állva várták, amint Bandi bácsi lekászálódik a lépcsőn, és megjelenik az ajtóban. Mindenki hallgatott. Leforrázva álltam, pislogtam szégyenkezve az emberek felé, akik leszöggett tekintettel bámulták a földet, én pedig megértettem lassan, és egyszer s mindenkorra kiábrándultan az egész világból, hogy *Ezek bizony Azok*.

Aztán, mintha mi sem történt volna, a két ember csöndesen beszélni kezdett Bandi bácsival: – Ezt és azt hozza magával! – Megvárták, amíg elkészül, udvariasan köszöntek, és elvitték magukkal.

Bandi bácsi azonban vagy megszökött, vagy szerencséje volt, mert három nap múlva megjelent. Nem

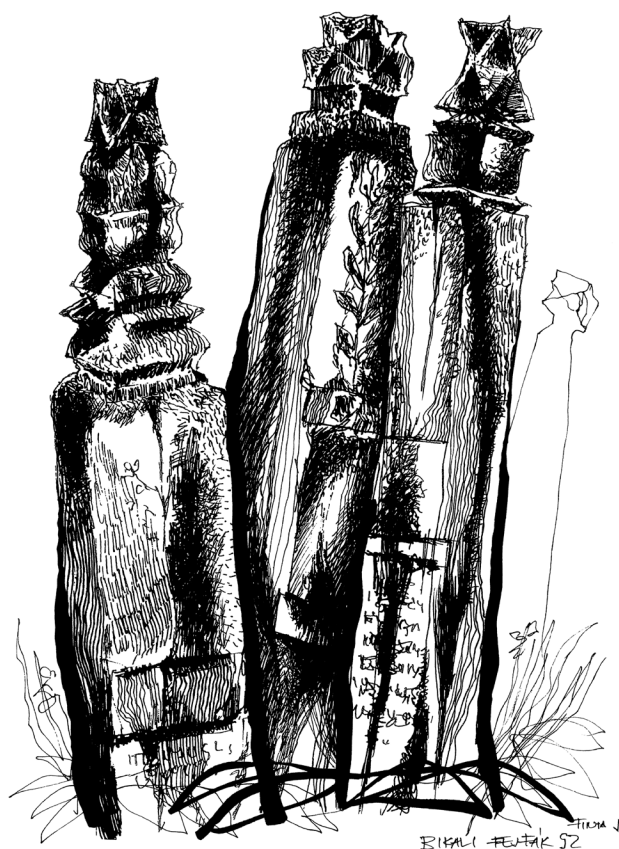
beszélt senkivel a házban, de még aznap összeköcsögtek, s talán visszamentek a feleségével Sopronba, bár senki el sem tudta képzelni, hogyan?

Nehéz volt a tél. Semmi hír a két nagymamától, nem járnak vonatok, nem jönnek levelek, nem tudtuk, hogy áll a front, de az oroszok mintha eltűnéznének.

Süket és aggodástól terhes volt a ház. És hideg. Anyu a tüzelővel mindig spórolt, ott feküdtünk fűtetlen szobában, téglákat melegített kinn a sparhelt tetén vagy a sütőben, s azokat rongyokba burkolva dugta agyonfagyott lábaink alá az ágyba. Örökké megmarad emlékeimben az az égető érzés, ahogyan jéghideg talpam próbál barátkozni a forró téglával. Aztán, amikor végezve a munkával, ő is utánunk jött, rendszerint nyitva hagyta maga mögött az ajtót, amivel csak azt érte el, hogy a konyha is kihűlt egy perc alatt.

Rettenetes, de karácsonyfánk sem volt ezen a télen. A kerek kis vaskályhán vizet melegítettünk, s közös fateknőnkben megfürödtünk testvéremmel az ünnep tiszteletére.

Mindenki várta a háború végét, de az hivatalosan csak 1945. május 8-án ért véget.

Bikali fejfák (1992)

FINTA JÓZSEF

Bánfihunyadi házak

Vad, szürreális lázadással
 Jönnek a házak Hunyadon,
 Hadonászva, ordítva jönnek,
 Csókokat hánynak, úgy köszönnek
 – Párkányözön, tető vadon –,
 Hegedűszót vijjog a bádóg,
 Hogy korcos ráncra felfakad,
 S csillan, ha csipkáját nevetve
 – Könyökölve a fellegekre –
 Fényesre nyaldossa a Nap.
 A balluszter babák gügyögnek,
 Oszlop oszlopnak csujogat,
 Csúcspdíszek hegye döf az égre
 – Felhasad Isten menedéke –,
 S lázas álmokkal riogat.
 Kupolák hágnak kupolákat,
 Timpanon timpanont petéz,
 Üvegszemei vigyorognak
 Cirádás-rámás ablakoknak,
 S megvakul, aki belenéz.
 Forma formára hágva táncol,
 Milyen gögős és torz csoda –
 Kalotaszeg reszketve nézi
 (Fejbe vágja és megigézi),
 S menekülne, de nincs hova...

2014 decembere

**Utolsó nyár.
Váralmás**

A borzas fűzgyökér megett
 Elakadt az emlékezet –
 S nem tudja mért, hová szalad –
 Panaszol az űzött patak.

Amott egy égő sárga folt –
 Nemrég még dús ág lombja volt;
 A rozsdafoltos cinterem
 Virága fosztott, nincstelen.

A falu – mint a temető –
 Csendje neheze egyre nő,
 Már a fenyők hegyére hág,
 Meghajlik a fekete ág.

Szél rebben át a fák alatt,
 Siratja a kihűlt nyarat.
 Fedik rejteztető ködök...
 Búcsúzó. Többet nem jövök.

1990

Kalotaszeg

Az erdőket már rég kiölték,
 A vadakat is mind leölték,
 Az embert üzték és megölték –
 Meztelen hulla lett a föld.

Csodáljátok hát ezt a tájat!
 A fénye csend. Árnyéka bánat.
 Boldog, aki sírjába fárad,
 Akit az Isten meggyötört.

2001 decembere

SZAKOLCZAY LAJOS
**Az időutazás mint
 boldogságélmény**

Az erdélyi születésű festőművész Árkossy István – leleményes, látnoki erővel megáldott *időutazó* – évtizedek előtt a kolozsvári botanikus kert egyszerre valós és álomösvényein bolyongva aligha gondolt arra, hogy majdan egyetlen ötlet szikrájából meg fogja teremteni álmai paradicsomát. Viszont minthogy *szentek* nyomában lépdelt (az egyik leghíresebb *sétáló* a tíz tudományágban jártas Brassai Sámuel volt), akarva-akaratlan megérezhette a *nagyot teremtés* ösztönzésnél is elevebb parancsát.

Telt-múlt az idő, s az alkotástechnikai rejtély ki tudja, milyen mélységéből az évezred tízes éveinek elején megszületett a csoda.

Nem is annyira a művész grafikai munkássága – ez sem lebecsülendő –, hanem a tühegyes, bátran kalandozó ecsetje nyomán vászonra vitt, az ég-föld határán lebegő várai, a szürreális világban is megmártózó természet-kolostorai már előrevetítették a gondolatnak hihetetlen, ellenben a szemnek fölösen szép kalandot. Mert Árkossy most sem akart mást, mint azt, hogy bájjal-kellemmel telítetté váljék a szem. S kiváltképp, hogy mindezek ellenére a *játék* – az önteremtés egyik látványos, ha nem a leglátványosabb fajtája – a *híres arcok* mögötti vívódásokat, örömeiket, bánatokat saját, küzdelemmel teli élménynek látassa.

Azzal, hogy bele akart bújni – látható, mily örömmel tette – a sok századdal ezelőtt élt klasszikusok, a festőművészet halhatatlanjainak bőrébe, a *mágneshatásnak* engedvén kinyilvánította a példaadó ősök iránti vonzalmát is. Miközben önmagát (is) teremtette – mindenik portré szenvedésélménye egy darabot tükröz a saját arc megteremtéséért vívott küzdelemből –, létrehozott egy unikumnak ugyancsak becses, minden porcikájában lélegző *létezésátarat*.

A múlt – jóllehet teljes egészében visszahozhatatlan – emlékezésünk része lesz. A fénytel teli művelődéstörténeti adattár – világosan kitűnik ez a félszáz portrét kísérő félszáz esszéből is – a hagyományhoz

Az írás Árkossy István *Nagymesterek. Reneszánsz és barokk festőművészek arcképcsarnoka* című albumának előszava, amely az idei Ünnepi Könyvhétre jelenik meg kiadónk gondozásában

kötődő alkotó legszemélyesebb vallomása. Nem más, mint színben, formában, szerkezetben vibráló festmények közvetítette gyónás. Mindez csak elsőre látszik a bravúros ecsetkezelést is ideszámítva másolói munkának. Hát persze, hogy az arcok, a különböző életművekhez kapcsolható motívumok, motívumrészletek, a sok száz évvel ezelőtti hangulatok és kifejezőmódok – invenciózus visszaidézéssel! – az *időutazásnak* fontos részei. Mély átérzésük nélkül nincs hiteles, a mesterek előtt fejet hajtó, technikai bravúroikat megidéző s egyben minket gyönyörködtető táblakép.

Csakhogy Árkossy *időjátéka*, nem elég egyszer ismételni: teremtés. Újrateremtése a reneszánsz és a barokk káprázatos gazdagságának. Azzal, hogy a halhatatlan klasszikusokat „ismert” és „ismeretlen” vágással, felületi, szerkezeti újrakomponálással és a régmúltba visszavágyódó *ma* művészenek optimizmust sugalló magatartásával korunkba helyezi – csak az utókor tud ilyen világosan, a modern érzelmegőcök megnyitásával behatolni az utolérhetetlen szépség rejtekeibe –, saját lelki titkaiba is bepillantást enged. Érzékenysége, látnoki tudásába, a reneszánsz és barokk festészetet egységes szimfóniának tekintő, a fény- és hangjegyek virtuóz egymásutáni-ságát megmutatni igyekvő ábrázolásmódjába.

Ez a finom, a művelődéstörténet folyamatait szemlélyiségjegyekké alakító érzékenység ott vibrál festményein, így az *új szerkezetben* és a *régi-új figurákban* megképződött mindaz, ami sors, feladatvállalás, hit; az angyali derű és a világ fájdalját közvetítő keresztút borzalma.

Miként „a gótika legjelentősebb mondatait templomaiban mondotta ki” (Lyka Károly), a reneszánsz és a barokk a templomokon, katedrálisokon kívül a különböző főúri palotákban is. Országhatárok nem állták útját. (Nem csupán a hely igéző nagyságai miatt jött létre ez a gyümölcsöző *terjeszkedés*, hanem azért is, mert a világhírű mestereket szívesen fogadta udvarába bármely király vagy császár.) Szó se róla, Árkossy szívesen időz flamand tájakon, az északot is – a hideg borzongásba kályhaként világító és melegítő *fényt* – mestereinek grandiózus életművével együtt magához öleli, ám mindennél jobban lenyűgözi az olasz reneszánsz sokszínűsége. Vagyis, hogy a táj szellő-fuvalmával miként mozdul együtt a lélek.

Az itáliai reneszánsz – ugyancsak kitűnik ez Leonyid Batkin könyvéből – bonyolult képződmény, kemény dió. (Az alábbi részben az Orosz Egyetem

Bölcséleti Karának professzora M. Wandruszka 1956-os tanulmányát boncolgatja.) „Az itáliai reneszánsz legjellegzetesebb szava: a »virtus« (...) most csodálatosan sokértelművé vált. Jelentette a keresztény erényt és a római vitézséget, a politikai bölcsességet és a városi polgár vállalkozó kedvét, a férfiúi erőt és a hősi bátorságot, de ami a legfőbb, fokozatosan felvett egy olyan sajátos, lényegében lefordíthatatlan, kimondottan reneszánsz jelentést, amely magába szívtatta a jelentések mindegyikét, mégis több volt ezek összességénél: jelentette az individuum energikus önmegvalósítását, a benne rejlő – bármiben megnyilvánuló – rendkívüli erő és méltóság kibontakoztatását, lelkesítő bizonyítékát annak, hogy az ember képes fölemelkedni, és megvalósítani vágyait.”

Majd ugyanitt: „Az itáliai reneszánsz humanistái és művészei úgy vélték, hogy az emberben – de ami a legfőbb: nem az Emberben általában, hanem saját magukban, saját környezetükben, saját korukban – megvan az isteni minták realizálásának lehetősége. Az eszményt úgy fogták fel, mint a valóságos immanens lényegét, amely ráadásul terjedelmében is összefér amazzal. Ezért a konkrét földi lét nem szorul többé a hierarchia aljára, mint a középkorban: de nem is emeltetett magasba azzal a keserű jelszóval, hogy – véres és silány mivoltában – ez a történelem egyedül való igazsága, szemben a kultúra csábos fantomjával”.

Még egy darabot hadd szakítsak ki a reneszánszot *teljességében* (filozófia, irodalom, festészet, szobrászat stb.) tárgyaló műből! Leginkább azért, hogy nyugtazzam a festőművész-esszéista Árkossy azon igyekezetét, amely a tudományos alapot sem nélkülöző lírai portrékban nem kis hangsúlyt fektet az életművek nagyságát-milyenségét fölöttébb meghatározó mecénások hallatlanul fontos szerepére. „1420-tól 1439-ig a firenzei festők (Masaccio, Fra Filippo Lippi, Fra Angelico, Gentile da Fabriano, Masolino, Bicci di Lorenzo) patrónusai között a magánmegrendelők listájában olyan tekintélyes és többnyire ősi nevek szerepelnek, mint a Bardik, a Medicik, a Strozzi, a Cardonik, a Compagnik, az Alessandrik, a Brancaccik, a Marzuppinik.”

A *Reneszánsz és barokk festők arcképcsarnokában* az életműveket szinte teljes egészében behálózó esszéportrék a hangulati tökélyt visszaadó kanyargó mondataikkal valódi alkotások. Itt nemcsak Árkossy írásművészete, a szépség bódulatában leírt „környezettanulmány”, az életrajzi összefüggéseket megvilá-

gító lírai-prózai adatlás az érdekes, hanem a festés módjára, a képkészítés csínjára-bínjára rámutató szakember technikai fölkészültségét bizonyító elemzések is. A csodált életműbe belefeledkező *író* önnön szíve líráját bújtatja a mondatokba. Láttató erővel. Nem véletlen, hogy a leleményes *időutazó* itt is Kronosz hatalmát éneкли.

Csak egyetlen példát! A francia barokk festő, Claude Lorrain kapcsán vetődik papírra: „Egy Lorrain-mű képmuzsikájában elmerülve halljuk a hullámok csobbanását, a szellő rebbenését és a violaszínű árnyék hűvösével megérkező estéli harangkondulást. Mindez egyértelmű üzenet: a végtelen térben az Idő az egyetlen úr, mindenekfelett.” Egy festmény hangulati tálalása, egy bensőben érzett – ki tudja, milyen ritmusra életre kelt – finoman rezgő húr mint zenei élmény továbbadása? Alighanem mindkettő. Azzal a bővítéssel, hogy az ihletet adó *indító élmény* olyan elemi erejű, hogy az értelmező a *látott* képvalóság mellé odaképzeli a „tér-, a levegő- és a színperspektívát” tudatosan a klasszikus tájképfestészet fókuszába emelő festőművész helyi létezőmódját is.

A XVI. századi arcképnek nem csupán az a jelentősége, hogy megörökíti egy ember vonásait – hangsúlyozza Garas Klára művészettörténész, a budapesti Szépművészeti Múzeum főigazgatója (*Olasz reneszánsz portrék*) –, hanem főképpen az, hogy rajta „az ember mint szellemi és társadalmi lény a maga sokoldalúságában, összetettebb, árnyaltabb megjelenési formában szerepel. A reneszánsz képmásokon lényegében megvalósul a Lessing által hirdetett esztétikai követelmény: az arckép egy ember eszményi képe kell legyen. E gazdagabb, cselekvéssel és kifejezéssel áthatott portrékat a reneszánsz írók megkülönböztetik az egyszerű képmástól, és »ritratti dell’ affetto«-nak [magasztos arckép – a szerk.] nevezik”.

Nem véletlen tehát, hogy a legnagyobbak: Leonardo, Raffaello, Tiziano életművében – Michelangelót leszámítva – kivételes szerepet játszik az arckép. Természetesen másoknál sem – a későbbi korokat is idevéve – tagadható le a jelentősége. Árkossynak arcképből arcképet kellett mentenie – a *tegnapi* fizimiskát *tegnapivá-maivá* téve –, hogy világossá váljék buzgalma: a reneszánsz és barokk szépségben fürdőző arcunk (amelyet magunkba ittunk az „ősökből”) végre nyugtot találjon a ricsajos kor zenebonájában, fegyvercsattogató-fenyegető zürzavarában is.

Azon művészek esetében, akikről maradt fenn ön-arckép, könnyebb dolga volt. A legtöbb festő, ha né-

melykor hőseinek maszkja mögé bújva is, szívesen örökítette meg magát (két, egymással ellentétes példa: a különféle bűnügyekbe keveredett Caravaggio nevezetes *Dávid és Góliát* című festményén önmagát örök vesztesként Góliát levágott fejében ábrázolta, míg Piero della Francesca a *Krisztus feltámadásán* a Krisztust őrző négy katona egyikének kölcsönözte arcát.) Viszont, ahol rajz vagy metszet alapján dolgozott, ott a grafikai látványt piktorális formává kellett alakítania (Jan van Eyck, Rogier van der Weyden, Carpaccio, Claude Lorrain esetében). Árkossy bravúrral teljesítette az önmagára kiszabott – részegységekből *egészet* formázó – feladatot.

Arcképcsarnokának az időrendet tekintve is megalapozója az a firenzei születésű Cimabue (1240 k. – 1303), Giotto állítólagos mestere, aki ugyan még nem tér el a merev bizantizáló stílus hagyományaitól, ám már előrevetíti a firenzei és a siennai stílust. Tehát az alakjaiban a szoborszerűséget mintázó itáliai mestertől a németalföldi Vermeerig, a fény titoknokáig, illetve Canalettóig húzódik a skála. A legjelentősebbek között is olyan nagyokkal, mint Bellini, Leonardo, Grünewald, Dürer, Michelangelo, Raffaello, Rembrandt, Bruegel stb.

Ez a sok arcot-helyzetet, motívumot, fejlődéstörténetet fölvonultató – alázattal megidéző! – gondolat-sor bőven elég arra, hogy művelődéskorok, személyiségek, *világító arcok* mögé pillanthassunk. Méghozzá úgy, hogy egy-egy portré komponálási módja – fény-szerkezetet mozgó játéka (Francesca, Vermeer, Caravaggio) és a Megfeszített szenvedése (Mantegna, Grünewald, Cimabue) – a ma festőjének invencióját, gondolkodásmódját, szépségeszményét is mutassa. Belehelyezkedést egy-egy alakba. Ha fiatalnak akar látszani, az életerő bajnokának, akkor Dürert megidézendő a festő számtalan önarcképe közül a huszonhat éves ifjút ábrázoló *Kesztyűs önarcképet* állítja a „gondolkodó” angyallal szembe (a *Melankólia* című rézmetszetről), ha pedig megtörtén öregnek: a befelé néző Tintoretto kölcsönzötten is *élő* álarca mögé bújjik.

Az átszellemítésnek ezek az egyszerre tréfás és komoly játéka – az arcválogató s időválogató gesztus – eme régi-modern képeknek különös ízt ad, amely a szerkezetre, a fizimiskákat kiegészítő művek részletválogatásaira is kihat. Ezért lehet virgoncan is szellemes, tudákosság nélkül is komoly a régmúlt nagyjait földidéző kortársunk. A festmények felületi villódzása abból (is) ered, hogy a reneszánsz és ba-

rokk festési módot, alakrajzot stb. kontrasztként némelykor a szinte mértani jellegre csupaszított konstruktív, vagy afelé hajló látásmód ötvözi.

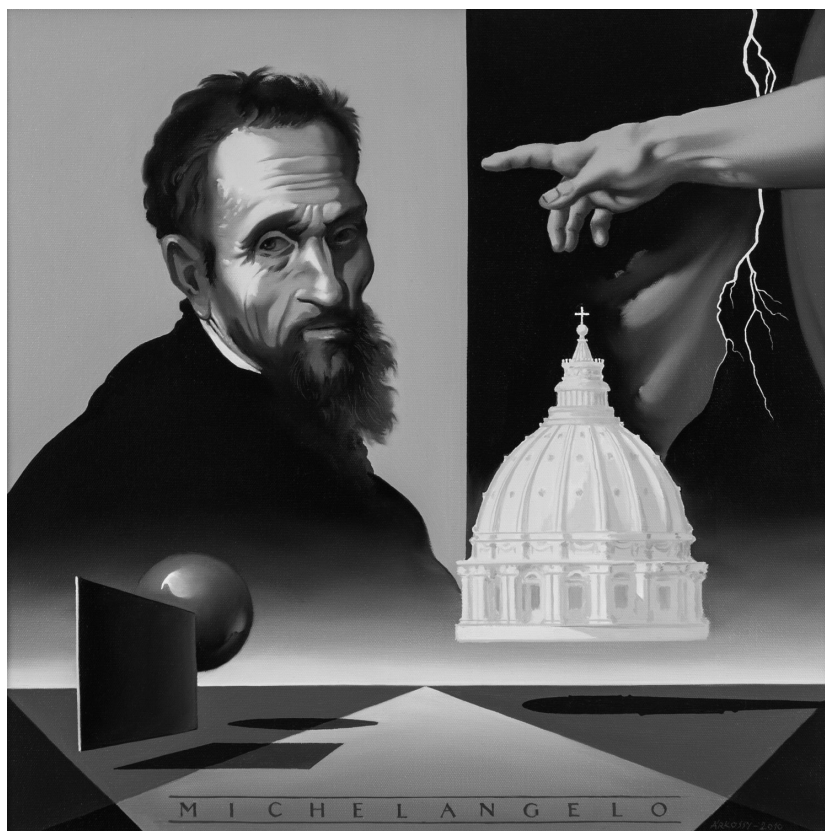
Szép példája eme vegyítésnek – hajtsunk főt Leonardo előtt – a monokróm fekete levágott sarkú négyzetbe beemelt *A hermelines nő* mint motívum, és a vele párhuzamos, vertikális építkezést folytató krétarajz-portré. A Vermeer-arcképen megjelenő alak, a *Leány gyöngy fülbevalóval* című festmény jellegzetes, félig felénk néző figurája pedig szintén egy rajzosan feszített, teret (szobabelsőt) imitáló egyszerű vonalhálóval néz szembe. A Cimabue-portré bal oldalán látható kassákos „grafika” szintén a régmúlt és a ma kontrasztját vizionálva lesz izgalmas.

De ne maradjon említetlen – a Bruegel-portré szerkezetéről van szó – a rajzos arctól és az egyik jól ismert festmény, a *Paraszttánc* motívumától jól elkülönített, szinte konstruktív mélységbe sodort másik műrészlet sem (*Parasztasszony képmás*). Árkossy itt annyival túlment a hagyományos (értsd: általa teremtet) ábrázolásmódon, hogy a *rajzos* önportrét aktivizálta. A németalföldi piktor kezében lévő *munkás* ecset mintha épp most hívná elő a már említett parasztasszony-portrét.

Hogy az arcokban rejlő igazságtartalom s az alkotást fölöttébb meghatározó kedélyvilág egy-egy művész esetében más és más, azt a Giorgione- és a Tiziano-portré közötti eltérés – személyiségrajznak is nevezhetnénk – meggyőzően mutatja. Giorgione áhítattal szemléli az életet mint csodát, vele szemben Tiziano a küzdelem, a szenvedés mélyére akar látni. Itt, ahogy másutt is, Árkossy „gondolkodó” ecsetje szinte ugyanazt jelenítette meg, mint amit a szakmai elemzések már jócskán alátámasztottak.

Ha meg akarunk győződni a párhuzamról, elég csak belelapozni Giuseppe de Logu és Mario Albis könyvébe (*A velencei festészet fénykora*). „A természet elbűvöli Giorgionét, akiből hiányzik az a szorongás, kíváncsiság és iszony, amely felizgatja Leonardo gondolatvilágát a számára mindig titokzatos mikrokozmosz láttán. Giorgione számára a világ, amelyet mintha álomban szemlélne, a szín által az ő költészetévé és az ő zeneiségévé lesz.” Majd ugyanitt: „Giorgione világa a csodás Velence, Tiziano látásmódja történelmi és emberi”.

A jól kiválasztott arcok – s ebből a szempontból „a quattrocento umbriai iskolájának legjelentősebb személyisége”, Piero della Francesca; „a rejtélyektől övezett géniusz”, Leonardo da Vinci; „Firenze és

Árkossy István: Michelangelo (olaj, vászon, 50×50 cm, 2010)

Róma körülrajongott nagymestere”, Raffaello; „az egyetemes portréfestészet páratlan alakja”, Holbein; a diplomáciai érzékkel megáldott, művelt flamand mester, Rubens; és a „titokzatosság festője”, Vermeer között nincs is különbség – az életmű egy-egy jellegzetes alkotásának vagy részletének *hatásos* motívumaival egészülnek ki. A festőművész megmaradhatott volna csupán az ismert vagy kevésbé ismert arcképek megjelenítésénél, de akkor ez a *nyugság* nem az ő természete volna.

Ő mindenképpen teremteni akart. Méghozzá az újratemtést követő megannyi újdonság (különleges képszerkezet, időjáték stb.) előcsalogatásával. Sorozatában a kompozíciós készség, a megannyi ötlet eldorádoja fölülír minden szabályt. Még aki nem, vagy kevésbé érti is ezt a furcsán habzsoló, látványelemeket hullámoztató, a minél érvényesebb – igazabb! – kép létrehívásáért üzött *játékot*, annak is sokatmondó lehet egy-egy festmény. Mert a régmúltban köröztető is a *ma* – egyfajta, ám mindmáig érvényes – szépségét közvetíti.

Aki viszont valamennyire is otthonos a reneszánsz és barokk képzőművészetben, és a megidézett világhírű alkotók portréját kiegészítendő képes bizonyos jól vagy kevésbé ismert műveket is előcsalogatni az emlékezetéből, azt Árkossy István képalkotásában

hihetetlen ajándékkal lepi meg. Ha akarjuk – csak akarnunk kell –, mindannyian lakói lehetünk eme palotának. És akkor még hol marad az ötven kisesszé – vallomás, klasszikusok előtti főhajtás – korokat, festésmódokat, életviteleket bera-gyogó sugallata. Az *egész embernek* sem lehet más kívánalma – holtunkig való törekvés ez –, mint a *teljesség* elérése.

Árkossy, miközben halhatatlan klasszikusokat öltöztetett új – meglepően új és *fényes* – ruhába, önmagára csak a darócot adta. A *darócot*, hiszen az ötvenegyedik portré a saját önarcképe. Árnykép szerénységgel. Eltitkolván, hogy mi rejtezik a lényében. (Érttem zavarát: saját arc-mását – jóllehet, lelkét élénk tette – nem akarta az *utólérhetetlenekkel* egy sorba emelni.) A dízlet egyik része századokkal ezelőtti, a másik a mértani grafikai háló révén halo-

ványan utal a csillagos kozmoszra vagy épp korunk „atomszerkezetére”.

Nem lehet elégszer belebújnunk arcképcsarnokába, hogy értsük – és élvezzük is – eme furcsa arzenál lenyűgöző panorámáját. A vizionált boldogsághoz hozzásegít(het) a motívumvándorlással létrejövő szerkezeti bravúr meglátása és az értelmezést gazdagító asszociációs lánc (tudatos építkezés) fölfedezése. Az így egymásra rakódó rétegek adják az egészet. Boschnál a triptichon (*A gyönyörök kertje*) jobb oldali táblája, Michelangelónál a Sixtus-kápolna mennyezetfreskójáról ismert kéz (*Ádám teremtése*) több mint kiegészítő elem. Maga az életmű összegzése.

Bellinihez a fénylő árkádsort és a velencei San Giobbe-templom Szent Sebestyént is ábrázoló oltárképét (*Trónoló Madonna a Gyermekekkel*) kell odaképzelnünk, Mantegnához, az észak-olasz quattrocento legnagyobb alakjához pedig a milánói Brera *Pietáját*, hogy észleljük az arcképek valódi mélységét. Igaz, hogy Grünwald *Isenheimi oltára* csak a Megfeszített átszögeztetett tenyerével idéztetik föl, de ebben a szenvedésmitológiát sejtető gesztusban ott az emberiség különböző *keresztútjainak* summája.

Árkossy István boldogságos pokoljárása végső soron ebben csúcsosodott ki.

UGHY SZABINA

Merülés

Álmodtad már át magad úgy a másik oldalra,
 hogy azt hitted, sosem térsz vissza?
 Mélytengeri merülésből könnyebb az emelkedés.
 Süllyedő ígéret vagyok.
 Sürget a légszomj,
 sötét víz alján kotorászok.
 Ha felébredek, kiderül,
 mit markoltam olyan erősen.

Feloldódás

Mindenben Őt keressük.
 Sejtünk valamit.
 Szégyelljük megvallani.

Látni a nem látásban.
 Hallani a nem hallásban.
 Tudni a nem tudásban.
 Követni útján a folyót.

Minden a hallgatásba tart.
 Tenger akar lenni.

Egyhelyben

Talán mozdulnunk sem kéne.
 Csak egyhelyben ülve,
 égő jelenlétként
 felszállni az égig.
 Némán túrni minden fájdalmat,
 hagyni, hogy a csönd
 hamuvá porlassza kérdéseinket.
 Lángokban áll, ami él,
 mintha semmisülni vágyna.

Ki helyett?

Ki az, aki szemem nélkül
 csak vakon tapogat a létben,
 mint néhány napos macskák,
 kiket nagyanyám vízbe fojtott?
 Kinek vagyok a füle, hogy hallanom kell:
 „Huszonkétezer egy hónapra, tudod te, mi az?!”,
 „Három napja lógott a gerendán,
 a legkisebb találta meg”?
 Kinek vagyok a szája,
 hogy helyette fújjam a levest,
 s hazudjak újra,
 mikor ő igazat mondani gyenge?
 Ki helyett érzem a hó illatát,
 eső után az ázott betont,
 ki helyett a csatorna szagát?
 Kinek vagyok a keze,
 hogy érezzem egy test melegét,
 cipeljek szatyrokat,
 vagy éles késsel kibebezzek egy halat?

Háló

Nélküled vak vagyok és gyenge,
 a te szemekkel láttam csak a fényt.
 Homokká válik számban az étel,
 a változás dallama megakad bennem,
 ereimben gyógyszerek büze kering,
 lábam összecsuklik alattam,
 mint a télre kint felejtett kerti szék.
 A valós idő lassúbb az óra számlapján
 rángó másodpercmutatónál.
 Maradj csak ilyen némán, maradj,
 hallgatásod megtart, zuhanó artistát a háló.

HEMERA ANNETTE

advent

Advent utolsó hétvégéjén a hó egyre csak zuhogott, sűrű, fehér függönyén nehéz volt keresztüllátni. A Duna magára húzta jeges kabátját, és csak néhány foszló gomblyukat hagyott rajta, hogy a víz lakói néha kikémlelhessenek, ha kedvük lenne megfigyelni, mivel töltik az emberek odakinn az időt.

A városka főterén a peccenyés sátrak körül vastagtalpú hócsizmákban toporogtak az emberek. A téli, zúzmarás, szél tépázta délelőttök évezredes táncát járták, hol a bal, hol meg a jobb lábukra álltak, mert a fázós talpakat még a házi pálinka és a fűszeres forralt bor sem tudta sokáig melegen tartani. A férfiak nekigyürköztek a peccenyéstálaknak, feljebb göngyölték az ingujjakat, úgy mártogatták a véres és májas hurka sűrű, aranybarna, forró szaftjába a házi kenyér ropogós serclijét. A nők is megváltak finom kesztyűiktől, két ujjuk közé csípték a bőrös malac combját, ecetes uborkát és cseresznyepaprikát haraptak hozzá. A pocakos, piros képű szakácsok elégedetten mérték végig a vásári sokadalmat. Minden kézben volt valamilyen pohár, és minden száj forgatott valami finom falatot. Senki nem beszélt, mert leírni az érzést úgysem lehetett. Lehet-e ennél okosabban várni Karácsony ünnepét?

életüröm idősek otthona

Lajos bá' szinte láthatatlanná vált, ahogy a fal mentén óvatosan araszolt kifelé az ebédlőből. A vasárnapi tejbegríz már három napja dekkolt a beleiben. Ez a „se ki, se be állapot” volt a legrosszabb. „Mintha egy bazi nagy dugó lenne a seggemben!” – gondolta. Nem akarta ráküldeni azt az undorító sajtlevest. „Ezek még egy tálcán sem férnének meg egymással, nemhogy odabenn...” – dohogta, és amikor az ebédosztó nővér végre eltűnt a konyha lengőajtaja mögött, lassan, hogy székével minél kisebb zajt csapjon, felemelkedett, és kisurrant az ebédlőből. A többiek irigy sóvárgással néztek utána. Hát igen, Lajos még tetterős és fiatal volt. „Hja, könnyű neki! – gondolta Józsi bácsi. – Hetvenöt évesen még én is ilyen fürge és önálló voltam, és más színben láttam a világot.” Lemondó tekintete visszatévedt a sajtlevés felszínén

úszkáló levesbetétre. A szotyakos kockák lassan teljesen teleszívták magukat az ízetlen lével, és az egész hatalmas ballasztta duzzadt a mélytányérban. – Talán mégis Lajos után kéne menni – mormogta az öreg, de aztán rántott egyet a vállán. – Kibírtam a Donkanyart, ezt is túléltem valahogy...

Eközben a negyediken a válságtáb már órák óta tanácskozott a jövő heti étrendről. Egy önkéntest kerestek, aki lemegy a vezetőséghez, és közli velük a követeléseiket. Erre azonban most senki nem vállalkozott. Az elmúlt hetekben tetőfokára hágott a feszültség, és még a legbátrabbak is visszavonulót fújtak...

hagyaték

Hárman szoronganak a szűk liftben. Az erős fertőtlenítő szúrós párája felkavarja a gyomrát. A mellette álló beteg arcát takaró kötést már teljesen átítatta a sárgás, sűrű váladék.

A nővér unottan támaszkodik a tolószék fogantyújára, és telefonál. Rosszul sikerült a tegnapi vacsora... Nem zavarja, hogy a többiek minden szót hallanak. Kiszáll a másodikon. A női traumatológia szűk folyosója zsúfolásig megtelt. Átverekedi magát a fal mellé tolt hordágyak között. A mentőápolók unottan felnéznek, hogy aztán megint elmélyedjenek a betegkartonokban. Csúcsidő. Tél és ónos eső. Holnap szilveszter.

Nagymama a kórterem távoli sarkában, az ablak melletti ágyban fekszik. Félig nyitott szájjal alszik, beesett mellkasára rátapad a vékony hálóing. Megéri az arcát. Lázás megint.

Sokáig tartott, míg végre idáig eljutott. Mire megértette, mi a dolga ezekben az utolsó időkben. Most, hogy nagyanyja rozzant lábán kitartóan menetel az elmúlás felé, rájön végre, nincs más dolga, csak hogy ott legyen. Már nem számít, hogy kitakarították anyával az egész lakást, hogy rendet tettek, és kiszorították nagymama öreg holmijait. Már nem kell többé megoldani és tisztázni az összes dolgokat. Nem kell meggyőznie, hogy mégis fogadjon el vért, mert másképpen nem áll majd talpra. Csak ott kell lennie. Leteszi a süteményt az éjjeliszekrényre, és kimegy a nővérért. A lázroham még a tegnapinál is erősebb. Kiküldik a kórteremből, amíg bekötik az infúziót. Amikor visszamegy, nagymama összefüggéstelenül beszél, tekintete ködös megint.

– ...Találj most már magadnak valakit, ne maradj egyedül. Ne légy hárpia! Ezt kellett volna már nagyon régen megtanítanom neked.

babák-bábok

– Tárja kicsit jobban szét a lábait, kérem! Ha így feszít, nem jutok semmire.

A nőgyógyász szavai átcsúsztak az öntudatlanság sűrű, opálos függönyén, és végre elértek hozzá. Percek óta szolongathatta, ingerültnak tetszett a hangja. Engedelmeskedett. Ellazult, lejjebb tornázta magát a vizsgálószékekben, mélyet lélegzett, és behunyta a szemét megint. A hideg acél behatolt a testébe, egyre feljebb csúszott, aztán megállt ott, ahol már éppen szólni akart, kérni az orvost, hagyja abba, inkább ne folytassák. Még mindig nem tudta, tényleg akarja-e, igazán ezt akarja-e...

Dupla vagy semmit játszott, elment a falig megint. Nem látott bele a másik lapjaiba, csak ült Isten pókerasztalánál, felhúzott lábakkal, leszegett fejjel, alul meztelenül. Tudta, pocsék a lapjárás megint, de remélte, ezúttal nem jönnek rá, hogy blöfföl, és végül mégis szerencséje lesz.

– Készen vagyunk – hallotta az orvos hangját. Cuppant a lehúzott gumikesztyű, csattant a sterilizáló tálcájába ejtett műszer. A rendelő előszobájában az asszisztensnő unott hangon hormonteszt-eredményeket diktált a telefonba. „Pajzsmirigy normál, TSH és FHS alacsony... következő ciklusban ismételni kell.”

– Felöltözhet – hallotta az orvost megint. – Jövő héten jöjjön be aláírni a papírokat. Attól tartok, felesleges tovább próbálkoznunk. – Itt egy hosszú szünet következett. Az orvos kerülte a tekintetét – érthető, gondolta ő –, elnézett a válla fölött, ki az ablakon. A klinika parkjában újszülött csecsemőt adtak kézről kézre boldog nagyszülők. Ez meg itt sosem lesz anyá...

– Barátkozzon meg a gondolattal! Gyakorlatilag nincs mit tenni.

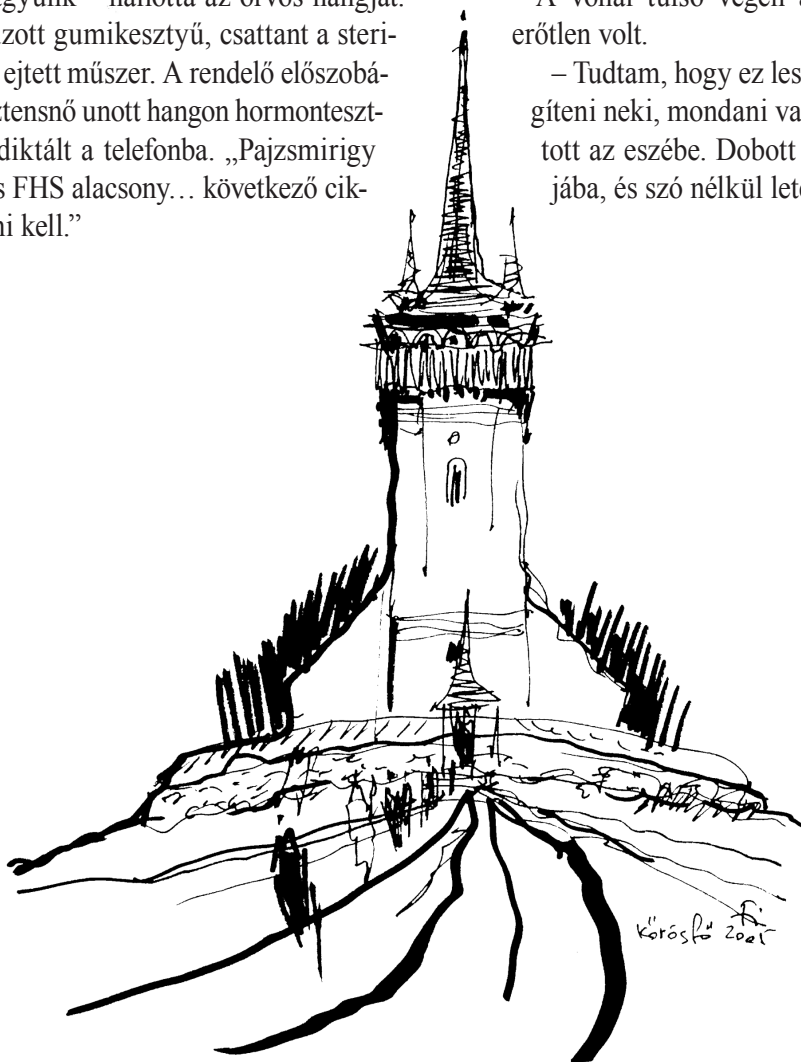
Halkan csukta be aztán maga mögött a lépcsőház kapuját. Az erős szél belekapott a kabátjába, kutatón felemelte a szoknyáját, lássa most már titkát az egész világ!

A sarki kávéház tömve volt, minden asztalnál ültek. Végre talált egy helyet a sarokban, levette a kabátját, megvárta, míg a pincér leteszi elé a kávé. Tárcsázott.

– Nem sikerült. – Ennyit mondott csak.

A vonal túlsó végén a férfihang lemondó és erőtlen volt.

– Tudtam, hogy ez lesz... – Szeretett volna segíteni neki, mondani valamit, de semmi nem jutott az eszébe. Dobott még egy cukrot a kávéjába, és szó nélkül letette a telefont.

Körösfő (2005)

ALEXA KÁROLY

Csűrös Miklós emlékezete

Úgy gondolom, ez a szó illik-illenek ide és hozzá, az „emlékezete”, ez a XIX. századi akadémiai aktákban oly gyakran előforduló kifejezés, amellyel az egyik „tag” búcsúzik az eltávozott másiktól. Ez a szép, komoly és árnyaltan több jelentésű szó talán megteremténé azt a távolságot halott és túlélő között, amely nélkül aligha lehetne méltó elkészítő mondatokat megfogalmazni. Búcsút venni attól, aki – talán – csak lelke mélyén, s – talán – csak az élet és a halál felfoghatatlan mezsgyéjén vett némán végső búcsút a hátramaradottaktól és önmagától. Senkit, aki végleg eltávozott, szótlánul vagy talányos gesztusokat hátrahagyva, senkit nem könnyű elengedni. Szinte lehetetlen közhelyek, a szavak színpadias alakoskodása nélkül tudomásul venni, hogy „valaki útra vált belőlünk”. Szinte lehetetlen méltányos arányokat találni a megrendülésben aközött, hogy valaki távozását nyugtázzuk, s hogy a magunk vesztését igyekszünk felmérni. Hogy öröla beszéljünk-e inkább, vagy magunkról. Hogyan élhetünk anélkül, hogy visszaélnénk a kettőnk helyzete közötti felfoghatatlan különbséggel: ő már végérvényesen, mi még ideiglenesen. Ő már a teljes tudás birtokában, mi még abban, ami „tükrő által homályosan”. S hogy meg tudjuk-e állni: ne „azon” essünk kétségbe, hogy eljövendő önmagunkat látjuk tűnő alakja helyében, hogy tudomásul vegyük: most „nem értünk szól a harang”.

Mégis. Képtelenség nem alanyi módon fogalmaznom, hiszen ebben a pillanatban nemcsak én búcsúzom, hanem egy ötvenöt éves barátság is. Egy fél évszázadnál hosszabb idő, amelynek végpontján most egy élete vége felé közelgő férfi néz a halott barát után, de közben ott látja az iskolapadban ülő hajdani önmagukat, aztán a fiatalembereket, a családalapítókat, örömök és betegségek között, könyvek közelében és unokák társaságában mulatva az időt. Egymással hol szorosabb életrajzi közelségben, hol a ritkásabb találkozások szívmengető mondatainak közegében. Éppen két esztendeje találkoztunk utoljára, amikor az ötvenéves érettségi találkozó hozta össze azokat, akiknek módjuk volt eljönni a hajdani IV. b-ből a Vörösmarty Gimnáziumba, a hajdani Zerge utcai Főreálba, a mi akkori időnk Makarenko utcájába, abba

a díszterembe, ahol a falak alighanem még őrzik az igazgató '56 utáni álszent és fenyegető szavait, meg a tánctanárnő csattogatójának hangját: „Kis gavalérok, egyet jobbra...” Miklós nehezen járt, botra támaszkodott, ahogy a felorgonázott folyosókon ballagtunk, meg-megállva, ötvenéves mondatokon derülve, rég eltávozott tanáraink árnyaival magunk között. Ugyanaz a „respekt” vette körül körünkben, a sajnálkozás halvány melankóliájával, mint hajdan az „osztályban”. Ő volt a legjobb tanuló, az eminens, akit nem az ellenszenv, hanem éppen ellenkezőleg: a tizenéves fiúgyerekek különös tisztelete különböztetett meg tőlünk, többiektől. Aki nemcsak „színjelen” volt és „jó családból” való, hanem kitűnően sakkozott, zongorázott, nyelveket tanult, szertornázott. Barát volt, de nem haverkodott, akit mi többen napra nap a környéken, a Körút és a Kálvin tér között lakók nem hazakísértünk, hanem tettünk egy kitérőt vele, amíg hazaért a Szabó Ervin Könyvtár melletti házukba. Mert még ez az egy-két negyedóra is jólesett vele egy társaságban.

Nem irigyeltük, mert természetes volt, hogy ő „a Merhán”, ez volt az eredeti családi neve, nekünk máig is az. Nem tartozott a vagányabbak közé, akik – mondjuk – a hétvégeken rendszeresen bemásztak-bemásztunk a kerítésen a Népstadion futballmeccseire. „Ezek az igazi drukkerok!” – kiáltozták utánunk gyakran, ahogyan cikáztunk a rendezők elől; ő nem volt itt, de élvezte kalandjainkat, tartózkodó volt, nem használt csúnya szavakat, egyszerre volt komoly és figyelmes. Vele voltunk gyászában, amikor édesanyja meghalt, ahogy Szentjóbó Tamáséban is, amikor apját temették. Ez is különös: a magyar avantgard legextrémebb alakjainak egyike (az készült benne már kamaszkorában is) vele volt a legjobb barátságban, vele, akitől idegen volt minden polgárpukkasztás.

Csűrös Miklós emlékezete? Ha nagyon megerőltetném magamat, most lenne ideje rátérnem tudományos érdemeinek távolságtartó méltatására. De itt sem tekinthetek el a személyességtől, attól, hogy róla emlékezve, ott ne lássam magamat is a középiskolában, majd az egyetemen, előbb tanulva, aztán oktattva. Különös érzés, de még az „öröm” szó sem túlzás: örülök, hogy ő volt az, akitől az irodalmat igazán szeretni megtanultam. Akitől úgy kaptam a tudást, hogy ezt sem ő, sem én észre sem vettük. Mindig előttünk járt, ne szépítsem: előttem járt az olvasásban, az írók megismerésében. Tőle kaptam kölcsön

Érettségi találkozók a nyolcvanas évek közepén. Péch tanár úr (első sor, közepén) jobbján Csűrös Miklós, a Tanár Úr bal vállá fölött (világos zakóban) e sorok írója.

Faludy Villonját és Kodolányi János *Jehuda bar Simonját*, vele beszélgettem először Pilinszky és Jézus kapcsolatáról, ő hívta fel a figyelmemet Fülepre, Gulyás Pálra, sokakra. Megdöbbenve hallgattam, hogy Pécsre járogat le a Kodolányi–Várkonyi levelezést másolni, ő vitt el engem, a protestánst, a Jézus Szíve kápolna papjához, egy derék idős atyához, hogy Isten létének bizonyítékairól beszéljünk. Soha nem felejttem, ahogyan a bajusza alatt elfintorodott, amikor kamaszos verselményeimet elolvasta. És ő volt az, akivel együtt léptünk be az ELTE épületébe gimnazistaként, hogy Kardos László professzort meghívjuk egy Tóth Árpád-estünkre, ahol természetesen ő, Miklós tartotta a bevezető előadást. Ezt fogalmazta meg utóbb egy kis emlékező írásában a maga szelíd humorával, hogy a professzor előbb hallgatta az ő előadását, mint ő a híres professzorét. Én akkor *A Palace-ban* című verset szavaltam, hadaró beszédű kamasz, de mély átéléssel búcsúztatva a költőt az élettől. És életem nagy tanárélménye is alighanem az ő barátságának velejárója volt. Péch Zoltán volt a magyartanárunk a gimnáziumban, Horváth János-

tanítvány, akinél az „anyag” lényegében Adynál véget ért, de aki úgy tudott leszegett fejjel felolvasni és pattogó hangon magyarázni a magyar irodalom régi dolgairól, hogy nem okozott gondot rajongó olvasóivá lennünk Weöresnek, Pilinszkynek, Juhász Ferencnek sem. Egyik osztálytársunk, aki nemhogy bölcsész nem lett, de egyetemet sem végzett, máig vezeti azt az olvasónaplót, amelyet még a tanár úr javaslatára kezdett el, anno. Akihez mi ketten egyetemista korunktól gyakran jártunk föl, a Thököly útra, ahol végtelen szegénységben és derűben élt a feleségével, és olyan gyásszal a szívében, amelyről soha nem beszélt: éppen egy évvel azelőtt, hogy tanítani kezdett minket, végezték ki féltestvérét, nevelt fiát, Péch Gézát. Az ő újratemetésén láttam utoljára „Zoltán bátyánkat”, ahogy nevét levelezőlapjain aláírta. Ragyogott a nyárdélutáni Nap a 301-es parcella fölött.

Irodalmi folyóiratokat olvastunk, irodalmi matinékre, jeles színészek versműsoraira jártunk, filmet próbáltunk érteni és értelmezni, és beszélgettünk, beszélgettünk, és mindezekben sokszor az egész „osztály” részt vett, a majdani orvosok és főszerkesztők

éppen úgy, mint a későbbi lecsúszottak. És együtt indultunk az érettségi előtt a középiskolai tanulmányi versenyen, és természetesen ebben is ő volt a kezdeményező. Egy „mai” költőt kellett „feldolgozni”: ő választotta a „nagyobb falatot”, Juhász Ferencet, nekem maradt Simon István. Évtizedek óta hányszor autóztam keresztül „pannon útjaimon” a hosszú Bazsin, lassítva szülőháza előtt, s merengtem szelíd figuráján, akit kiragadott a kor innen a haldokolva is szép idillből. A tanulmányi versenyen Miklós harmadik lett, én hatodik. Ülünk a szóbeli meghallgatáson (kiderítendő: nem csaltunk-e), szerény, a bel- és a külváros határáról érkezettek, mellettünk a két első helyezett hangoskodik, nyeglén bennfenteskedve, fitymálva mindent, egyikük éppen Párizsból érkezett: „Akkor beugrunk egy konyakra a Fészekbe, ha ezzel a hülyeséggel végzünk!” Valamelyikük talán ma is él, nem sokat javulhatott azóta sem. És alighanem mi is azok maradtunk, akinek-aminek elindultunk. És ahonnan. Tekintettel a tanulmányi versenyre, nem kellett felvételiznünk, ami nagyon nagy szó volt akkoriban, sőt szakpárt is választhattunk. Ő az orosz, én a történelmet. Megbántuk-e, nem-e, oly mindegy ma már. Az egyetemen is számon tartottuk egymást, el-eljártunk a másik szemináriumi előadásaira. Itt van előttem egy kitépett irkalap: „Karesz! Ha van egy Klaniczay-tanulmányköteted, vagy könnyen tudsz szerezni, légy oly bátyám, és hívj fel telefonon! Nem bírok szerezni, pedig fontos és sürgős! Hétfői vizsgáidhoz gratulálok (reméljük, a maihoz is). Minden jót!” És beszélgettünk, beszélgettünk az egyetem folyosóin, a trolin a Kálvin tér és az éppen felépült Erzsébet híd között, a régi Széchenyi Könyvtár ruhatárának előterében, náluk otthon és nálunk a József körúton, azután ő hivatalnok lett a Szerzői Jogvédőnél, én meg nevelőtanár, az utak elváltak, feleség és gyerek ott is, meg itt is.

Csűrös Miklós inentől azt az utat járta, amelyet a szakma és a szakmai hagyomány egy tudós tanárnak kijelölt. Aspirantúra, kandidátusi fokozat, részvétel a nagy kollektív irodalomtörténeti szintézisben, egyetemi oktatói grádicsok, Széchenyi professzori ösztöndíj. Ám úgy hozta a sors, hogy a hetvenes évek végétől a kilencvenes évek elejéig újra összekerültünk az ELTE XIX. századi magyar tanszékén, immár oktatóként, közös szobában, a harmadik emeleten a Váci utca fölött. Cetlik az asztalon: „Ha előbb végeznél, kérlek, várj meg, mert...”, „Este az Írószövetségben fiatal költőket mutatok be, ha arra jár-

nál...”, „Visszavittem a könyvtárba az Arany Hátrahagyottat, ha kell...”, „Hogy állsz az anekdotával?”, „Mit szóltál Mezei borához?” Olvastuk és „megbeszéltük” egymás dolgait, írtunk alkalmilag a másik könyvéről, én még egy szócikket is róla az *Új Magyar Irodalmi Lexikon*ba. És örömmel látom, hogy ő írhatta meg ide a nagy Arany-szócikket. Minden benne van, ami abban a monográfiában lett volna, amely végül is nem készült el. (Én meg ugyanitt – hadd ne szerénykedjek – Mikszáthról írtam meg azt, amit nekem is könyvben kellett volna.)

Legyen a hívószó Arany... Könyveit lapozgatva, bárki mai íróról is legyen szó, mindenütt ott vélem látni a Nagymester szellemének lenyomatát, hallani azokat a hangsúlyokat, amelyeket csak a teljes azonosuló olvasás hagyományozhat át a rajongó, de fegyelmezett lélekbe: az öntudatos magány tudomásul vételét, amelyet mindig ironia és önironia is színez, a mély és természetes elkötelezettséget a nemzet dolgai iránt, a hagyomány és a korszerűség mindig szintézisbe hajló vitáját. Miklós megírta könyveit, tisztelet övezte, olykor hivatalos elismerést is kapott, de ahogyan múltak a rendszerváltozás utáni évek, mind kevésbé tartott igényt a nyilvánosságra. Betegségeit emlegették a közös barátok, munkahelyén éppen úgy, mint az irodalmi közéletben, szűkült a társasága, tevékenységi köre, úgy lehet, ambíciója is. Előregurasodott. Tavaly ősszel töltötte be a hetvenet: sehol az „emlékkönyv”, azaz – ha már „latinos osztály” voltunk – a liber amicorum, sehol az állami kitüntetés. Soha meg nem bocsátom magamnak, hogy én is elmulasztottam megkeresni pár jó szóval. Van egy versértelmezése még 1979-ből Arany *Ez az élet egy tivornya* kezdetű kései verséről. A fiatal tudós – most látjuk csak – a maga önarcképét is odarajzolja a sorok mögé: nemcsak az akkorit, hanem a mait is, a negyedfél évtizeddel későbbit... „Inni hosszút és körömrre, / Kedvet búra, bút örömrre; / Sok megissza vad-őszintén: / Egy-kettő vigyázva, mint én.”

Ahogy most forogatom, és mind erősebb figyelemmel olvasom könyveit, nemcsak a dedikációkra figyelemmel (mindben ott: az „öreg barátsággal”, a „régiregi barátsággal”, az „ősregi barátsággal”, a „több, mint negyedszázad óta tartó barátsággal”, a „sokféle fordulat között sem megcsappant szeretettel, barátsággal, közös emlékekkel”, a „baráti szeretettel”, a „három évtizede barátomnak”...), hanem a bennük kirajzolódó tematikára, műfaji körökre és írói „hálózatra” úgyelve, nos, megérteni vélem ennek a sors-

nak emelkedettségét, „szakmai” heroizmusát és há-
rithatatlan melankóliáját.

A szuverenitásra gondolok, meg az ebből fejlődő magatartásra és szakmai létmódra. Amely minden irányba nyitott, minden benyomást képes feldolgozni, de amely mindenből úgy tudja kiválasztani a számára rokonszenvest, vállalhatót, támogatandót, hogy nem törődik semmiféle „köz”-véleménnyel, semmiféle csoportérdekkel, kánonnal, divattal, politikai elvárással, hírrel-névvvel, előmenetellel. Tudok sok-sok évtizedes mély „irodalmi” barátságairól, de azt is tapasztaltam, hogy soha nem volt tagja semmiféle érdek vezérelte csapatnak, önérvényesítő körnek, harcos szekértábornak. Nem írt (ahogy tudom) napilapokba, pláne nem publicisztikát, nem nyüzsgött szerkesztőségekben, nem vett részt vitákban, noha voltak ügyek, amelyeknek megvitatásakor ugyancsak szükség lett volna a tudására és szóhasználata méltóságára. A napi politikát mintha nemlétezőnek tekintette volna, véltem távolabbról nézve írásait. Publikált liberálisnak mondott orgánumokban, de sokkal többet azokban a lapokban és kiadóknál, ahol otthonosabb volt a nemzeti szellem és elkötelezettség. Kedvenc műfaja volt a verselemzés, de még inkább a – saját szavával – „műfajközpontú hosszmetset”, a tanulmánymeretű könyvismertetés. Konzervatív volt, az értékekhez való kötődésének irányát Arany nevével jellemeztem, de van itt egy apróbb, megint csak a középiskolás évekre visszamenő adalék. Péch tanár urat mint reményteljes bölcsészt maga Horváth János patronálta. Ezt egy szép magánlevele is tanúsítja, amelyet kedves tanárunk utóbb Miklósnak ajándékozott, aki meg is jelentette meleg hangú kommentár kíséretében. Íme, az ív az Aranyt mindenek föl-

helyező nagy tudóstól Csűrös Miklósig. Konzervatív volt, de az új irodalmi fejleményekre is ügyelt, nem dőlve be a korszakváltó és kánonfabrikáló harsányságnak. Írt ő Petriről is, Tolnai Ottóról, Mészölyről és Hernádiról, meg Bibórol is (utóbbi a szamizdat *Bibó-
emlékkönyv*be – amit akkor, a lázasodó politikai időben élénken irigyeltem), de ami igazán vonzotta, az „valami” pannon-polgári-népi szellemiség volt: Fülep Lajos, Kodolányi János, Takáts Gyula, Csorba Győző, Fodor András, Bertók László. Melléjük társulva: Kálnoky László, Rónay György, Rába György, Tatay Sándor. Aki figyelmesen és szeretettel olvasta Miklós értekezéseit, az tapasztalhatta ennek a hagyománytudatnak egy mélyebb rétegét is, azt, hogy soha nem hivalkodott folyamatos szakmai tájékozódásával, de észlelni lehetett, hogy „mindent” ismer, amit ezen a téren a posztmodern szellemiség felvetett, ám itt sem állt be a divatnak hódolók közé: felhasználta, ami kedvére való volt, amit szükségesnek és érvényesnek ítélt.

Halála egy nyílegyenes pályát zár le. Ha sajnáljuk is azt, amit nem végezhet már el, ha csöndben méltatlankodunk is az elmaradt elismerések miatt, fejet kell hajtanunk egy nagy irodalmár teljesítménye előtt. Én meg – egyszerre ülve a hajdani IV. b-ben két padal mögötte és itt, az íróasztalnál könyvei között – azt sajnálom, ami már jóvátehetetlen: hogy kései évtizedeit inkább csak messziről néztem az én nyugtalan sorsom állandó kanyarjaiból. De számomra mindig mérce volt, és egyben példa, amelyet azért nem követtem, mert tudtam, hogy különbözőek vagyunk ízlésben, habitusban, de mindig és mindvégig a barátság és – most már véglegesen – az emlékezet megfellebbezhetetlen sorsközösségében.

Erdély III.

FELIKS NETZ

Elemek

*mit csinálsz? – kérdem a vizet
– mentőövet tervezek kőből*

*mit csinálsz? – kérdem a tüzet
– vizet vettem a számba mert megégtem*

*mit csinálsz? – kérdem a levegőt
– tűzhalált és vízbe fúlást jósolok neked*

*mit csinálsz? – kérdem a halált
– oltalmad alá futok.*

Kései versek

*Álmatlanságtól szenvednek,
és mindenük fáj.
Már tudják, hogy a világ
nélkülük sem dől majd össze.*

*Messzire elkerülik a papírlapot.
Magukat alkotni félrehúzódnak
egy rejtekbe,
mint halála óráján az elefánt.*

Lányomhoz

*legalább három idegen nyelvet kell tudnod
három vészcsengőt
egyét a szerelemhez egyet az irgalomhoz a harmadikat a réműlethez
a tőlem örökölt nyelv vérrel táplálkozik*

*a szerelem nyelve feltöri az ajkad
az irgalom nyelve nem kerül sokba neked
a réműlet nyelve véres rózsaként növekszik a szádban*

*e három nyelvet nagyon jól tudva
minden határon átkelhetsz
és kelj is át bármilyen áron
de az Isten szerelmére
irgalmazz magadnak
s még a legvadabb félelem idején
se használd az anyanyelved*

*tartogasd a fogad között
akár a mérget
ama nehéz órára!*

Zsille Gábor fordításai

ZSILLE GÁBOR
Eltávozott a nagykövet

Feliks Netz emlékére

Tavaly november óta tudtuk, hogy óriási a baj, de a tényekkel dacolva reménykedtünk. Április 12-én végül pont került a gazdag életmű végére: hetvenöt évesen Katowicében elhunyt Feliks Netz lengyel költő, író, műfordító, régi kedves barátunk. Kétségtelen, hogy a mai lengyel irodalom élvonalába tartozott; az utóbbi másfél évtizedben a hivatalos elismerések sem kerültek el. Túlzás nélkül állíthatjuk, hogy szépirodalmunk lengyelhoni nagykövete volt: ezernél több magyar költeményt ültetett át anyanyelvére, továbbá számos novellát, regényt. (Többek között Vörösmarty, Kosztolányi, Déry Tibor, Illés Endre, Moldova György műveit.) Ám legfőbb érdeme, hogy elsőként fordította lengyelre Márai Sándor könyveit.

Tragikus időben, a második világháború kezdetén, 1939 decemberében született. Édesapja evangélikus vallású német volt, édesanyja Łódźban nevelkedett lengyel. Az asszony hazafias, katolikus szellemben nevelte gyermekeit. Feliks tizennégy évesen kezdett írni: az általános iskola végén, a nyári vakációban „összehozott” egy kisregényt. 1955-ben szüleivel a felső-sziléziai Sztálingrádba költözött – akkoriban ez volt Katowice hivatalos neve... Érettségi után egy évig szénbányásztként dolgozott, hogy elegendő pénzt gyűjtsön az egyetemi tanulmányaihoz.

Az ötvenes évek elején a moziban látott egy vígjátékot, Latabár Kálmánnal a főszerepben. Nagyon mulatságosnak találta, mert a szereplők egy számára teljesen érthetetlen nyelven beszéltek. (A szovjet és a csehszlovák filmekből a lengyel nézők feliratozás nélkül is sok szót értenek.) Az első két, magyar szerzőhöz köthető olvasmányélménye az *És mégis mozog a föld* volt Jókai Mór tollából, illetve Molnár Ferencről

A Pál utcai fiúk. Nagyon szíven ütötte őt Nemecek halála. Akkor érezte először, milyen titokzatos ereje van az irodalomnak. Később már tudatosan válogatott: magyar művészfilmeket nézett, Déry Tibor és Örkény István műveit olvasta. 1956-os forradalmunk kitörésének másnapján, katowicei gimnáziumuk udvarán, a diákság előtt elszavalta lengyelül Petőfi áthallásos versét, az *Akasszátok föl a királyokat!* Holtig tartó bánata volt, hogy azokban a napokban kiskorúként – esztendővel idősebb diáktársaival ellentétben – nem adhatott vért a budapesti sebesültek számára.

Felnőtt fejjel, magán-szorgalomból évekig tanulmányozta nyelvünket – egészen szépen meg is tanulta. 1986-ban Budán, egy Várfok utcai antikváriumban megvásárolta Márai *Sértődöttek* című elbeszélését. Az élményről később e szavakkal vallott: „Olvasásakor minden porcikámmal éreztem, hogy a magyar nyelv különlegesen szép. Végérvényesen Márai rajongója lettem. Most már csak őt

olvasom, mindennap néhány oldalt, ébredéskor és elalvás előtt. Feleségem szerint ezáltal jobb ember lettem.”

Az ezredfordulótól tíz Márai-mű jelent meg lengyelül Netz átültetésében – például a *Füveskönyv*, a *Vendégjáték Bolzanóban*, *A gyertyák csonkig égnek*, *A nővér* –, ráadásul valamennyi az igen rangos, varsói székhelyű Czytelnik Kiadónál. Fordítói élményeiről remek esszét írt, amely a Magyar Napló 2000/4–6. számában jelent meg, *Egy úr San Diegóból – Kalandom Máraival* címmel. Íróként pedig két regényéből ismerhetjük, amelyek Szenyán Erzsébet nagyszerű fordításában magyarul is napvilágot láttak: *Halottak napján született* és *Dysharmonia Caelestis*.

Barátságunk révén az ezredfordulón rendszeresen jártam Feliks otthonában. Egy alkalommal átnyújtotta nekem új kötetét, és dedikációként e szavakat írta bele: „Ha már nem leszek itt e *lehetséges világok legjobbján*, őrizd meg emlékezetedben, és idézd fel a barátaidnak, hogy Katowicében élt egy ember, aki szerelmese volt Magyarországnak és a magyaroknak!”

LEHÓCZKY ÁGNES

Délibáb panoráma

És mivel nem találtuk az érzékeny centrumot, a gyűjtőpontot, ahol minden zajlik, az utcák végül a város margójára sodortak minket azon a szombat délután, valamikor nappal és éjszaka átmenetiségében, nem egészen szürkülletben, pár perccel azután, hogy meg tudnánk fogalmazni a különbséget félhomály és virradat között, bizonytalan. Ezek a naprészecskék vagy januári órák sokszor egyetlenegy szélviharba gabalyodnak, és mint forgószelel, söprik az utca tartalmait. S az utca tartalmaival együtt feketébe burkolt nők apró kis csoportjait, melyek mint pernyék vagy varjúfoszlányok, boltok félig bezárt alumínium-redőnyei mellett elsuhanva, a napvége romjaiban gázolva szinte megállíthatatlan, könnyű kis ágkupa-cokként sodródnak hazafelé. Egy óra a közöttben, amikor az árusok már szinte összepakoltak, és már csak néhány félig üres narancsosrekesz vagy pár darab vidéki tojás az, ami még megvásárolható. És a napból megmaradt halszag. A fertőtlenítőszeré. A használt tárgyaké. A piaci kávézó műanyag székei már a műanyag asztalokon. Szóval, ott álltunk, egy fekete konténer és egy sárga felmosóvödör között, úgy értem, hogy aközött, ami éppen és aktuálisan történt, és ami történhetett volna velünk abban a félig létező itt és mostban egy városi piac zárórájának küszöbén. Ez az a pillanat, amikor nem későn, de nem is időben érkezel. A megérkezés momentuma, amit rá akarsz kényszeríteni egy helyre, ami már régen visszavonult, így értettem. Tehát mi is elhagytuk a piacot öt kis öreg avokádóval, egy tojásosdobozzal, benne hat friss tanyasi tojással és egy apróra nőtt almával a zsebünkben. Egyszerre a széllel az üres utcákra kirepítve a külkerületbe, ami, ahogy mondtad, a semmivel határos. A központ szélével, úgy értetted, a perifériával, ahol szellemfiúk fantomlabdával fociznak, és sötét ruhás helyiek kis csoportokban billegetik fejüket feléd, lakonikusan, mondván, hogy tudják, hogyan kell itt szavak nélkül élni. Mert a margóról egy egészen más szemzőgből láthatjuk a dolgokat, s a megfelelő távoli távolságból egy tökéletes zsebtérképpé illeszthetjük össze az amúgy összeilleszthetetlen limlomtájakat. És mintha egy visszapillantó tükörből, a Danu nevű

folyam feletti kőhídról ráláttunk a külváros reameneh utu ream, bizonytalan, hogy egészen idáig visszafelé vándoroltunk-e, mindvégig a város érzékeny centruma felé tolatva. Majd aztán végül mégis a városból kifelé igyekezve elhagyatott utcákban találtuk magunkat, bizalmatlan használtruhas és százforintos boltok kirakatai előtt. Egyikük ablakában kirakós Betlehem, „mind a tizenhárom figurával kapható.” Majd fejünkben már egy összekuszált térképpel, saját hollétünkben is bizonytalan, az utcán elsziető fekete kendőjű asszonyok kis kupacait követve, hirtelen megtaláltuk a régi viadukt diadalívét, rajta már csak sejtethető az oroszlános címer, az oroszlán megcsonkult mancsában a mottó sola virtus invicta már félig lekopva, és arra gondoltunk, hogy ez a vidék is ugyanilyen bevehetetlen, majd szótlán továbbgalogoltunk a már régen lezárt vasúti hid mentén, amin, legalábbis a helyiek szerint, néhanapján még el-elszáguld egy tehervonat, legalábbis egy tehervonatonak tűnő nagy, sötét behemót, hogy aztán szellemvagonjaival szaggatott pöfögéssel a senki tájaira tovatűnjön. Majd a negyvenegy boltíves hidra felmászva ebből a kicsavart keleti szögéből láttunk rá a benzinszinű ég alatt rekedt tartományra, tűzfalaira, üres gyárépületeire, vakító üvegű hivatalkomplexumaira, gigantikus gáztartályaira; lehámozhatatlan ipari föliók eklektikusan összenöve, mint ügyetlen tervezett műtestrészek, a délutáni óra összeilleszthetetlen mozaikjai szakszerűtlen összeragasztva, a most sápadt palimpszesztje. És ebből a fenti, szinte ellentmondást nem tűrő szögéből némán néztük a tájat ebben a megfáradt tartásában, megbénulva az időben, amelyben semmi nem történik, a végeláthatatlan hosszú, üres utcákat, amelyek a város szívébe visszavezethetnének, sok kis bric-a-brac boltjával, félig lehúzott redőnyeivel, a két szollipszista katedrális a város közepén szinte felülemelkedve környezetükön, bár testükön nehéz vaszubzony a guanó elleni mindennapos harcban, amikor is úgy döntöttünk, hogy nem térünk vissza addig, amíg néhány szót nem váltunk azokkal, akik, bár oly szótlán álcázzák a külvárosi tájban magukat, meg tudták hódítani még a világvégét is.

Az emlékezés struktúrája

Beszélgetés Lehóczky Ágnessel

Lehet-e kétnyelvű egy poéta? Lehóczky Ágnes pályája határozott igennel felel e költői kérdésre. Nemcsak sikeres köteteket ad ki anyanyelvén és választott munkanyelvén, de kreatív írást és poétikát is tanít a sheffieldi egyetemen. Legújabb magyar nyelvű verseskötetét *Palimpszeszt* címmel a Magyar Napló Kiadó jelentette meg.

– Amikor készültem a *Palimpszeszt* című kötetből, akkor azt gondoltam, hogy ha ezt megírnám, ha készülné egy esszé abból a laudációból, amit felskicceltem ide jegyzetként, akkor lehet, hogy az lenne a címe: *Történelem* könyvben elmesélve. Aztán rájöttem, hogy ennél sokkal frappánsabb részleteket lehet találni a kötetben, de ez most csak legyen a mottója vagy a paratextusa tulajdonképpen annak a laudációnak, amit Áginak most el kell viselnie, és kezdjük az elejéről.

Mondjuk a címlaptól, amely, láthatjuk, rétegeket halmoz egymásra. Nem lesz könnyű a kötet olvasójának a dolga, hogyha ezek közé a rétegek közé be akar hatolni. Én megpróbálok ebben valami előzetes kis segítséggel szolgálni. Az első, ami szembejön az olvasó számára, az a költői ének az átértelmezett szerepe Lehóczky Ágnes verseiben. Én azt fogalmaztam meg magamban, hogy ez olyan fajta költői én, amely egyfajta világszem, de nem abban az értelemben, ahogy metaforikusan sokszor Istent mondjuk világszemnek. Ilyen fajta szakrális vonása nincs, sokkal inkább a műhold kifejezést tudnám ide venni, nem véletlenül, hisz Áginak több versében is szerepel ez a kifejezés. Ugyanis arról

van itt szó, hogy ez a költői én akkor, ha „én”-ként szólal meg, vagy akkor, ha látszólag önmegszólító „te”-ként, vagy ha arra gondolunk, hogy esetleg valakit megszólító „te”-ként, akkor az általában csak illúzió. Egy olyan én szólal meg, amely fölszívta a maga rétegeibe tulajdonképpen az egész emberiség sorsát. Mondhatnám, hogy történelmét, de erre majd visszatérek, hogy a „történelem” szó, amit itt a mottóban is említettem, miért nem igazán illik ide. *Madách* Az ember tragédiáját szokás emberiségdrámának is nevezni, ott arról van szó, hogy nem igazán a szereplők közötti konfliktusok viszik előre a cselekményt, hanem a történelemnek a sodrása. Ez alapján gondolom, hogy emberiségkölteményről is beszélhetünk Lehóczky Ágnes versei kapcsán. És a versek, ugye, az többes szám, az emberiségköltemény meg egyes szám, úgy is föl lehet fogni a *Palimpszeszt* című kötetet, mint egyetlen pulzáló, véget nem érő hosszú verset, amely akkor sem ér véget, ha becsukjuk a könyvet. A médium költői én, vagy ahogy az angol szakirodalom az e fajta lírai alanyt nevezné, a „self”, az tulajdonképpen az évszázadok metamorfózisát szövegezi meg. A tér és az idő egymásra rétegződésének lehe-

tünk tanúi például ilyen képekben: apály-dagály, jövök-megyek vagy egy nap mi is album leszünk, egy milliárd arc freskója egy plafonon. Ezek kapcsán egyébként eszembe jutott, hogy akár azt is mondhatnám: *Weöres Sándor* Az elveszített napernyő című verséből fakad Lehóczky Ágnes egész poétikája. *Mintha fogta volna ezt a Weöres-verset, ebből lepárolt egy filozófiát, majd azt újra visszaalakította élő poétikává. Itt arra gondolok, amikor a napernyő szinte vázzá csupaszodik, és közben ott tenyészik az élet, a személytelen élet körforgása. Nem fogom Az elveszített napernyőt fölolvasni, viszont szeretnék fölolvasni egy olyan részletet, amely talán igazolja ezt az állításomat. Nem *Weörestől*, hanem *Ágitól*. A *Torzó* az ablakban című vers első egységének a végéből, itt egy karácsonyfáról van szó: „Az évek múltával a fa egyre kisebb lesz, a végén ember nagyságúvá zsugorodik. Idén már csak facsemete. Majd egy faggyútól ragacsos toboz. A végén meg már csak pollenpor. Körülötte a szoba elültetve. Egy pár új cipő, egy piros sál. Angliából.”*

Ha már említettem *Weörest*, akkor egy kortárs költőt is említhetek, akivel valamennyire rokonnak érzem Lehóczky Ágnes verseit és

A 2015-ben megjelent Palimpszeszt kötetbemutatóján a Magyar Napló könyvesboltjában

poétikáját. De a különbség is nagyon fontos. Ahogy Térey János szinte monomániásan rögzíti a különböző tereknek a történetét, és ezzel valamiféle tér- emlékezetet hoz létre. Ági is valami hasonlót csinál, de itt nem arról van szó, hogy a különböző terek, tárgyak, katedrálisok a maguk egyediségében nyilvánulnak meg, hanem éppen hogy föloldódnak az évszázadoknak az áramában. Ott van mögöttük több évszázad történelme, inkább története, és így kapnak a teljesen konkrét, akár budapesti, akár balatoni terek valami olyasfajta aurát, hogy elszakadnak a helyi kötöttségtől, és általános érvényük lesz. Vagyis nem történelem van itt, hanem világtörténet, úgy is mondhatnám, hogy világemlékezet. Én, aki egyébként szeretem, ha a verseknek van valami etikai, ha nem is alapmodelljük, de mondjuk legalább valamilyen etikai árnyalatuk, azt gondolom, hogy ez a fajta emlékéllítés, megőrzés, ez Lehóczky Ági egyébként nagyon szikár verseiben eti-

kus alapállás is, etikai alapállás. Egyetlen versben találtam olyan kivételt, amikor, heuréka, saját történelmünkre ismertem rá. Pontosabban, van több ilyen, csak a versek általában nem indukálják azt az értelmezést, hogy mi a történelmi pillanatra gondoljunk. A kivétel, ami nekem nagyon fontos, nyilvánvalóan a te édesanyádhoz szóló vers, tehát a szocializmus kezdeti évtizedeiről szól. Rendkívül találó, amit a vers mond erről az időszakról. „Az a kor nem volt se fakó, se szürke.” Ez azért fontos számomra, mert mi, akik nem éljük meg, mi teljesen fekete-fehérben láttuk. Tehát anyánkat is ugye az '50-es, '60-as években fekete-fehérben képzeljük el, hiszen a televízióból erről a korszakról csak fekete-fehér emlékeket láthatunk. Így folytatódik a vers: „Inkább csak egy vastag, fehér üveg.” Ugyanebből a versből egy másik részlet: „Aztán már egy másik évezredben a kapualjából poszterek lesznek.” Nem ítélek, hanem rögzít és felmutat ezeken a pontokon a vers.

A tél örök hömpölygése visszhangzik a beszélőben – irtam fel magamnak itt vezérgondolatként, s példának ezt a versrészletet: „halott apák háromdimenziós kő képmása”, ennek az előző sora pedig így hangzik: „az univerzum kongó katedrális, halott apák háromdimenziós kő képmása”. Hogyha valaki egy olyan lírai alanyt működtet a versben, amely egyfajta világszem, és szinte magába szippantja az egész világot, annak poétikailag természetesen megvannak a logikus következményei. Az „én” dezanropomorfizálásából, vagyis abból, hogy a költői ént valamennyire megvonja a személyességétől, abból egyenesen következik a fogalmaknak és a tárgyaknak az antropomorfizálása, vagyis emberiesítése, pl. ilyen helyeken, a karácsonyfáról van még mindig szó: „a fán csak üres papírcacskók lifegtek súlytalan.” Eddig ugye láthatjuk a kibontott szaloncukrokat, amit sajnós megdézsmálunk karácsony tájkán, de hozzátesszi, addig, amíg ezek a szaloncukor papírok súlytalanok és lifegnek, addig tényleg tárgyak, s utána hozzátesszi, hogy védtelen. A védtelenség már legalábbis állati vagy emberi tulajdonság. Ezek azok a pillanatok, amikor szinte cserébe azért, mert a költői alany el van személytelenítve, illetve föl van oldva a versbeszédben és gyakorlatilag a vers mondódik és a nyelv mondódik, cserébe viszont szinte életre kel a legholtabb anyag is a magnéziumtól a szulfáton át a kalciumig. Egy másik példa erre: „A műholdas térképen a gép most vibráló picit pont. Valaki szívverése. Lüktető hollét a világűrben.” Nagyon érdekes lenne végigelemezni ezt a rendkívül összetett metaforikus játékot, amely a tár-

gyiastól, a géptől eljut valakiig, valaki szívveréséig, tehát élővé teszi. A „lüktető” még mindig lehet élő, bár tárgyas tulajdonság is, de aztán fogalmivá válik: hollét. Ez a fajta oszcillálása a tárgyi, fogalmi és élő világnak, ez az egyik legfontosabb jellemzője Lehóczky Ágnes verseinek. Egy másik példa: „a spirál (...) kanyarog az évek üledékét görgetve, megkésített utógondolatok hordalékát.” Vagy például: „Fekete pupilláját vibráló kicsi házak és tapsikoló vitorlások kerítik körbe.” Nekem itt a „tapsikoló vitorlásokról” a szempilla is eszembe jutott. Lehet, hogy önös értelmezés, de nem biztos. És záró idézet ehhez a gondolatsorhoz, amely megmutatja azt, hogy amikor hömpölygetik a versek a tárgyiasságokat és a rideg épületek leírását és így tovább, és így tovább. Mindig van egy pillanat, amikor rémségesen vagy katartikusán megelevenedik az egész. Itt például azt mondja, hogy „a névtelen folyó, mely olyan észrevétlen folydogál a járókelők között, mint valami csuklyás remete.” Háttorzongatóan szürreális kép.

Ha belelapozunk a kötetbe, láthatjuk, hogy többségében prózaversekkel van dolgunk. Ennek ellenére szinte lüktető ritmust érezhetünk versről versre, de a versek között is váltakozó formában. Egyik például a gyorsulás-lassulás örök hullámmozgása: rövid, sokszor nominális mondatok, majd az ezt követő felgyorsulásokból hosszú, összetett, úgy is mondhatnánk, hogy rétegezett mondatokat kapunk gyakori hátravetésekkel, amelyek mindig egy picit módosítják azt, amit előtte láttunk a látványról. Sokkal érdekesebb lesz majd Ágit hallgatni, úgyhogy utolsó pontként A pergamen című

versből hadd idézzek egy részletet: „Úgy értem, ez még olyan, mint amikor cédrusokból koporsót faragunk, és egyetlenegy szót karcunk a gyalult fába. Újra meg újra. Bevésődött koporsószövegek.” Vigyáznom is kellett, hogy el ne rontsam, és ne azt mondjam, hogy „bevésődött koporsószövegek”. Nyilvánvaló az utalás: Pilinszkytól a „szöveg a jéghideg homokban” is eszünkbe juthat. Azt mondtam, hogy ez egy világlemlékezet, ez a könyv, és itt valaki arra törekszik, hogy nekünk az Univerzum körforgásáról valami érvényeset mondjon. És a kötet úgy végződik, hogy lelassít a Föld egy zuhanót. Valamiképp a halál képzete is benne van, miközben a kötetben, ha jól tudom, ilyen szavak, hogy „halál”, „szerelem”, „szeretet”, véletlenül sem fordulnak elő, de minden más szempontból a halál képzete benne van. De ebben a koporsószöveget is idéző koporsószövegekben benne van annak a reménye, hogy minden föltámad és újraéled egyszer.

*

– Amikor 2001-ben felültél a Londonba vivő repülőre, azt mondtam neked búcsúzóul, hogy „Maradj Lehóczky!” Az ékezet is megmaradt?

– Igen. Ha az ékezettől leszek Lehóczky, akkor az változatlanul ott van.

– Hogyan és miért kerültél Angliába?

– Ez hosszú és komplikált történet. Magyar–angol szakon tanultam a Pázmány Egyetem bölcsészkarán. Akkoriban még nem voltak Erasmus-jellegű ösztöndíjak, de kijutottam tíz hónapra, visszajöttem, lediplomáztam, majd újra kimentem. Még ekkor sem gondoltam, hogy huzamosabb ideig ott leszek, de mivel már volt két

diplomám, kaptam Kelet-Angliában egy tanári állást egy gimnáziumban, ahol egyébként kezdetben pokol volt tanítani.

– Mit tanítottál?

– Angol irodalmat és nyelvtant.

– Angoloknak?

– Igen. Hozzá kellett szokniuk, hogy nem anyanyelvű tart irodalom- és nyelvórákat. Nem volt könnyű, de azért sikerült meggyőzni őket. A diákokat egyszerűbb volt; a felnőttek mindig nehezebb esetek. Eközben verseltem tovább magyarul, de nagyon furcsa volt ez a fajta írás. Akkor már volt itthon két verseskötetem, a *Medalion* és az *Ikszedik stáció*. Ezeket az Universitas Kiadó adta ki 2000-ben, majd 2002-ben, melyekből aztán norwichi tanári éveim alatt fordítottam angolra, majd pedig elkezdtem angolul is írni, már ide-oda fordítgatás nélkül.

– Hogy ír valaki csak úgy hirtelen angolul verseket?

– Ha hosszabb ideig kint él az ember, akkor ez mechanikus folyamattá válik: lehet angolul is, magyarul is gondolkodni. Előbb-utóbb kialakul egyfajta kétnyelvűség.

– Álmodsz is angolul?

– Talán az álom nem nyelvfüggetlen. Nem nyelvben álmodunk, hanem képekben, egyfajta vizuális nyelven. Ami viszont nagy hatással volt az angol nyelven született írásokra, az a Kelet-angliai Egyetem Creative Writing Master-kurzusa volt, amit 2005-ben végeztem el. Itt viszont már tényleg rá voltam kényszerítve, hogy szigorúan angolul írjak verseket. Ebből a Masterből aztán doktori lett, amit Prof. Denise Riley és George Szirtes témavezetése alatt végeztem el: így lettem utána egyetemi tanár és előadó, és most kreatív

írást és poétikát tanítok a sheffieldi egyetemen. Egészen pontosan úgy hívják ezt a doktori fokozatot, hogy kreatív és kritikai írás, ami tulajdonképpen egy irodalomtudományi PhD-nek felel meg. Csúpan annyi a különbség az irodalmi PhD és az angliai kreatív írás doktori között, hogy a doktorandusz-nak a disszertáció mellett még egy szépirodalmi szöveget is meg kell írni, ami roppant érdekes és izgalmas. Szerintem itthon is be kellene vezetni ezt a hibrid szakot, hogy legyen olyan irodalomtudományos doktori, ahol a költő-irodalmár egy szépirodalmi szöveget is kreál, azaz miközben tudományos kutat, könyvet (verseskötetet vagy regényt) is ír. Így született meg Angliában az első verseskötetem; így indult meg a kinti publikálás az Egg Box Kiadóval és Nathan Hamiltonnal, aki aztán később a második angol kötetemet is publikálta. A két angol verseskötet pedig egy harmadiknak is teret adott (rossz szóval élve: provokált), amely nemrégiben, 2014-ben jelent meg a Shearsman Kiadónál *Carillonneur* (azaz *Harangozó*) címmel. A doktori disszertációm, amelyet Nemes Nagy Ágnes poétikájából írtam angolul, végül monográfiává nőtte ki magát: egy négy tanulmányból álló könyvvé, amelyet szintén sikerült kiadni mint akadémiai könyvet 2011-ben, a Cambridge Scholars Kiadónál. Ferencz Győző, aki sokat segített a doktori kutatásban, erről a könyvről hosszasan írt a Holmiban megjelent értekezésében. Nagyon sokat jelent nekem, hogy Nemes Nagy Ágnes kultuszát fenn tudjuk így tartani Angliában (is). Ezeknek a kinn megjelent köteteknek a terjesztését a londoni magyar kulturális intézet minden alkalommal

egy-egy kötetbemutatóval támogatja, amiért nagyon hálás vagyok.

– *Olvashatjuk ezt a monográfiát egyszer magyarul is?*

– Nagyon remélem. Buda Attila pár hónapja jelentetett meg az Újholdról egy tanulmánykötetet *Tárguló körök* címmel a Ráció Kiadónál, amelyben többek között az én írásom is szerepel. Egy olyan tanulmány Nemes Nagyról, amely nagy vonalaiban a doktorim egyik fő gondolatát dolgozza fel.

– *Hogyan hat egymásra a költő és az irodalomtudós? Akadályozzák vagy segítik egymást?*

– Az én esetemben erősen segítik: nem is tudom elképzelni az egyiket a másik nélkül. Nap mint nap elmondom a kinti kreatív íróknak, hogy az írás a kutatással, illetve az olvasással egyenértékű. A mai, modern értelemben vett „múza” maga az anyagnak a felkutatása, annak minél mélyebb megismerése. Az otthonulós padlásszoba, ahol várjuk az inspirációt, számomra merőben romantikus. Én nem így dolgozom: a költő-irodalmár nagyon kemény háttérkutatásokat végez, amiről persze az olvasónak nem kell feltétlen tudnia.

– *Legújabb köteted címe: Palimpszeszt. Mit jelent számodra, a te verseidben ez a fogalom?*

– Ferencz Győző alapos, értelmező utószavához nehéz bármit hozzátenni. Az emlékezés struktúrájáról van szó. Ez egy olyan nyelvi, pszichológiai, kulturális és mentális struktúra, építmény, amelyben újabb, személyes vagy kollektív emlékeink ráülnek, ránehezkednek a korábbi rétegekre, a régebbi felületekre, ezek lesüllyednek, miközben ezekre az újak ráépülnek, és így egy sokrétegű, komplexált szerkezet jön létre. Én

mindig a Babel-toronyra gondolkok: a nyelv is ugyanilyen sokrétegű. A könyv is. A kultúra és a psziché is. A geológia is. Univerzális, archetipikus minta.

– *Ferencz Győző hangsúlyozza, hogy ezek nem angolból való fordítások...*

– Valóban, inkább „ráírások”. Van egy eredeti lenyomatuk az angol nyelvű könyvekben, ám amikor elkezdtem velük magyarul dolgozni, egészen más lényekké alakultak. Nincs is ráírva a kötetre, hogy műfordítás.

– *Miben változott a poétikád, ha visszatekintesz a pályakezdesedre?*

– Még az angliai utam előtt íródtak azok a versek. Nemes Nagy Ágnes igen fontos a számomra, főleg az utolsó ciklusa, *A Föld emlékei* című, kötetben megjelent prózaversei, melyekről a már említett, Buda Attila által szerkesztett tanulmánykötetben is beszéltem. De a Nyugat hagyománya nélkül, József Attila poétikája nélkül el sem tudom képzelni a pályám, sem mint olvasó, sem mint író. A prózaversek tehát kezdetben mindenképpen innen indulnak, ebből táplálkoznak. Azóta eltelt több mint egy évtized, és a lírai én nyelve sokkal inkább többszólamúvá vált. Sokat olvastam, elsősorban angolszász irodalmat, de az irodalomelmélet és nyelvfilozófia, elsősorban a német és francia fenomenológia sokat segített abban, hogy ez a fajta poétika megszületessen. A német és francia nyelvfilozófiával, illetve a nemzetközi posztavantgárdal való találkozás pedig a személytelenséghez vezet el: ez a fajta nyelvi gondolkodás, költői diszpozíció kitörli az „én”-t a versekből, vagy legalábbis újraértelmezi azt.

– Van egyfajta kisebbségi érzésem a verseidet olvasva. Magyar intertextuális utalásokat olykor felismerem e versekben – csak egyet említenék: a „tapsikoló vitorlák” rájátszik József Attila „tapsikoló jázminjaira”. Am attól félek, hogy az angol irodalmi utalásokat a legkevésbé sem veszem észre. Van-e ilyenek? S gondolkodtál-e azon a magyar változatok írásakor, hogy baj-e, ha az olvasó ezeket nem ismeri fel?

– Nem baj. Alapjában véve minden szöveg „ráírás”. Ha alatta nem is fedezzük fel mindig a korábbi szöveget, attól még olvasható. Zsiga Kristóffal, a kötet szerkesztőjével beszélgettünk arról, mennyiben segísem az olvasót az „intertextuális” elemek megfejtésében, és végül is abban maradtunk, hogy megadok egy rövid szakirodalmat – ami humoros, mert verseskötetek nem végződnek normális esetben bibliográfiával. A *Jegyzetek* a versekben lévő irodalmi és zenei utalásokat listázzák. Egyébként nemcsak angol-szász utalások szerepelnek itt; Cervantestől Derridáig.

– Angol nyelvű versedet katedrálisban is előadták librettó formájában...

– Kevés pillanat van, amikor az ember azt mondja, hogy eddig ez volt a legjobb dolog az életében, de végül is ez történt. Egy nemzetközi művészeti fesztivál alkalmával Norwichban három író kértek fel, köztük engem is, hogy „librettót” írjunk az ezeréves norwichi katedrálisról. Úgy interpretáltuk a feladatot, ahogyan akartuk. Két-három napot bolyongtunk a katedrálisban a szervezőkkel, hogy inspirációt nyerjünk. Számomra ez amolyan fenomenológiai találkozás volt. Végül is a mennyeze-

A norwichi katedrális kávézójában

ten akadt meg a szemem és a képzeletem. A gótikus mennyezet egy hálós szerkezetű mészakő, s ahol ezek a zárókövek, a kis hálócskák vagy boltívek találkoznak, kis történeteket mondanak el palimpszeszt-szerűen. Gyönyörűek egyébként: vannak profán, humoros, illetve nagyon komoly szakrális történetek is. Ezek a záróköveken megjelenő, kövekbe faragott narratívák megindították a fantáziámat, hiszen akár bibliai vonatkozásúak, akár nem, az emberiségről, az időről, a történetbe, történelembe, világba vetettségünkről szólnak. És ebből lett a vers, amely *Egy mennyezet alagsorában* címmel magyarul is megjelent. Mindhármunk versét felhasználták a projekthez: három zeneszerző zenésítette meg

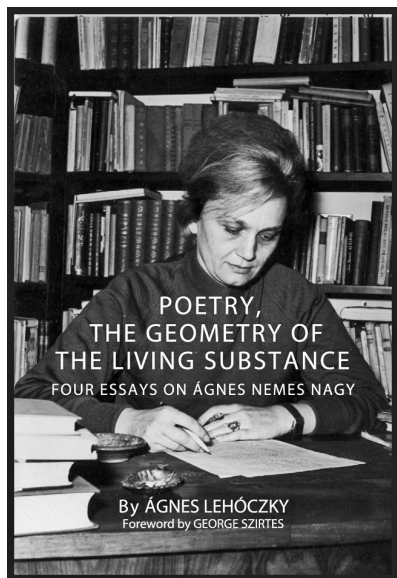
az így előállt egyórás librettót, s a művet kórus adta elő.

– A verseid közül a Filemon szözlőjében az egyik kedvencem...

– Szintén szekvencia a *Lélegzések* könyvéből. A *Filemon szözlőjében* a nagymamáról szól, aki sajnos, már nincsen közöttünk. Édesanyám anyukája, aki évekig fönt lakott nagypapámmal a budai hegyekben, a város tetején, ahol a gyerekkorom nagy részét töltöttem. Fiatal felnőtt koromban is sokat voltam ott, mert nagyon szerettem velük lenni, beszélgetni.

– Angliában a köteteken kívül milyen folyóiratokban tudsz publikálni?

– Ezek a típusú versek nem folyóiratversek: nagyon hosszúak,

A Nemes Nagy-monográfia borítója

több oldalas prózaversek, amiket emiatt nehéz megjelentetni. S a hangnemük is más jellegű: nem rövid, epigrammatikus, frappáns versek, mint amilyenekre a modern embernek ideje van. Ezek a szövegek ellene mennek ennek az elvárásnak, ezért nehéz közreadni őket. Vannak azonban alternatív lapok, körök, folyóiratok, amelyek viszont kimondottan az ilyen szövegekre halásznak: a poszt-avantgárd és az online folyóiratok azok, amelyek az ilyen és hasonló „nyelvcentrikus” prózaverseket keresik.

– Évente háromszor szoktál hazajönni: karácsonykor, húsvétkor és nyáron. Nem úgy gondolkod rád, mint aki Angliában él: többet találkoztam veled, mint néhány magyarországi barátommal. Mindig ugratlak, amikor hazaérsz, hogy „Jé, még mindig tudsz magyarul!” Gondolom, hogy már angolul is annyira tudsz, hogy ha felolvasol, nem veszik észre, hogy nem bennszülött vagy. Vagy igen? Szóba kerül-e egyáltalán ott, ha bemu-

tatják egy könyvedet, hogy magyar vagy? Vagy egyáltalán számít-e ez?

– Ez nem számít olyan nagy csodának odakint, hiszen a mai brit társadalom igencsak nemzetközi képződmény, nem is szólva az egyetemi körökről. Az egyik kollégám, akinek az irodája az enyém mellett van, és angol nyelvészetet tanít, kelet-európai. De Amszterdamból és Luxemburgból is vannak kollégáim. Nem olyan nagy kuriózum, hogy valaki a második nyelvén írjon.

– Ki tudják mondani a neved?

– Nemigen, de igyekeznek nem elvétetni. A legújabb verzió a lengyelesített változat.

– A harmadik angol nyelvű versesköteted 2014-ben jelent meg. Ezek már a Palimpszeszt utáni versek?

– Inkább egyidejűségről beszélhetünk. Amikor a magyar verseken dolgoztam, akkor már ezeket is írtam szimultán módon. Nagyon érdekes volt a folyamat, ugyanis a magyar szövegek sokszor új ötleteket adtak az angol versekhez; illetve fordítva is igaz: az angol versek születése közben és alatt vissza-visszatértem a magyar versekhez is. Szimultán hatottak egymásra, akár mondat vagy trópus szintjén is. Ez nagyon izgalmas folyamat. Mintha egyszerre több nyelven írna az ember szinkron módon. Pontosabban mintha a nyelv polifóniájába egy kis időre bepillantást nyerne az író, de csak mint kívülálló, tanúféle.

– Akkor számíthatunk arra, hogy ráírsz egy magyar változatot ezekre is... Mennyiben módosult a poétikád, a versvilágod? Merrefelé tartasz?

– Ez mindig módosul. Minden kötet egy picit más, de közben azt is mondják, hogy minden kötet ugyanaz a könyv: az író egész életében ugyanazt az egy szöveget írja. Ám az is furcsa lenne, ha egy író megragadna egy szinten: nem vállalkozna, nem kísérletezne egyre tovább, egyre merészebben. Jelenleg egy újabb angol nyelvű verseskötetemen dolgozom. Már most tudom, hogy kicsit más lesz, mint a legutóbbi. Bár prózaversek lesznek, egyfajta tudományos diskurzus-szerű nyelven íródnak. Angolszász, kanadai íróknál találkoztam ezzel a hibrid versnyelvvvel, ami szerintem az ókori görög dialógikus filozófia hagyományára épül: úgyhogy most ezzel fogok kísérletezni. A téma magyar, ám a versek egyelőre angolul születnek. De időközben ez is változhat, és lehetséges, hogy a versek hirtelen majd anyanyelvi közegben folytatják a gondolatmenetüket. Nagy úszómániás vagyok, s nehezen tudom elképzelni, hogy úgy teljen el egy nap, hogy ne jussak el az uszodába, akármelyik országban is vagyok éppen. Nemcsak a hiúság, nemcsak a testmozgás, ami élteti ezt a mániámat: olyan érdekes közeg az uszoda (nekünk, magyaroknak pedig még inkább, mint más nemzeteknek), amire mint egy gondolkodó pszichére, a nyelvi tér kulturális allegóriájára is tekinteni lehet. Ezt fejtegetem majd ebben a következő költői diskurzusban, amelyben, remélem, nagy uszodaimádó íróinkat is (például Ottlikot, Krúdyt vagy Hajnóczyt) fantomként meg-megidézhetem. Legalábbis ez a terv.

Nagy Gábor

Az írás minden korban – közösi vállalkozás

Cseke Péter: *Borongós ég alatt. Sajtótörténeti tanulmányok 1980–2014*, Nap Kiadó, Budapest, 2015.

Cseke Péter: *Erdélyi értékhorizontok. Újabb esztörténeti tanulmányok*, Magyar Napló – Írott Szó Alapítvány, Budapest, 2015.

A 70. életévét betöltött Cseke Péter ma is lankadatlanul, fáradhatatlanul dolgozik, új s újabb kötetekkel jelentkezik, kamatoztatja az elmúlt évtizedekben felhalmozott tudást, betekintést nyújt az erdélyi magyarság kilenc évtizedes esztörténeti, irodalmi múltjába. Az idén megjelent négy kötetéből kettőre hívjuk fel olvasóink figyelmét.

A Nap Kiadó szellemi műhelyteremtő sorozatában megjelent kötet harmincöt év sajtótörténeti tanulmányaiból válogatott írásokat ölel fel.

Az első fejezet – *Szellemi tisztánlátás beborult ég alatt* – a két világháború közötti korszakba vezet el bennünket. A „borongós ég”, a „beborult ég” metafora a kisebbségi sorsba sodródás állapotrajzát kívánja szemléltetni. Cseke Péter tanulmányai – egy későbbi szintézis megannyi építőkockái – a *Tizenegyek antológiájától* (1923) a *Termés* (1942) folyóiratig terjedő korszak főbb kiadványaira, az ekkor létrejött szellemi áramlatokra koncentrálnak, irányítják rá a mai olvasó figyelmét, keresve és felmutatva bennük a sajátos, egyedi és a közös értékjegyeket.

Hivatkozzunk elsőként a Korunkat létrehozó Dienes László programadó írására – *Beköszöntő* –, mely, célt és tartalmat kívánt adni az életnek, „egy kialakuló új európai kultúra távlatában gondolkozva próbálkozott az »építő lelkiismeret« felrázásával és a köztudat megtisztításával Erdélyben”. A cselekvés koordinátái – „világtávlatú gondolkodás és regionális, helyi szintű cselekvés” – olyan alaphangot ütnek meg, amely az erdélyi kisebbségi cselekvés sajátos megnyilvánulásai lesznek. Ehhez hasonló törekvés jellemzi az 1926-ban létrehozott helikoni munkaközösséget, valamint az annak égisze alatt indított Erdélyi Helikont, amely „első számától kezdve arra vállalkozott, hogy az itteni életviszonyokkal számoló regionális törekvéseket szintézisbe hozza az európaiság magasabb szellemi igényével”. A folyóiratban közzölt írásában Jancsó Béla az előbbinél is plasztiku-

sabban ad hangot irodalmi programjának: „felszívni a honi talaj minden ízét, és megtermékenyülni a világ minden gondolat-áramával”. Ehhez konvergáló szemléletváltást hirdet és igényel Spectator – Krenner Miklós – *Az erdélyi út* című programadó tanulmánya, valamint a Jancsó Béla, Balázs Ferenc és László Dezső által életre keltett Erdélyi

Fiatalok című, az 1929-es nemzedék által fémjelzett folyóirat, továbbá Ligeti Ernő is, amikor a nemzetiségi célokat szolgáló erdélyi írók eszmei tájékozódási pontjait a transzilván életérzés, a nemzeti eszmény, a társadalmi haladás, a nembeli, egyetemes eszme szolgálatában jelöli meg.

A kötet második fejezete – *Szerkesztői gályapadon* – az erdélyi folyóirat-irodalom emblemikus személyiségeit hozza emberközelbe, szerkesztési elveiket, gyümölcsöző gyakorlatukat tárja elénk. A „gályapad” helyzetképe e tevékenység súlyát, bonyolultságát, nehézségét és felelősségét sugallja. Dsida Jenő a Pásztortűz szerkesztőjeként Reményik Sándor oldalán kívánta a lapot „a vajdó erdélyi magyar irodalom rangos fórumává” tenni, „a tiszta európai szellem” erdélyi otthonteremtőjévé avatni, az erdélyi magyarság szolgálatába állítani. Az Erdélyi Fiatalok vezérekarában is kettős szereposztás érvényesült: a spirítusz rektori szerepet Jancsó Béla, a szerkesztői, majd felelős szerkesztői tisztséget „a tiszta demokrácia érvényesítéséért síkraszálló” László Dezső töltötte be. Gyakorlati munkája alapelveit négy pontban határozta meg: 1. „társadalmi tényismeret és nemzeti érdekelismeret”; 2. „társadalmi modernizáció és nemzeti felemelkedés”; 3. „világnézeti függetlenség és objektív valóságismeret”; 4. „a megoldásra váró társadalmi és nemzeti gondok felvállalása”. Gáll Ernő személyiségrajza, portréja átvezet bennünket a Korunk második életkezde korszakába, az 1957 utáni évekbe. Az ideológiai cenzúra kalodájában, „folyamatosan megélt kompromisszumok” árán kellett irányítania a folyóiratot. László Dezső meglepő tétele – „a kisebbségi élet ajándékai” – alapján, annak tanulságait parafrázálva dolgozta ki a „sajátosság méltósága” elméletét, amely – a kötet szerzőjének szavait idézve – elvezette arra a felismerésre, hogy „a kisebbségi élet nemcsak megalázottság, megaláztatás, nemcsak diszkrimináció elszenvedése, hanem ugyanakkor egy nagy erőfeszítés révén, egy erkölcsi kompenzáció

révén új értékek alkotására is alkalmat ad, sőt arra ösztönöz”. Cseke Péter *A modellértékű lapszerkesztés gondja és felelőssége* című írása a maga lapszerkesztési elképzeléseit, tapasztalatait összegzi. 1976-ban, a Korunk megjelenésnek 50. évfordulóján még külsőségekkel elemezte és értékelte a folyóirat helyét és szerepét: „...fő érdeme szerintem az, hogy önmaga továbbgondolására késztet. Hogy egyetemessel mért eredetiségre ösztökél. Hogy hozzásegít a tőlünk függetlenül létező és a bennünk élő valóság értelmezéséhez...” A folyóirat harmadik életkezdésének, 1990 után, immár ő is cselekvő részeseként kívánja életre kelteni a maga és a szerkesztőségi közösség elgondolásait.

A *Sajtóviták* fejezet első írása Makkai Sándor hatalmas vihart kavart, a budapesti Láthatárban, 1937-ben *Nem lehet...* címmel megjelent vallomásához nyúl vissza. A kisebbségi létparadoxon a trianoni döntéstől kezdődőleg foglalkoztatta az erdélyi magyarságot. Makkai Sándor pár évvel előbb még a *Magunk revíziója* című munkájában az erkölcsi megújulásban látta, hirdette a megmaradás erdélyi tételét, lehetőségét. Ezzel szemben hat év múltán kimondja: „nem tudom elképzelni a kisebbségi életnek semmiféle *emberhez méltó* elrendezését”. A vitát szintézisbe foglaló szerző engedékenyebbnek bizonyul a harmincas évekbeli kortársaknál: „Kétségtelen, hogy nem csupán az önigazolás szándéka adta kezébe a tollat (...) Elsősorban a világ közvéleményét, »Európa lelkiismeretét« akarta felrázni.” Ma tudjuk: Európa sem akkor, sem ma nem vállalja fel a kisebbségek gondját. A viták sorát az irodalmi örökségünk megbecsülését fölvető, az Utunkban 1957-ben közölt *Nézzünk hát szembe* rovatcímmel közölt írások elemzése folytatja. A korabeli szerzők a közfigyelem előterébe állították azokat az alkotókat – írókat, költőket –, akiknek évekig még a nevét sem volt ajánlatos említeni, leírni: Dsida Jenő, Reményik Sándor, Kuncz Aladár, Markovics Rodion, Kisbán Miklós, Karácsony Benő, Balázs Ferenc... fölött csap össze az „ébresztést” sürgetők és az azt ellenzők tábora. Mindhiába volt az érvelés, a magyar forradalom sokkhatásából felébredő román ideológiai terror visszaver minden érvet, újabb évtizedeknek kell eltelnie, míg egy-egy alkotásuk, erősen cenzúrázottan, a könyvpiacra kerülhet. Az Ifjúmunkás 1968. évi évfolyamának hasábjain zajlott le a riport tartalmi gazdagítását, a műfajra vonatkozó szemléletváltást sürgető és eszmetisztázó vita. Ehhez köthető a marosvásárhelyi Igaz Szóban 1974-ben indított szociográfiai disputa is. Közös volt

bennük a megújítást szolgáló szándék: a valóság drámaibb érzékelése, a lényegbevágóbb kérdések előtérbe helyezése, a riporteri bátorság társadalmi rangra emelése, a toll igazságtevő erejébe vetett hit szilárdítása, a tárgyiasság, a történelmi látás fontossága. Mindkét vitában kifejezésre jutott, hogy „a jó riport – többek közt – a társadalom közérzetét javíthatja”, hogy „az írói alapállás: a társadalom önismeretének szolgálata”.

A kötet zárófejezetében – *Recepciótörténeti feljegyzések* – azzal a szellemi mikrovilággal ismerkedhetünk meg, amely Cseke Péter eszme-, sajtó- és irodalomtörténeti munkásságának alakulásában oly meghatározó szerepet játszott, szemléletvilágának kikristályosodásában katarzisként, a tájékozódás forrásaként szolgált. Aki a szerző munkásságát ismeri, tudja, hogy e szellemi régióban mily nagy jelentőséggel bírt Jancsó Béla, Balázs Ferenc, Tamási Áron, Gáll Ernő..., a Tizenegyek antológiája, az Erdélyi Fiatalok folyóirat, a népi irodalom erdélyi ága. Cseke Péter kutatási mezején vissza-visszatérő témaként van jelen Németh László munkásságának sokoldalú elemzése. Ezúttal a Tanu erdélyi fogadtatását, valamint a *Magyarok Romániában* című útirajz kiváltotta vitát állította figyelembe, amely – nyolcvan év múltán is – sok elgondolkodtató, megszívlelendő tanulsággal szolgálhat a mai olvasónak.

A kötet utolsó írásában a sajtótörténész szólal meg. Témaválasztása – *A kisebbségi sajtóvilágnak korlátozása Romániában (1919–1989)* –, az objektív feldolgozás, az alapos tárgyismeret, a hetven évet felölelő korszak küzdelmének feltárása túlmutat a szűkebb értelemben vett sajtótörténeti tárgykörön. Az első világháború után az Erdélyben „berendezkedő államhatalom mindent elkövetett, hogy »megkönnyítse« a Romániához csatolt erdélyi magyar nemzetrészt az anyanemzettől.” Azt hinnénk, hogy 1989 után lényeges változás állt be. Vagy mégsem? „...a nemzeti gyűlölködés elszabadulásával a sajtómanipuláció minden korábbinál hatalmasabb méreteket öltött térségünkben.”

*

A sajtótörténeti bűvárlások természetesen hozták magukkal annak igényét, hogy „a sorok mögé lásson”, azaz megismerje a folyamatok mozgatórugóit, azt az eszmei hátteret, amely programjaik, szolgálataik forrásai, mozgatórugói, éltető katalizátorai voltak. Így válhatott ő is az évtizedek során a Cs. Szabó

László által „megálmodott eszme-katedrális” építőjévé. A két világháború közötti Erdély szellemi élete bőséges témát és fogódzót nyújtott ahhoz, hogy Cseke Péter is a kőműves-kelemenek elszántságával végezze munkáját, dacolva a hatalom szabta korlátokkal, gátakkal, megszerezve azt az alapot, amely lehetővé tette a korfordulat utáni kiteljesedést. Németh László példájára maga is részt kívánt venni „a magyar szellemi élet korszerűsítéséért” vívott küzdelemben; Kuncz Aladárt követve kívánt oly magaslatra emelkedni, „amelyről nézve az erdélyi sors világprobléma lesz”; Dsida Jenő nézeteivel azonosulva, őt követve, „a tiszta európai szellemet az erdélyiség belső hajtóerejévé tenni”. S mindezeket együvé szerkesztve, újabb kötetével az olvasó asztalára helyezze.

Az erdélyi szellem kisugárzását példázza a budapesti Napkeletben – Tormay Cécile lapjában – közölt írások alapján. Ez volt az a sajtóorgánus, amely érdeklődéssel fordult Erdély felé, irodalmi fórumként „első között karolta fel az erdélyi írókat”, teret s lehetőséget teremtett az anyaországban való közlés előtt, kritikával szolgálta „az erdélyi művek iránti érdeklődés fokozását”. A magyar irodalmi közgondolkodásba való bekerülés terén múlhatatlan érdemeket szerzett a még fiatal Németh László, aki valóságos elragadtatással fordul Erdély felé, azt „a nagy magyar tájak” egyikének nevezi, s meggyőződéssel vallja: „Aki ismeri az Erdély kultúrhistoriáját, vár innét valamit. Aki ismeri az erdélyi magyarságot, rendkívülit vár”. S ő nemcsak várt, hanem cselekedett is: előbb írásaival jutott el oda, majd személyesen is. Cseke Péter a filológus minden mozzanatra odafigyelő igyekezetével tárja fel Németh László erdélyi irodalmi földrajzának hegyeit és völgyeit, azt a gyümölcsöző kapcsolatrendszert, amely azt éllette, mindkét irányban gyümölcsöztette. Ehhez hasonlítható Szabó Zoltán munkássága, szociográfiájának begyűrűzése Erdélybe, megtermékenyítve a „kisdud Erdély”-ben, a „másik hazá”-ban kibontakozó, hasonló célzatú mozgalmat, hatását az Erdélyi Fiatalok körének, a Hitel műhelyének törekvéseire, az otthonirodalom kibontakoztatására.

A honi tájak eszmei tájait kutató számára elkerülhetetlen betekinteni a szoros értelemben vett hazai műhelyekbe. Köztük a Pásztortűz-szerkesztő Dsida Jenő szemléletvilágába, aki ez irányú munkássága krédójaként fogalmazza meg: „A cselekedet nem mindig irodalom, de az igazi irodalom már magában

véve is mindig cselekedet.” Az általa a laphoz toborzott munkatársak írásai mind-mind ezt az ügyet szolgálták, teljesítették ki. Ez az igényesség vezérelte a helikoni költői triász harmadik tagjának, Tompa Lászlónak a munkásságát is, ki- nek eszmei tájékozódásáról, beállítottságáról sokat mondanak az új erdélyi irodalomról írott szavai:

„Erdély leghívebb és legderekebb fiai a múltban is az európai kultúra legbuzgóbb követőivé válhattak. Erdélyiek tudtak lenni s egyben európaiak”. „Udvarhelyi udvartartása” a tájhaza szellemi életének kicsinyke műhelyeként szolgálta az erdélyi irodalmat. Cseke Péter eszme- és sajtótörténeti kutatásainak erdélyi origója: Jancsó Béla, akit sokoldalú munkássága, katalizátor- és szervezői szerepe ismeretében joggal nevezhetünk – Németh László ifjúkori fogadalmának analógiájára – az erdélyi szellemi élet organizátorának, a két világháború közt kibontakozott folyamatok animátorának. A nevéhez oly sok szállal kapcsolható Erdélyi Fiatalok történetének kutatása, feltárása hozza felszínre például a lap és munkatársi körének a konfrontációját a soraik közül kivált szemlélyek alapította Hitel folyóirattal. A még fiatalabbak új útkereséséről volt szó: „az önazonosság-tudat keresése másfajta tájékozódásra készíti az akkori húszeveseket” – ami, bár az erők megosztódása negatív következményekkel is járt, kölcsönösen megtermékenyítette, felpörgette a közgondolkodást.

László Dezső – a jeles „kisebbségi nemzetpedagógus” – személyiségének és munkásságának felidézésekor szinte felmelegedik a szöveg. A tudósi megközelítés nemcsak a pontosság, a filológus lelkiismeretes viszonyulása szintjén érhető tetten, hanem az érzelm és a különös tisztelet hangja is belejátszik a portré megrajzolásába. A főhajtás annak a különleges képességekkel megáldott közéleti szereplőnek szól, aki az *1929 nemzedékének* címmel közzétett kiáltványában a válsághelyzet kihívására kívánta egy új életprogram elvárásait megfogalmazni. Figyelmeztető jelként utalt arra, hogy „egyetlen szervezet sem sajátíthatja ki magának azt a jogot, hogy a romániai magyarság kizárólagos irányítója/szervezője legyen. Az egység alapját csakis a meghatározott életfunkciókat betöltő szerve(zete)k együttműködése alkothatja”. A múlt századi erdélyi tudományos élet meghatározó egyéniségei sorából kimagaslik Szabó T. Attila

nyelvészprofesszor alakja, különösképpen pedig a nevéhez kötődő *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár* tizenhárom kötete. Az öt elénk idéző tanulmány feltárja előttünk azt a tudományos életpályát, amely e hatalmas vállalkozás megvalósulásához vezet, azt a sokoldalúságot, amely az erdélyi szellemi élet legnagyobbjait jellemezte. Mikó Imre más úton haladva nyert létjogosultságot a szellemi életünk panteonjába való bejutáshoz. A kisebbségi lét jogi aspektusai, erővonalai, lehetőségei és távlatai kutatásával igyekezett kortársai szolgálatára állni. A sors iróniája, hogy egy diktatórikus rendszer elnyomó és besúgó gépezete által begyűjtött „háttéranyag” segít életútjának a maga teljességében, részletekbe menő feltárásában. Ennek a sok tekintetben ellentmondásos társadalomnak a belső mechanizmusára, a román–magyar kapcsolatok szövevényes viszonyrendszerére vetnek fényt a Magyarországon élő Mester Miklós írásait elénk idéző tanulmány sorai.

Cseke Péter kutatómunkájának „ízletes gyümölcsei” közé tartoznak a közelmúlt szellemi próbatételeit megidéző tanulmányok. Erről az e kötetben olvasható, az *Egy 1957-es irodalmi vita színe és visszaja* című munkája nyújt beszédes tanúbizonyságot. Az SZKP XX. kongresszusa pozitív erjedést indított el a szocialista tábor országaiban. A romániai magyar írók legjobbjai is azt hitték, joggal reménykedhettek, hogy leomolnak a korlátok, eljön az alkotói szabadság órája, hogy ezt követően szabadon ápolhatjuk hagyományainkat, irodalmi örökségünket. A hatalom azonban hamar ráébredt a reményteli állapot veszélyeire. Működésbe léptette az elnyomó gépezetet – az ideológiai tisztogatástól a súlyos börtönöket kiszabó perekig – éppúgy, mint a magunk janicsárjait, akik önszántukból vállalkoztak a gyomirtásra. Tisztelettel emlékezünk meg azokról – a tanulmány tekintélyes arcképcsarnokot vetít elénk –, akik vállalták a szembefordulást, akik szót emeltek a két világháború közötti erdélyi magyar irodalom rehabilitálásáért. Az *Utunk* című kolozsvári irodalmi lapban lezajlott, a *Nézzünk hát szembe* rovatcímmel közölt „ébredések” tíz éve elhallgatott írók/költők hosszú sorát vetítették az olvasók elé, sürgetve kiadásukat. A sorozat valóságos szellemi háborút robbantott ki, de a neodogmatizmus csakhamar véget vetett a reményteli vállalkozásnak.

A következő évtizedben azonban felszínre tört egy új nemzedéki áramlat, amely a harmincas évek ifjaihoz hasonlóan friss szelet gerjesztett. A *Vitorla-ének*,

a *Varázslataink*, a *Hangrobbanás*, a *Fagyöngy* című antológiák megjelenése közti évek elemzéséből egy újabb szellemi körkép tárul elénk. Ez a fiatal alkotógarda – a Forrás második és harmadik nemzedéke – megtalálta azt a rést, ahol új, bátor hanggal, „új időknek új dalaival” törhetett be az irodalmi köztudatba. A Cseke Péter által virtuális társadalmi/szellemi regényfolyamként feltárt processzus – életerős irodalmi fórumok (a Gaál Gábor Kör, az Ifjúmunkás IM-oldalai, az Echinox diáklap, a sepsiszentgyörgyi Megyei Tükör, a csíkszeredai Hargita Népe...) létrejötte, a költői kirajzások – dacolva a hatalom retorzióival, felpezsdítették irodalmi életünket, megteremtették a későbbi évek alkotói derékhadának közösségét. Írása sajátos vonása, hogy nemcsak kutatóként, hanem az események cselekvő részeseként tárja fel a folyamat mozgatórugóit. Ma sem tudjuk megrendülés nélkül visszaidézni a Magyar Írószövetség 1968-ban meghirdetett „kettős kötődés”-vita romániai ellenakcióját, amikor „Ceaușescu utasítására – perverz módon – a romániai magyar irodalmi élet jeles képviselőit kényszerítették a kényes feladat ellátására”. A tanulmányíró idézi Domokos Géza emlékiratának vonatkozó, sokat eláruló mondatait: „Meg voltam győződve, hogy akkor olyan helyzetben éltünk, oly sokféle voltak nyitottak a hatalom útjai (...), hogy ezt az ódiumot, ezt a rettenetet vállalnom kell. A morgó, vicsorgó vadat meg kell nyugtatni.” A *nyomásra és szégyenérzettel* vállalt feladat ugyanakkor – a kívülálló szemében – súlyos erkölcsi bélyegként ragadt nevéhez.

Ha annak a titkát, hátterét kutatnánk, hogy mily pozitív impulzusok érték, segítették Cseke Péter riporter habitusának alakulását, akkor az e kötetben olvasható visszaemlékezése fontos támpontot nyújt számunkra. A *szavaink vándorköszörűse* című írás Nagyalambfalvára vezet el bennünket, Kányádi Sándor édesapjához, Kányádi Miklóshoz, akiről fia oly sokat mondó szavakkal emlékezik meg: „édesapám a költő, én csak szerény írődeákja vagyok”. A vele folytatott beszélgetés mélyítette el Cseke Péterben is az otthonról hozott örökség, hagyomány és kultúra értékeit, eszmei sugallatait, morális elkötelezettségének jelzőfényeit, a szellemi magvetés értékpremisszáit, horizontjait. Áttételesen ugyanerről szólnak a Szabó Gyula „tényszemlélet”-t megidéző sorok, az, hogy az ő írói pályája fölött is lármafényként, jelzőtüzként lebegtek „apja okos tanácsai”, a vele való „cinkosságban” írta műveit, a *Gondos atyafiság*

című, irodalmi korszakváltást előrevetítő regényét, a szociografikus elemeket ötvöző egyéb műveit, *A sátán labdái* címmel írott „történelmi tudósítást”, a *Képek a kutyaszorítóból* címmel közölt „műhelytitok-naplójá”-t.

A kötet írásai szellemi időutazásra hívják, buzdítják az olvasót, de korántsem csak azért, hogy a múlttól eddig szerzett ismereteit gazdagítsák, hogy megértésüket segítsék, tájékozódásunk eligazító eszközei legyenek. Ez is fontos. De talán ennél is fontosabb az, hogy a tanulmányokból szerzett ismereteket beépítsük a magunk gondolkodásába, életvitelünk,

tevékenységünk vezérfonalaivá váljanak, a mai lét-helyzetünk megértésben segítsenek, az előttünk fölmerülő kérdések megoldásához kulcsot adjanak, amint azt a kötet borítójának fülszövege sugallja: Cseke Péter „tényfeltárásaival, az eszmetörténeti háttér bensőséges ismeretén alapuló – kisebbségi és többségi – létértelmezéseivel önismeretünket és közösségi önérték-tudatunkat gazdagítja. Szellemi immunanyagot sugároz, hogy értékhiányos korok után az emberi lét teljességének birtokába juthassunk.”

Máriás József

Végül Isten és gyermekei festszelenek Iancu Laura: *Míg kabátot cserél Isten*, Magyar Napló, 2014.

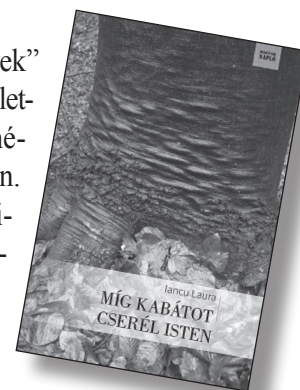
Ha Isten valóban kabátot cserél, a kabátváltás legalább két dolgot feltételez: Istennek több kabátja van, s alakot öltött létezésében ő maga (a profetikus kijelentésnek valamiféle anyagi síkon igazolást adva) túlságosan aligha különbözik az ember testi burkától. („Teremté tehát az Isten az embert az ő képére, Isten képére teremté őt...” Látjuk: itt mintha a művészet egyfajta formulája és hierarchiája bukkanna elő: teremtő és teremtett, bár hierarchikusan óriási távolságra egymástól, de az arcuk egyforma.)

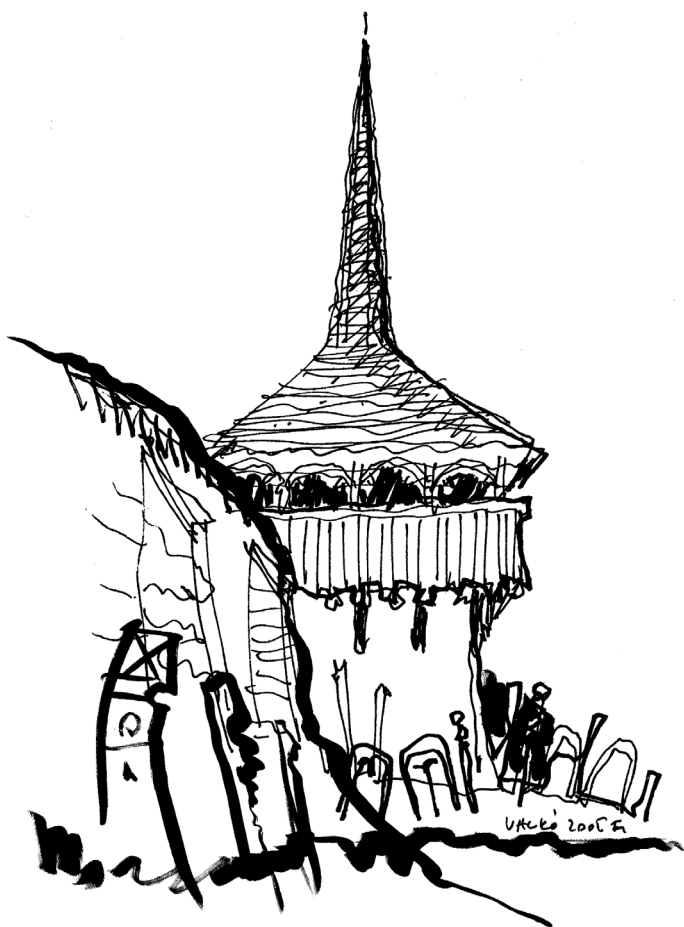
Az arcuk a távolságé és a közelségé; az arcuk – ahogy Iancu Laura írja: *A távolhoz közel*. Nem szédítő-e a váratlan távolság? „Karácsonyidő van. Úrjövét. / Újat kellene mondani, de nem lehet, / ma sem tudjuk, ki, hová közeleg. / Körülnézek. Éjfél is elmúlt. / Kinyitom ablakomat, senki, / senki nem hallja megsontosodott szavamat.”

Érzelmekről beszélünk, az érzelmek igazolásáról, mikor is akár az összes törvény megszegésére mindig akadna érv; csak hogy az embernek úgy kell tennie, mintha vég nélkül engedelmeskedne a világ eredendő törvényeinek; és a világ törvénye az érdek, a hatalom. Csak hogy akik Isten különleges kegyelmét bíriák, a változástalan örökkévalóságban is megsejtik azt a lendületet, amelyben a hitnek és kételynek, e két nagy szenvedélynek egyaránt megvannak az igazságai és a kétségbeesései. „Már nem hiszem / szavát a Hegyi beszédnek, / hiába boldogok, akik boldogok, / estére náluk is besötétedik, / estére ők is hazatérnek, /

ki tudja hogyan s hová – szegények” (*Reggelek*). A legközönségesebb életjelenség (kabát, kabátcsere) mélyén is mítosz, tehát költészet van. A mítoszba olvadás minden bizonnyal egyik legvonzóbb formája a demitologizálás: Isten kabátot cserél. („Körülölel egy messziről jött rettenet, / egyedül vagyok, hitetlenség, / egyedül, veled” – *Szerda*). Iancu Laura erőlködés nélkül képes meggyőzni bennünket, hogy üdvösségkeresésében, az ő költészetének szintjén, az örök hétköznapi gesztusok egyikeként, konkrét a spiritualitás; mint ahogy beláthatatlan gazdagságú és tarkaságú életanyaggal látja el költészetét a felsőbb valóság, Isten világa. Az, hogy a misztikum már-már érzékiséggel bír (ugyanakkor persze világiasodik is; egy kaotikus botladozású, a szekularizáltságára kevély világban hogyan is lehetne másképp?), mindenesetre az Istennel való gyümölcsöző közösség a lélek vallomását közvetlenné, természetessé és hatalmasan egyszerűvé, tökéletesen magától értetődővé emeli. De hát nem egy sziklaszlárd törvényről van itt szó? Az eredeti alkotás mindig spontánul és egyszerűen érzékelteti a kiválasztott sorsot a maga mesterkéletlen színeivel.

Isten tekintély: felettese és keze az embernek; Isten meghódíthatatlan, ebből fakad az általa kínált szabadság s misztérium is, amelynek nincs határa: „...még a fák is / a paradicsomkertre gondolnak” (*Vasárnap*). A misztériumhoz kötődő hit valósága magasabb a pusztá lehetőségénél. Amit a misztériumból a hit az egyén cselekedetévé tesz, abban nyomban megjelenik az intés (a szelíd parancs): ne fecsegy, hanem cselekedj, s ha cselekszel, morálisan egzisztálj.

Valkó (2005)

A hitét átélő egyénnek ez a momentuma egyszersmind a hitben bátor ember életbevágó monumentuma. Iancu Laura hívó, *szólandó énje* az abszolút elhivatottságig Istené. Annál érdekesebb, hogy – mint annyi kortársa – ő is hajlandó próbát tenni abból a jelenkori és hovatovább kifürkészhetetlen heroizusból, amely ugyan dacosan ragaszkodik az Örökkévalóhoz, viszont azzal a kitételrel, hogy korunk, a XX–XXI. század részére kifazonírozott örökkévalóságban mindig is megvolt, s legyen is meg az ész hatalma és érdeke.

Kiruccanni egy-egy kaland erejéig az értelem igazáért, persze csupán a másféle érés vágyától hajtva, és csakis a világ minél alaposabb megismerése végett: miért ne? Miért ne érne annyit a test ítélete, mint a léleké?

„Az ég magason, a föld kemény” – írja Iancu Laura. Milyen nehéz e különben roppant kompilált, de alig kifaragott mondaton el nem kárhozni! Az emberi sors eredendő kettőssége azonban valami hasonló, fekete-fehér szentenciában aligha megoldható. A modern vallásos líra bensőségességével, kendőzetlen vallomásaival, gyónásával voltaképpen a mai költői tétovaság, a nagyszabású elhatározásait hangoztató hezitálás megtörője. A hagyományt hozza vissza, de immár a színpazar hagyományt, amelyből nem hiányozhat az avantgárd megannyi tanulsága; s olykor nagyon is földi, vaskos jelenségeket közvetít a maga töredékes módján. Ez a szubtilis líra, mely közben annyi tapasztalatot és filozófiát nyert, valami nem szunnyadó nosztalgia, a szavak eredeti jelentésének igénylése, de felújult módon, a szép régi versek módjára belobbanó sugárzás, felfrissült formában; ez a szubtilis líra finomságaival, jámborságával, irányzatoktól való függetlenségével és a visszanyert szavak irgalmatlan egyértelműségével nem egyéb, mint maga a modern költészet. Nem elő-, nem utómodern. Modern. Tehát magányos, és gyónásra kényszerített líra. Mennyi gondterheltséget és kötelezettséget sejtet ez, csakhogy végül Isten és gyermekei fesztelenek. („te, mint aki mást nem is tudna, / mintha a szádra nőtt volna, / ma is megkérdesz: / Miért féltek, emberek?”)

Iancu Laura, aki Istennek szüntelenül beszélő alakot ad, e beszélt Isten nagyságát a közelség és a távolság feszültségében, a minden emberre leselkedő világi abszurditást pedig a hétköznapi drámák és tragédiák, a profán jelenségek sejtetésével kelti életre. „Árnyéktalan fájdalom. / Araszolva a sötétben / gaz verte utakon / hidegletés elgondolnom: / a hit is földre nyom” (*Anyám imádkozik*); „Számba veszem betegséged / (kevés hozzá a tíz ujjam), és nem szeretek / szembe nézni Krisztussal, aki a falon / veled együtt öregedett meg” (*Köszöntés*); „Sokadik napja nem imádkozom – csak öszülök” (*Őszben*).

Az egyén, s hogyne volna ez sokszorosan érvényes a költőre, nemcsak tetteivel, hanem érzéseivel is részt vesz a létezésben (ha úgy tetszik: részt vesz a történelemben) – érzései esztétikumká fejlődnek, s aki esztétikailag él, bizonyos értelemben máris szabad. A választás által leszünk magunké. Ami (metafizikai, de tán ontológiai értelemben is) Ádámtól máig kiterjesztve szüntelen választás jó és rossz között; az alternatíva tétjét jól kifejezi az a bizonyosság, hogy a jó és a rossz nyelvezetén csakis az egyén, va-

lójában a művészember képes sokszor és sokfélet mondani a létezésről. „Lehet-e ember az is ma, / ki, hogy szeretni tudjon, / nem a valóból merít, / kit az Örökérvényű éber szava / hittal s hűséggel bolondít? / Lehet-e ember ma az is, aki kimondja imáit?” (Nézőtérről).

A lét Isten szívében fészkel, a létben ott lakozik Isten. Ez nem két egymás mellett szorongó sík, amelyek vagy egybeesnek, vagy nem; a természetben benne rejlik a természetfölötti, és Isten megnyilatkozásai alapvetően a természetre (az embernek lelkiertő adó s az embert könyörtelenül magáénak tartó természetre) irányulnak. Most érthetjük meg, hogy egy hívő költő gondolkodásában mennyire kisszerűnek és nevetségesen rigorózusnak látszhat test és lélek szembeállítás. Isten gondoskodik az érzéki világ jelentőségéről, ő adja meg a világnak azt az erőteljességet, amelyben folyvást valami kétértelműség (azaz: lázadás) lappang. A magasrendű szellem, a *Fentvaló* iránti örök vágyakozásunkat megformálni és kifejezésre juttatni csakis színes képekben tudjuk; e színes képek megállás nélküli, de nem hiábavalónak tétélezett keresése és üldözése jelenti voltaképp a költő üdvösségét. „Idebenn, a régi képen, / jó éjszakát kíván anyám, / kísértethangon és szelíden, / mintha búcsúszavát ma is hallanám. // Magam vagyok, Uram, látod, / sem őrségem, sem fegyverem, / nézd, hány hűtlen cafat lóg csapzott szívemen. // Gondolsz-e néha arra, / lehetnél Te is a jegyesem?” (MT 25,13)

Iancu Laurát minduntalan ámulatba ejti Isten. Ámul, olykor hüledezik messzeségén, kegyességén, akaratának változatosságán, bizonyosságán, végzetetlen szeretetén vagy irgalmatlanságán. Ezzel együtt: konfesszionált vallása minden nagy és mély szenvedélyén áthat; minden nagy és mély szenvedélye kérdező ihletként is megzendül. – Ennek az immár öntörvényűségre szert tett, keresztyén szellemű költőnek a kivételes jelentőségét legnyilvánvalóbban az bizonyítja, hogy amiként újra és újra áttüzesíti a vallási misztérium, jószerivel ugyanúgy folytonosan fellobban benne a lázadás misztériuma.

A rendkívüli erkölcsi és vallási szigor és a világra irányuló megalkuvás nélküli figyelem az, amellyel az emberi bizonytalanságok korában, dekadens letörésekbe hullva és hithűségbe kapaszkodva, küzd saját igazáért: mi győz meg a helyes útról? A hit? A hideg észre sandító hitetlenség? A test örömei és édes kárhozatai híján elfakítjuk életünket; és csupán valami kétes aszkézis végett? („Kétezer éves ne-

veddel / ülök szemben. / A valahonnan érkező idővel” – *Idő*).

A szív tünődései a hit-hitetlenség kérdéséről, a keresztyéni attitűdhöz szervesen kapcsolódó világias (pogány?) szemlélet tapasztalatai kitűnő versek egész sorát kínálják. (*Jutalom, Holdjárás, Gólya, Százéves éjszaka*) Iancu Laura költészetében a verset a verstől már nem a minőség választja el, hanem a rádöbbenés arra, hogy hányféle színnel is bír egy ember lelke. És a szavak igazán csak keveseknél találkoznak egymással olyan egyértelműséggel, épp a kellő dekorativitással, és még kevesebbeknél fakasztanak olyan hangulatot, teremtik meg az egymás mellé helyezett fogalmakból kitelő asszociációkat, mint Iancu Lauránál.

És mégis: a szépen alakulató életmű házon belüli tökéletesedése is csak előjáték, prelúdium az *Este a faluban* című, tíz tételből komponált vers-szimfóniához képest, kitágított kerettel, monumentális arányokban!

A kérelem, s mellette a dac, a lázadás pogány szólamai, ágostoni felhangoktól kísérve; a hit útvesztője és a tisztánlátás félelmetes terepe, ahogy idő és tér átfoghatatlannak tűnő távolságait nyitja meg egyik verssor a másik után; s mindehhez voltaképpen egy kicsiny falu estéje a lírai ürügy, éig verődő következményei pedig az esendő emberben ütköznek össze.

Egyesülés Istennel, de kérdések, kételyek átlábolásait követően. A tíz tétel mindegyike az Úr faggatása. „Áruld el, Uram, / minek ez a sok nevenincs rettenet”, „Áruld el, Uram, / miért neveltél, mikor a tavaszt lestem!”, „Áruld el, Uram, / miért nem alszol!”, „Áruld el, Uram, / mintha csak táncba csábítanál, behunyt szemmel, / hogy ne lásd, amit vallanom kell!”, „Áruld el, Uram, / van-e más ország”, „Áruld el, Uram, / midőn a szív meg-megáll, / miért, hogy ácsorogva is zihál”, „Áruld el, Uram, / miféle ima fonja egymásba ujjaim?”, „Áruld el, Uram, / magam vagyok, nem hallja más”, „Áruld el, Uram, / van-e még jogom a múlthoz?”, „Áruld el, Uram, / hogyan kellett volna ma bebizonyítanom, / ha másként nem, hát hiányodban: vagy.”

És végül a mennyei királyság hatalmas kincsének igénylése: „Vedd komolyan, Uram, / nincsen szó, ha nem Te beszélsz!”

Éppen úgy végződik a roppant szimfónia, hogy kaput nyit egy új kezdetre.

Kelemen Lajos

Gulliver Szikra János:
Majomországban *Közép-európai nyár*,
 Hitel Könyvműhely
 – Nemzeti Kultúraért
 Alapítvány, 2012.

Az *átkozott-áldott* Bácsalmásról származó Szikra János harminchat év terméséből válogatta össze verseit *Közép-európai nyár* című kötetébe, amely tíz ciklust felölelve kalauzolja át olvasóit a költő pályájának árkaiban és kaptatóiban, átlépve a delejező idő hátrahagyott romjait és törmelékeit. Megzabolázott erejű vesszőfutás ez, indulatokkal, szenvedélyekkel terhes erőltetett menet, amelyet mindvégig a távollatlanság érzete kísér: „már csak a sólymok szemének hiszek / az üres tenyérrel közeledőnek / s annak az útnak / mely nem akar elvezetni sehová” (*Üres tenyérrel*).

A költeményekké sűrűsödött tapasztalat, illetve élményanyag mégsem csupán a kiúttalanságot tükrözi, inkább a történelmi balsors útvesztőjét, valamint az egyéni boldogulás zsákutcáját futtatja össze, hogy az eltévedt lélek végül önmagába fordulva találjon rá az egyetlen lehetséges és érvényes irányra: a belül megélt szabadság keresztútjára. Nem hiába kerül elő oly sokszor a tékozló fiú bibliai története, hisz a Szikra-féle „önkéntes száműzöttség” lírája a szülőföldhöz való visszatérés hívószavait visszhangozza.

„eltűnni? / igen! / de hová? / a moslékos vályúk hajtúkanyarában síkos az út / a moslékos vályúk hajtúkanyarában karikát fűznek orrodba / a moslékos vályúk hajtúkanyarában malacsikolyba fullad a zsol-tár / visításokon orra buksz – / jó étvágyat tékozlófiú! / hazataláltál? / mire vársz? / zabálj! - - -” – szól a *Fekete doboz* című szabadvers néhány sora.

Alapvetően önmegszólító szövegekről van szó, mégis közösségivé avatott, bizonyos értelemben képviseleti költészetéről beszélhetünk, amely egyszerre sorolható az úgynevezett népies irányzathoz és az avantgárd modernség egy sajátos válfajához. Szellemi társként Buda Ferencet, Csoóri Sándort, Nagy Lászlót, Szilágyi Domokost, Takács Imrét, Tódor Jánost, Tornai és Utassy Józsefét nevezhetnék meg, de József Attila vagy Ady hatása is letagadhatatlan. Hozzá kell tennünk, hogy kimondottan közép-kelet-európai és magyar költő, aki a könyvben megszólal. Nem véletlen a kötetcímbe emelt tér-idő megjelenítése sem, hiszen aki ezen a körülhatárolt kontinuumon és a hozzá tartozó közösségen kívül áll, annak érthetetlennek

tűnhetnek a versek közéleti-közérzeti kitételei – ahogy erre a költő is utal a válogatás utolsó művében, a *rothadtan párálló széttárt pávafarokban*: „(ön most szikra jános rothadtan párálló széttárt pávafarok / című versét olvassa / ahelyett hogy saját gordiuszi gondjain töprengene / az én költeményemmel bíbelődik / amely meglehet érthetetlen a múlt ismerete nélkül / ezért önre testálom reménytelen tisztelettel a továbbiakat)”.

Az *Átkelés* társadalmi tablója (torzója) képezi le talán a legérzékletesebben a közép-európai magyarság kelet és nyugat között ingázó Komp-országát, lejárt menetrendű, veszteglő pályaudvarát és a benne élők céltalan ödöngésének *önpazarló őrjöngését*. A Kárpát-medencei magyar néplelek *mozdíthatatlan magányát*. Azt a hazát, ahol a szabadság *szemtanúit* mindenkoron *száműzik*, a *maradókat* pedig *megvakítják*, hol az egymást eláruló *csókra fogcsikorgatás* és nem feltámadás következik, s „hol szabadságon lő tarkón a század” mindenkit, aki úgy hitte, hogy már megszabadult béklyóitól. Szikra János kérlelhetetlen költészetének lírai énje a látszat ellenére nem egy politizált poétika szócsöve, inkább a szétszóródott személyes és kollektív emlékezet *rangrejtett küldöttje*, aki *kétélű eszmék* és saját identitástudatának ellentmondásai közt vívódva, a század *szégyenszékére* állva, „Európa tolvajnyelvén” beszél el saját sorsának és hazájának egymást kiegészítő, töredékes történeteit. „Európa tolvajnyelve, / vers, / befalazott ige, / szálegyedül, / ujjszálmagad lépegetsz a semmibe” (*Köteles vers*).

Egyfajta tanúságtétel ez (lásd a hátsó borítón olvasható bemutatkozó szöveg ide vonatkozó részletét: „...kötelességem szolgálni – mindent a magyar nemzetnek köszönhetek”), de a versek vallomásértéke legalább olyan felfokozott, mint az említett, akár krónikás-szerepnek is nevezhető képviseleti jelleg, amelyet emblematikusan a Cseh Tamás-dalok című ciklus reprezentál. *Hajlíthatatlan hittel* csendülnek fel a zene nélküli szavak; egy leharcolt nemzedék túlélője, a megszenvedett „szabadság veteránja” énekel kíséret nélkül, magában. Cseh Tamás is hasonlóképpen dalol a rendszerváltó Csengey Dénessel együtt írt *Mélyrepülés* című lemezen: „...*horgonyt fel és préseld jól a vitorlát fiú, / és aztán mindenkinek egy dupla rumot! / Ha útba ejtjük, Európát is szemügyre veszem, / Hogy élnek ott nélküliünk a jó magyarok...*

Nem vagyok részeg, fogd az esernyőd, / Pincér, nézze azt a rongyingű felhőt; / Lángol a gólya a távvezetékben, / Minden világos ebben a fényben!” Többek között Csengey alakját is megszólítja az egyik Szikra-szöveg. De nemcsak valós személyeknek, példaképeknek, barátoknak, szerelmeknek, közeli és távoli ismerősöknek ajánl verset a szerző, különböző irodalmi figurák is címzettjei vagy épp megtestesítői lesznek egy-egy üzenetnek Raszkolnyikovtól kezdve Nemesek Ernőn át Gulliverig, aki szövegközi utazásai során egészen Majomországig merészkedik...

Szikra János hozzá hasonlóan végül hazaindul. Üres tenyérrel közeledik tékozló országának szívéhez. *Igátlan igéktől* hajtva hajtja le, majd emeli fel a fejét. „Nézd: a két jegenyét július óta / hogy megritkította a szél! / Szimatolhatnak nyomunkban / a novemberi árnyak – megérkeztünk. / Indulhatunk most már ketten háromfele is, / marék hóért fölfele a havasokba. / Elhozhatnánk a Hercegnek, / országolni kитеhetné hó-almának az ablakba / ezer évre – nem olvadna el” (*Látogatás*).

Papp Máté

Határeset Lévay Anikó: *Borderline személyiségzavarom van*, Medicina Kiadó, 2013.

„Az írás öngyógyítás”. Ha jól emlékszem, utoljára Udvarhelyi Andrásnál olvastam ezt a már-már közhelyszerű megállapítást. Hányszor elmondjuk, hogy az ember megkönnyebbül, ha „kiírja magából” a nyomasztó, a fájdalmas emlékeket!

Ez a szentencia – úgy képezem – minden olyan író emberre érvényes, aki megpróbál „mélyebbre ásni”: aki nem elégszik meg a százszor elismételt sztereotípiák újabb és újabb variánsaival.

Kiírni magunkból! Nincsen semmi meglepő abban, ha egy szenvedő – beteg – embertársunk is megpróbálkozik vele. Többnyire sikertelenül, ezért léteznek a lélekgyógyászok, a pszichológusok.

Mert az írás – mesterség. Egész /egészséges?! embert kíván. Olyan valakit, aki az írott szót, az alkotást tanulja és műveli egész életében.

Most azonban egy olyan könyv került a kezembe, amely – szigorúan szólva – határeset. (Még a címről, a *Borderline*-ről is ilyesmi jut eszembe.) Mert a szerző, Lévay Anikó világosan, pontosan írja le állapotát, amiről olyan keveset tud az átlagember és az orvostudomány.

Személyiség- és identitászavar, kényszerbetegség, szorongás, depresszió! A laikus fejében ismeretlen világ kavargó. A szerző segít megértetni velünk egy olyan állapotot, amelyben sok ezer társával osztozik, és amelyről mi – a másik oldalon állók – szégyenletesen keveset tudunk.

Információi nyilván a szakember számára is sok újat mondanak. A szakirodalomnak is fontos része

lesz ez a vallomás. De a legfontosabb talán mégis az ebben a jól megírt, százhusz oldalas szövegben, hogy segítségül szolgálhat a sorstársaknak, azoknak, akik hasonló cipőben járnak. Akik – tudnak róla vagy sem – *borderline* betegek.

„Azért írtam ezt a vallomást – összegez a szerző –, hogy észrevegyenek minket.” Hogy a sorstársak ne érezzék egyedül, magukra hagyatva magukat.

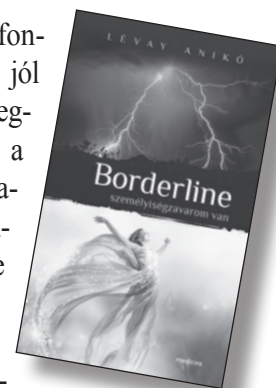
Saját bevallása szerint a könyv megírása idején, harmincöt évesen, a tizenéves kora óta szenvedő egykori fiatal lány sokkal boldogabbnak és egészségesebbnek érzi magát. De azt még így sem hallgatja el, hogy igazi, hatékony segítséget soha, senkitől se kapott. Betegsége természetét is ő maga definiálta, és minden segítség nélkül, egyedül írta le.

Szakszerűen, tárgyilagosan. Az olvasó óhatatlanul arra gondol, hogy milyen izgalmas lenne, ha ez a szerző nemcsak ilyen szárazon, tárgyyszerűen írná le hosszú betegsége történetét. Azt, hogy hogyan lesz egy tizenhárom éves, életvidám, boldog kislányból önmarcangoló, szorongó, depressziós beteg. Szívszorító napló lehetne belőle, és talán-talán: szépirodalom.

A betegségeket végül is mindig az egészségesek diagnosztizálják. „A másik oldalon állók.” Ők mondják meg, hogy mi bajod van, és hogy mi legyen veled. Hiánycikk az orvosi- és a szépirodalomban egyaránt egy ilyen bentről érkező diagnózis (Palackposta. Üzenet.)

Ha megírja, Lévay Anikó vallomása hiánypótló munka lehet.

Ferdinandy György

Változatok az életre Urbán Péter: *Paradicsommadár*, Magyar Napló Kiadó – Aegis Kultúráért és Művészetért Alapítvány, Budapest, 2014.

A *Paradicsommadár* történetei különböző korokban játszódnak. A szerző merészen nyúl ókori, barokk kori, XX. századi helyszínekhez, miliókhöz. Hajdúk, betyárok, aknászok, tűzoltók, szerencsejátékosok, dolgozók élednek meg lapjain, Kárpát-medencében élők, külszágaiak, ismerősök és kiismerhetetlenek. Sok szereplőre ismer rá az olvasó korábbi olvasmányai-ból (többek között Krúdy Gyula, Szilágyi István és Jeremej Ajpin inspirálták a szerzőt), a realista hiteles-ségű, szociológiailag és lélektanilag pontos ábrázolás-mód miatt.

Az elsőkötetes író 2008 óta publikál novellákat. A Magyar Napló szerkesztőjeként, később munkatár-saként megismerkedett a kortárs irodalmi közeggel, szellemi irányzatokkal. Különböző műfajokban alkotott eddig; recenziói, kritikái, riportjai, novellái egye-bek mellett a Magyar Napló, a Kortárs, a Hitel és a Lyukasóra című lapok hasábjain jelentek meg.

A kötet írásai a társadalom perifériájára szorultak világát mutatják be, legyen szó akár a hajdúnovellák-ról, akár Amundsen utazásairól. A régi századokban zajló történetei – a *Kóborlók*, a *Lábra vont szíj* vagy a *Táblaképek* (ezek az írásai bekerültek *Az év novel-lái 2012-es* válogatásába) – nem történelmi, jelen-kori kérdések foglalkoztatják ezekben is. A homá-lyos, szűkre szabott, kissé balladai írásoktól eljutott a nyugodtabb, türelmesebben folyó, szélesebb pers-pektívát mutató szövegekig. Hősei a saját értéktelensé-gük felett érzett elkeseredésüket valóságompító mód-szerekkel igyekeznek javítani. Vajon sikerül-e való-ban lerombolni a hazugságokat; az ösztönt, amely kényszeresen igaznak fogadja el az önbecsapást? Vajon sikerül-e utat törniük maguknak a kevés kiutat kínáló élethelyzetekből, vagy ki akarnak kerülni a tár-sadalom csapdájából?

A szerző élményvilágáról, valóság- és életközeli szemléletmódjáról, hősei és antihősei kényszerpályák és mozgáskényszerek által meghatározott vágyairól, céljairól a novellacímek is sokat elárulnak. Olyan atmoszféricusan jelentéssel, a ráhangolódást, a törté-netek befogadását elősegítő címekre gondolok, mint

a *Javítóba indulók*, *Homályváros*, *Szent asszonyok*. Ebbe a csoport-ba tartozik *A mélység őre* című novella is. Ezen írásaiból kitű-nik, hogy nem életérzések tör-nek elő tollából, hogy útközben kapjanak formát, mint korai darabjaiban, hanem folyama-tosan alakuló elgondolásait igyekszik szavakba önteni.

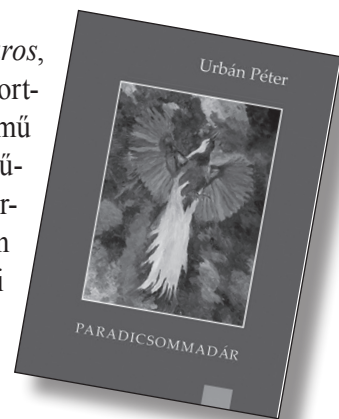
Elbeszélései életszerűek, alakjai fejlődni szeret-nének, továbblépni a jobb, a több irányába. Ezt azon-ban sok hibával, botlással valósítják meg, ezáltal ha sorsuk, életpályájuk szebbre fordul, akkor sem érzik magukat elégedettnek. A katarzis, a végső beteljesü-lés legtöbbször elmarad.

Szereplői hitelesek, szerethetőek, az olvasó köny-nyen talál kapcsolatot a karakterekkel. Izgalmas, drá-mai írások sorjáznak a lapokon, az író nem fél törté-neteket mesélni, mint például a *Csizmadia bácsi és a tűzoltó* című alkotásában. Azt mondanám rá, hogy lélektani novella, amelyben nem kapunk egyértel-műen használható kulcsot az értelmezéshez, mégis megfejtető. Alapvetően az emberrel foglalkozik, azzal, ami mozgatja, motiválja; ami a lényege. Éppen ezért nem érezzük történelminek a régi korokban ját-szódo írásait sem: az ember a lényeg, és ami a lélek-ben játszódik. Innen tekintve viszont a *Csizmadia bácsi* sem kivétel. A *Lábra vont szíj* vagy a *Daidalosz*, *Ikarosz* is a mélyben történő eseményekről szól. Szövegei a mindennapok szilánkjából állnak össze absztrakt valósággá. Ezek a novellák nem akarnak eltávolítani, igénylik a belső azonosulást. Hősei a lé-nyegyet keresik, legfontosabb történetei a lélekben ját-szódnak le.

Alakjai mindenkor meggyőződéseik ellenére sem magabiztosak; mindig egy jelre várnak. Keresik a végső, egyértelmű bizonyosságokat. Ám hiába teszik ezt, minden bonyolult és képlékeny. Mind gyakrabban érzik úgy, mintha bábok lennének csupán.

Takács Tamás

NEMZETI ÖSSZETARTOZÁS NAPJA FERENCVÁROSBAN
Megemlékezés a Bakáts téri Assisi Szent Ferenc Plébániatemplom előtt jún. 5-én, 15 órától. Köszöntőt mond dr. Bácskai János, Ferencváros polgármestere. A 2015. évi „Magyar nyelvért”-díjak átadása. Tíz magyar népdal ferencvárosi és határon túli általános iskolások közös kórusának előadásában. Vezényel: Molnár Melinda, a Bakáts téri Ének-zenei Ált. Isk. karnagya és Szász Tamás, az Ádám Jenő Zeneisk. karnagya

A világégés árvái *Apák és apanyomok,*
szerk. Kósa Csaba,
Berzsenyi Könyvkiadó,
2014.

Íme egy újabb bizonyosság arra, hogy a legjobb ötletek gyakran egészen nyilvánvalók. Legalábbis utólag annak tűnnek... Kósa Csaba író, szerkesztő, publicista, a Magyar Újságírók Közösségének elnöke antológiába gyűjtötte a kortárs magyar irodalom hadiárvaít. Kézenfekvő vállalkozás, gondolhatjuk (utólag), hiszen költői berkekben évtizedek óta köztudott, kik jutottak gyermekfejjel félárvaságra a második világháború következtében. Szerzői estek, szakmai konferenciák, kocsmai beszélgetések során időről időre szóba került, hogy Bella István édesapját elnyelte a világégés... „És ugye tudod, hogy Utassy Jóska is hadiárva...” „Hát persze. És Kovács István...” „És Kerék Imre...” Néhány másodpercig elégedetten bólogattunk, lám csak, milyen jól értesültek vagyunk, azután rögvest átnyergeltünk egy másik témára – és egyikünknek sem jutott eszébe csokorba gyűjteni e szerzőket. Ez most végre megtörtént, hála érte a szerkesztőnek.

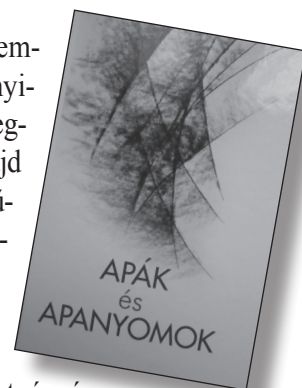
A 240 oldalas gyűjtemény a régóta számontartott nevek mellett természetesen néhány kevésbé ismert ténnyel, illetve mellbevágó újdonsággal is szolgál. Például nem köztudott, hogy az elsősorban ifjúsági szerzőként rangos költőt, műfordítót, irodalomtörténészt, Rigó Bélát Budapest ostroma fosztotta meg az édesapjától. A költőként ritkán megszólaló Somos Béláról, több irodalmi tankönyv szerzőjéről még kevesebben tudják, hogy édesapját és bátyját is a háború következtében veszítette el. (Bátyja levontként hősi halált halt a fronton, egy völgyes szoros védelmében, édesapját pedig katonai szolgálata után igaztalanul bebörtönözték. Esztendővel szabadulása után rákbetegségben elhunyt.) Végül, de korántsem utolsósorban fájdalmas tény, hogy maga Kósa Csaba is érintett, ugyanis édesapja tartalékos hadnagyként polgári szolgálatot teljesített, és nem golyó vagy bomba, hanem a tífusz végzett vele 1945 májusában. Nem véletlen tehát, hogy szerkesztőként ilyen érzékenyen fordult e témához – csaknem emberöltőnyi, tragikus „előtanulmánnyal” a háta mögött.

A kötet szerkezete logikus, áttekinthető. Hadiárva költőink, íróink ábécésorrendben követik egymást.

Minden fejezet az érintett visszaemlékező vallomásaival indul, többnyire valamelyik, már korábban megírt szövegének részletével – majd következnek az eltűnt apáról írt művek, a hiány megindító lenyomatjai, családi fényképek kíséretében.

A válogatás két Kossuth-díjas szereplője (sajnos már mindketten távoztak közülünk), Bella István és Utassy József kiemelt figyelmet kapott. Teljes joggal. Bella híres verséről, a *Halotti beszédről* Pomogáts Béla alapos tanulmányát olvashatjuk, amelyhez szépen illeszkedik a költő utolsó nagyinterjújának részlete. Utassy Józsefről pedig felesége, Horváth Erzsébet személyes hangú, ugyanakkor fegyelmezett írását kapjuk, „*Sétáló sírköved vagyok*” címmel. A Kilencek – Utassy mellett – másik költője, az 1945-ben született Kovács István, illetve az 1942-ben világra jött Kerék Imre vesztesége különösen nagy: az antológia szereplői közül ők ketten semmilyen személyes emléket nem őrizhetnek édesapjukról. Még egy nyári mező fűsuhogásos, elmosódott képét sem, az apja felé szaladó három-négyéves gyermek szinte öntudatlan örömeivel – ahogy az Bella Istvánnak megadott. (Kerék Imre egyetlen alkalommal, néhány hetes csecsemőként „találkozott” apjával; Kovács Istvánnak ennyi sem jutott.) Igaz, a sohasem látott apa elképzelt alakja mindkét költőt gyönyörű versekre ösztönözte. A kötet lezárásaként a tisztán szépirodalmi anyagot kikerekíti egy „civil”: az olajiparban tevékenykedett ifj. Gréger Károly, aki nyolcvanoldalas válogatást készített édesapja, az orosz fronton odavesztett nagykanizsai szabómester tábori leveleiből.

Pascal bölcs megállapítása, miszerint minden ember szívében egy Isten alakú úr van, amelyet egyedül Ő tölthet be, korunk emberére különösen igaz. Bizonyos, hogy az *Apák és apanyomok* szerzőinek szívében egy apa alakú úr (is) tátong – ám ez az úr fájdalomosan betölthetetlen. Ezért mindössze annyit tehetnek, hogy alkotásaikkal enyhítik a fájdalmat, s gazdagítják az olvasót. Belegondolni is rettenetes, hogy a második világháborúban 900 ezer magyar állampolgár pusztult el, köztük több százezer apa. Felmérhetetlen, hányan nem válhattak apává, és emiatt hány költő nem születhetett meg. Felmérhetetlenek a veszteségeink.

Zsille Gábor

Alexa Károly (Radstadt, Ausztria, 1945) az ELTE-n szerezte meg középiskolai tanári diplomáját. Ugyanitt, majd a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen tanított. Szerkesztője volt a Kortársnak, a Mozgó Világnak, a Hitelnek, a Magyar Televízióknak stb. 1993 és 1996 között a Magyar Távirati Iroda vezérigazgatója. Tizenegy éve az Életünk főszerkesztője.

József Attila-, Rát Mátyás-, Év könyve-, Kortárs- és Berzsenyi-díjas. A Magyar Érdemrend Tisztikeresztjének kitüntettetje. Tíz könyve jelent meg: kritika- és esszégyűjtemények, publicisztikai válogatások. Legújabb könyve, a *Bujdosó mondatok* (2015) magyar művelődés- és mentalitástörténeti tanulmányokat tartalmaz.

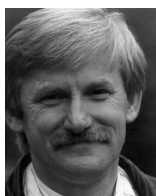
Arany Piroska (1933, Derecske) író, pedagógus írásai 1962 óta jelennek meg folyóiratokban és kötetekben. Munkáival a Győri Könyvszalón szerzői között szerepel. Legutóbbi kötete: *Barátkereső* (2013).

Babus Antal (1960, Gyöngyös) irodalomtörténész, kéziratár. Debrecenben a KLTE magyar-orosz szakán végzett 1984-ben, ugyanitt szerzett PhD-fokozatot. Budapesten él, 1986 óta az MTAK Kézirattárában dolgozik. Fő kutatási területe a XX. századi magyar, valamint az orosz-szovjet irodalom. Legutóbbi kötete: *Árral szemben* (tanulmányok, esszék, kritikák, 2007).

Bertha Zoltán (1955, Szentes) kritikus, irodalomtörténész, a budapesti Károli Gáspár Református Egyetem Modern Magyar Irodalmi Tanszékének docense. Többek között Kölcsey- (1996), Tamási Áron- (2003) és József Attila-díjas (2004). Debrecenben él. Legutóbbi tanulmánykötetei: *Erdélyiség és modernség* (2006), *Sorsjelző* (2006), *Sorsmetszetek* (2012), *Erdély felé* (2012).

Böröndi Lajos (1954, Kapuvár) költő. A mosonmagyaróvári piarista gimnázium tanára, Feketeerdőn él. A Bécsi Napló szerkesztője, a Mosonvármegye közéleti havilap főszerkesztője. Az 1956-os mosonmagyaróvári sortűzről dokumentumkötetet jelentetett meg *Dokumentumok – Mosonmagyaróvár 1956* címmel (2006). Válogatott verseit tartalmazó kötete Bécsben jelent meg 2004-ben (*Összegyűrt idő*), legutóbbi verseskötete: *Megváltásra várva* (2006).

Bucz Hunor (1942, Budapest) rendező. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem magyar-történelem szakán és a Színház- és Filmművészeti Főiskola színházrendező szakán végzett. 1969-ben megalapította a Térszínházat, azóta itt dolgozik. Többek között Radnóti- (1987), Kigyós Sándor- (1990) és Magyar Művészetért-díjas (2003).

Erős Kinga (1977, Brassó) kritikus, irodalomszervező, a Magyar Írószövetség titkára, az Orpheusz Kiadó vezetője. Szandán él. A Kritikai Füzetek könyvsorozat szerkesztője. Móricz Zsigmond (2007) és NKA alkotói ösztöndíjas (2009). Kötetei: *Könyvbölcső* (tanulmányok, 2007), *Pályatükrök* (Húsz portré fiatal alkotókról, Ekler Andreával közösen szerk. 2009) *A belső szobához* (2013), „*Fellapozzuk egymást a szótárban*” (Ekler Andreával közösen, 2014).

Ferdinandy György (1935, Budapest) író. 1964-től a Puerto Ricó-i Egyetem tanára. 1976-tól 1985-ig a Szabad Európa Rádió külső munkatársa. A francia írószövetség és a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság tagja. József Attila- (2000) és MAOE Életmű-díjas (2006). 2011-ben kitüntették a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével. Legutóbbi kötetei: *Kérdések Istenkéhez* (novellák, 2011), *Pók a víz alatt* (novellák, 2012), *Mélyebbre* (novellák, 2013), *A francia asszony* (novellák, 2014), *Álomtalanítás* (2015).

Finta József (1935, Kolozsvár) Kossuth-, Ybl Miklós-, Prima Primissima-díjas építész. Az Építőipari Közlekedési Műszaki Egyetem Építész Karán végzett. A Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, a Nemzet Művésze, Budapest díszpolgára. A Nemzeti Konzultációs Testület tagja. Képzőművészeti munkássága is jelentős. Legutóbbi kötete: *Kiáltás* (Harmadik Évezred Sorozat, 2008). *Valahonnan – valahová* című verseskötete az idei Könyvhétre jelenik meg a Széphalom Könyvműhely gondozásában.

Hemera Annette (1969, Budapest) az Open University egyetem menedzsment szakán végzett. Itthon, illetve Európa különböző országaiban, Ázsiában és az Egyesült Államokban vállalatvezetőként-tanácsadóként dolgozott és dolgozik jelenleg is a nyelvtchnológia és a szoftverlokalizáció területén. A Magyar Írószövetség Íróiskolájának hallgatója volt.

Kabdebó Lóránt (1936, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, Szabó Lőrinc monográfusa. Számos önálló kötet és monográfia szerzője, Szabó Lőrinc-életműkiadások gondozója, a Pécsi és a Miskolci Egyetem tudomány-szervező egyénisége. Szabó Lőrinc- (1989), József Attila-díjas (2012), és kitüntették a Magyar Köztársaság Érdemrend tisztikeresztjével (1998). Legutóbbi kötetei: *Szabó Lőrinc „pere”* (2006), *Rögeszmerend: Turczi István művének tragikus derűje* (2007).

Kelemen Lajos (1954, Büssü) Hidas Antal-, Podmaniczky- és Radnóti-díjas író. Az Új Balaton és a Somogy szerkesztője, majd a Képrás főszerkesztője. Legutóbbi kötetei: *Tenger, nyújtom kezem* (esszék, 2014); *Tovább a történet* (versek, 2014).

Kodolányi Gyula (1942, Budapest) József Attila- és Mikos Kelemen-díjas költő, író, műfordító, amerikanista. Az Európai Tudományos Művészeti Akadémia tagja. Az ELTE magyar–angol szakán végzett. 1970–2009 között az ELTE BTK Angol Tanszékén és amerikai egyetemeken tanított. 1992 óta a Magyar Szemle főszerkesztője, 2010 óta a Hungarian Review szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Járvj, merre tetszik* (válogatott és új versek, 2012).

Lehóczky Ágnes (1976, Budapest) Jane Martin-díjas költő. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar–angol szakán végzett. A Kelet-Angliai Egyetem kreatív írás szakán szerzett mesterfokú diplomát, majd doktori címet. Jelenleg kreatív írást tanít a Sheffieldi Egyetemen. Legutóbbi magyar nyelvű kötete: *Palimpszeszt* (prózaversek, 2014). Legutóbbi angol nyelvű kötete: *Carillon-neur* (2014).

Lezsák Sándor (1949, Kispest) Pilinszky János-Bethlen Gábor-, Szent Adalbert-díjas költő, tanár, politikus. A Juhász Gyula Tanárképző Főiskola magyar–történelem szakán végzett. 1988-ban a Magyar Demokrata Fórum alapítója. A Lakitelek Alapítvány és Népfőiskola alapítója, kuratóriumi elnöke. A Mindszenty Társaság ügyvezető elnöke. 1994-től országgyűlési képviselő, 2006-tól a Fidesz frakció tagja. Az Országgyűlés alelnöke. Legutóbbi kötete: *Himnusz kívülről, belülről* (Spangel Péter interjúi, 2012). A *Társai elemek Megváltót nézni* című verseskötete az idei Könyvhétre jelenik meg a Kairosz Kiadó gondozásában.

Máriás József (1940, Felsőbánya) újságíró, 1964-től a nagybányai Bányavidéki Fáklya, majd a Szatmári Hírlap, 1990 és 2001 között a Szatmári Friss Újság munkatársa. 2001-től Nyíregyházán él. A Magyar Elektronikus Könyvtár kiadásában *Magyar szellem, erdélyi szellem*; „*A magyar vigyázó*”; *Olvassunk bele* címmel jelentek meg kötetei.

Nagy Gábor (1972, Körmend) József Attila- és Bella István-díjas költő, író, irodalomtörténész. A Magyar Művészeti Akadémia tagja. A debreceni KLTE magyar–német szakán végzett, az irodalomtudomány doktora. 2004-től a Nyugat-magyarországi Egyetem docense. A sárvári diákköltő-pályázat zsűritagja. A Széphalom Könyvműhely, a Magyar Napló, jelenleg a Hítel szerkesztője. Legutóbbi kötete: *Kijátszott holnap* (versek, 2015).

Netz, Feliks (1939 – 2015. 4. 12.) Katowicében élő költő, író, műfordító, szerkesztő. Magyar, német és orosz nyelvből fordított. Puskin *Anyeginjének* legelismerőbb lengyel fordítója. Márai Sándor első lengyel népszerűsítője, fordítója. Szentán Erzsébet ültette át magyarra *Halottak napján született* (2005) című regényét és a *Dysharmonia Caelestis* című novelláskötetét (2008).

Oláh János (1942, Nagyberki) költő, író. A Kilencek költőcsoport tagja. 1994-től a Magyar Napló folyóirat főszerkesztője. Greve- (1992), József Attila- (1994), Március 15-e (2007), Bethlen Gábor- (2009), Márai Sándor- (2012), Partiumi Írótabor (2012) és Magyarország Babérkoszorúja-díjas (2014). Legutóbbi kötetei: *Kenyérpusztítók* (hang- és színjátékok, 1993), *Vérszerződés* (novellák, 2001), *Por és hamu* (versek, 2002), *Száműzött történetek* (novellafüzér, 2011), *Közel* (regény, 2014), *Belső tükör* (összegyűjtött versek, 2014). Az *örült* című regénye az idei Könyvhétre jelenik meg kiadónk gondozásában.

Pap Éva (Pápa, 1939) Jászai Mari-díjas színművész a Szegedi Nemzeti Színház, a budapesti Nemzeti Színház, a Vígszínház, a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház, a kecskeméti Katona József Színház, a nyíregyházi Móricz Zsigmond Színház és a Madách Színház társulatának volt tagja. Színházi alakításai mellett több játék- és tévéfilmben is szerepet vállalt.

Papp Máté (1987, Kecskemét) a Szegedi Tudományegyetemen, a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen, valamint a Pannon Egyetemen tanult esztétikát és magyar irodalmat. 2010-től 2013-ig a Kultúra és Kritika portál szerzője, illetve a Zene rovat szerkesztője volt. 2013-tól az Új Forrás folyóirat állandó munkatársa.

Szakolczay Lajos (1941, Nagykanizsa) irodalomtörténész, kritikus. Kortárs magyar irodalommal, különös tekintettel a határon túli magyar literatúrára, valamint színház- és képzőművészettel foglalkozik. Budapesten él. Kölcsény- (1995), József Attila- (1996), Arany János- (2012) és Tamási Áron-díjas (2012). Legutóbbi kötetei: *Nekünk ilyen sors adott* (Csoóri Sándor – interjú, versek, fotók, 2006), *Ameddig temetetlen holtak lesznek* (Nagy Gáspár – interjú, versek, fotók, 2008), *Párbeszéd és perbeszéd* (interjúkötet, 2010), *Határtalan* (2011), *Sorsszerűség, álm, etika* (2012), *Valóságlátomás* (2014).

Takács Tamás (1982, Székesfehérvár) irodalomtörténész. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem hallgatója volt. Régi és kortárs magyar irodalommal foglalkozik. Írásai a Lyukasórában és más folyóiratokban jelentek meg. Főként kritikákat és recenziókat ír.

Ughy Szabina (1985, Ajka) költő. Tanulmányait a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen végezte. A Lyukasóra folyóirat munkatársa. Versei, recenziói rendszeresen megjelennek a Hítel, a Szépirodalmi Figyelő, az Új Könyvpiac hasábjain. Második verseskötete: *Séták peremvidéken* (Orpheusz Kiadó, 2015).

Zsille Gábor (1972, Budapest) költő, műfordító, szerkesztő. 2004-ig Krakkóban, jelenleg Budapesten él. A Magyar PEN Club volt titkára, a Magyar Írószövetség Műfordítói Szakosztályának elnöke, a Magyar Napló versrovatvezetője. Bella István- (2008) és József Attila-díjas (2015). Legutóbbi kötetei: Wacław Oszejca: *Az öröm szenvedése* (fordítás, Kovács Istvánnal közösen, 2012), Anna Świrszczyńska: *Barikádot építettem* (fordítás, 2014). Legújabb kötete: *Össze* (válogatott és új versek, 2015).